

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΡΗΤΗΣ
ΣΧΟΛΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΕΠΙΣΤΗΜΗΣ

ΠΤΥΧΙΑΚΗ ΕΡΓΑΣΙΑ

“ ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΣΤΗΝ ΚΡΗΤΗ :
ΟΡΓΑΝΩΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΕΣ ”

Υπεύθυνος Καθηγητής: Ευθύμιος Παπαβλασόπουλος

Εκπονήτρια: Ελένη Μαυρομάτη

Αριθμός Μητρώου: 2464

Εξάμηνο Σπουδών: 8^ο

-ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ-

1.ΕΙΣΑΓΩΓΗ

- I. Σκοπός και βασικά ερωτήματα.....σελ 2
II. Δομή και μεθοδολογικά εργαλεία.....σελ 2
III. Η φύση και ο χαρακτήρας των πηγών.....σελ 3

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

2. ΔΙΑΡΕΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ

- I. Η θεωρία των διαιρετικών τομών.....σελ 5
II. Η παράδοση των διαιρετικών τομών στον ελλαδικό χώρο.....σελ 8
III. Η παράδοση των διαιρετικών τομών στον κρητικό χώρο και η επίδραση τους.....σελ 12

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

3. ΤΑ ΜΑΥΡΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ 1941-1949

- I. Από την Κατοχή στον Εμφύλιο.....σελ 16
II. Η Συμφωνία της Βάρκιζας (Παράρτημα I) και η Λευκή Τρομοκρατία.....σελ 24
III. Η επίσημη ιδεολογία της Εθνοφροσύνης και η εφαρμογή της, ως αποκλεισμός των άλλων.....σελ 27

4. ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΣΤΟ “ΟΧΥΡΟ ΚΡΗΤΗ”

- I. Η χαρτογράφηση της Κρητικής Αντίστασης.....σελ 37
II. Οι οργανώσεις.....σελ 40
III. Το Ενωμένο Ε.Α.Μ Κρήτης.....σελ 48
IV. Η διάσπαση του Ε.Α.Μ Κρήτης.....σελ 50
V. Οι συμφωνίες μεταξύ Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ και η Απελευθέρωση.....σελ 53
VI. Οι Γερμανοί αποχωρούν.....σελ 58
VII. Στα Χανιά... ..σελ 60
VIII. Τα Γενεριανά.....σελ 61
IX. ...ο Κρητικός Εμφύλιος.....σελ 63

5. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....σελ 68

6. ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....σελ 71

7. ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ I.....σελ 72

8. ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....σελ 76

I. Σκοπός και βασικά ερωτήματα

Σκοπός της παρούσας πτυχιακής εργασίας, είναι να σκιαγραφήσει την πορεία της κατοχής, της αντίστασης και του εμφυλίου στη νήσο Κρήτη, σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα. Πιο αναλυτικά, η εργασία χωρίζεται στο θεωρητικό μέρος, εξετάζοντας αφενός, πως διαμορφώθηκαν οι πολιτικές ταυτότητες με βάση τη θεωρία των διαιρετικών τομών, τόσο πριν τον πόλεμο, όσο στη διάρκεια του, το τέλος του, την έναρξη του εμφυλίου. Επιπλέον, όσον αφορά το ιδεολογικό κομμάτι θα γίνει μια προσπάθεια προκειμένου να δούμε, πως αυτό συγκροτήθηκε με βάση και τις αντιστασιακές οργανώσεις της εποχής. Αφετέρου στο ιστορικό πλαίσιο, θα αναφερθούμε στα ιστορικά γεγονότα τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στον κρητικό, με σκοπό να αναδειχθούν οι ομοιότητες και οι διαφορές της Κρήτης, σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα, καθώς τόσο χρονικά, όσο και “ποιοτικά”, εμφανίζονται διαφοροποιήσεις μεταξύ των δύο. Η ιδεολογική τοποθέτηση των οργανώσεων αναφέρεται επίσης.

II. Δομή και μεθοδολογικά εργαλεία

Για την περάτωση της συγκεκριμένης προσπάθειας, ακολουθήθηκε η Επαγωγική μέθοδος, με την έννοια της εξέτασης ξεχωριστών αξόνων και την τελική παραγωγή μιας επιστημονικής γνώσης, ως συμπέρασμα. Πιο αναλυτικά, στο πρώτο μέρος, που νοείται ως θεωρητικό, με οδηγό την θεωρία των “ διαιρετικών τομών” των Seymour Martin Lipset και Stein Rokkan, επιχειρείται η σκιαγράφηση της πορείας προς την διαμόρφωση ταυτοτήτων γενικά, ενώ σε επιμέρους ενότητες βλέπουμε την παράδοση, τόσο στον ελλαδικό χώρο, όσο και στον κρητικό, με την δεσπόζουσα φυσικά τομή του Βενιζελισμού, μέσα από το πέρασμα του χρόνου. Σ ένα γενικότερο ιστορικό μέρος, θα παρακολουθήσουμε τα ιστορικά γεγονότα, από την Απελευθέρωση της χώρας το 1944, περνώντας μέσα από τα Δεκεμβριανά και τελικά τον αδελφοκτόνο Εμφύλιο, στις δυο περιοχές.

Λόγω ωστόσο, της αδιαμφισβήτητης σημαντικότητας της, οφείλουμε να παρακολουθήσουμε και την περίπτωση της Συμφωνίας της Βάρκιζας λεπτομερώς,

προσπαθώντας, όσο επιτρέπει φυσικά τόσο η επιστημονική εμπειρία, όσο και το γνωστικό υπόβαθρο, να δώσουμε απάντηση στα ερωτήματα “ ποιος, γιατί, με τι σκοπό”. Καθώς όμως η Συμφωνία της Βάρκιζας εγκαινίασε μια “νέα περίοδο” στην ιδεολογία του συλλογικού φαντασιακού, από την προσοχή μας δε θα μπορούσε να λείπει και η λεπτομερειακή περιγραφή της ιδεολογίας της εθνικοφροσύνης, με αναφορά στο σκοπό, τα μέσα, τη φύση και την παγίωση της, ως βασικής διαιρετικής τομής της εποχής.

Εν τέλει, αφού ολοκληρωθεί ο θεωρητικός “σκελετός” και η ιστορική πληροφόρηση, θα προχωρήσουμε στην χαρτογράφηση της κρητικής Αντίστασης και του Εμφυλίου, όπου θα δούμε κάτω από ποιες συνεργασίες(στρατηγικές), ο κρητικός λαός προσπάθησε να αντιμετωπίσει την γερμανική τυραννία. Ποιές ήταν οι οργανώσεις που συστάθηκαν ήδη από το '41 και ποιο το πολιτικό τους πρόσημο; Ποια ήταν η πορεία τους και τα μέσα που ακολούθησαν; Υπάρχει άραγε κάποια διαφοροποίηση όσον αφορά την κρητική κοινωνία σε σχέση με την άλλη Ελλάδα;

III. Η φύση και ο χαρακτήρας των πηγών, καθώς και τα προβλήματα επεξεργασίας τους

Ο εμφύλιος πόλεμος, χωρίς αντίλογο, αποτελεί για την ελληνική ιστορική μνήμη, ένα κεφάλαιο συνήθως ανέγγιχτο, που ακόμα 70 σχεδόν χρόνια μετά είναι νωπά κόκκινο και μυρίζει πληγή. Από το πλαίσιο αυτό δεν θα μπορούσε φυσικά να ξεφύγει και η βιβλιογραφία του εμφυλίου, με μια γενική ματιά. Για τον λόγο αυτό, παίρνουμε ήδη από την αρχή σαν δεδομένο, ότι οι πηγές, είναι ένα σύνολο από επίσημη και ανεπίσημη προπαγάνδα στην πλειοψηφία τους, είτε από την πλευρά των νικητών, είτε απ αυτή των νικημένων. Πιο συγκεκριμένα, το ζήτημα του εμφυλίου στην Κρήτη, παρουσιάζει έλλειψη σε βιβλιογραφικές πηγές, αφού κανένα πόνημα δεν έχει φτιαχτεί που να παρουσιάζει ολοκληρωμένη την ιστορία της περιόδου. Συνεισφορά αποτελούν περισσότερο λογοτεχνικά βιβλία με μαρτυρίες και άλλες μυθοπλασίες για την εποχή. Το πρόβλημα στην επεξεργασία των υφιστάμενων πηγών, είναι ο αντικειμενικός και λεπτός χειρισμός των λεπτομερειών και κατ επέκταση των συμπερασμάτων, καθώς είναι ένα αμιγώς ιδεολογικά πλασμένο γεγονός. Στην περίπτωση μας, λόγω ίσως και της καταγωγής της εκπονήτριας, ο αναγνώστης μη δει την αντικειμενική προσέγγιση που θα περίμενε. Είναι δύσκολο όταν προσπαθείς να θίξεις ένα τόσο ευαίσθητο θέμα,

να μην συμπεριλάβεις τα ηθικά στοιχεία που προσφέρει η κρίση, η ιδεολογία και η προέλευση της σκέψης.

Εν κατακλείδι, είναι χρήσιμο να επισημανθεί, ότι στο σύνολο της η εργασία, δεν ασχολείται με στρατηγικής-στρατιωτικής σημασίας πληροφορίες, όπως προκύπτει από την πλειάδα των υπαρχόντων εγχειριδίων και πηγών, αλλά εστιάζει κυρίως στο θεωρητικό και “ουσιαστικότερο” κομμάτι των γνώσεων, που ίσως προσφέρει την απαραίτητη ύλη στον εκάστοτε ειδήμονα των πολιτικών επιστημών, με πάθος για την πολιτική ιστορία.

-ΔΙΑΙΡΕΤΙΚΕΣ ΤΟΜΕΣ-

I. Η θεωρία των διαιρετικών τομών

Οι πηγές και τα αίτια της κομματικής ποικιλίας, έχει απασχολήσει κατά τις περιόδους την επιστημονική κοινότητα και τα διάφορα θεωρητικά ρεύματα. Έτσι, οι μαρξιστές θεωρούν ότι η ποικιλία αυτή, οφείλεται στον ανταγωνισμό διαφορετικών συμφερόντων μεταξύ των τάξεων, οι θεσμιστές την αποδίδουν στο θεσμικό πλαίσιο, δηλαδή εξαρτάται από τους διάφορους θεσμικούς παράγοντες κλπ. Η πιο ολοκληρωμένη ωστόσο προσέγγιση, είναι αυτή των S. Lipset και S. Rokkan, όπου λαμβάνει υπόψη της πολλούς παράγοντες ή κριτήρια με τα οποία τα μέλη της κοινωνίας χωρίζονται σε διακριτές ομάδες. Για τους δύο ερευνητές, η μήτρα των διαιρέσεων βρίσκεται στο σχηματισμό του Έθνους-Κράτους και της Βιομηχανικής Επανάστασης.

Στο πεδίο της Εθνικής Επανάστασης, δημιουργούνται δύο ρήγματα, το θρησκευτικό, σύμφωνα με το οποίο σχηματίζεται μια ομάδα που πρεσβεύει ότι η εκκλησία πρέπει να έχει λόγο στις αποφάσεις της δημόσιας ζωής και μια άλλη αντίθετη με διαφορετικό πρόταγμα. Οι δύο αντίθετες ομάδες, δημιουργούν έτσι τους Κληρικαλιστές και τους Αντικληρικαλιστές, που μορφοποιούνται αντίστοιχα κομματικά μέσα από τις κοσμικές “τάξεις” των φιλελεύθερων και των σοσιαλιστών.

Δεύτερο ρήγμα, είναι αυτό του Κέντρου-Περιφέρειας. Σύμφωνα με αυτό, συγκροτούνται κοινωνικά σύνολα τα οποία διαμορφώνουν μια ταυτότητα ταύτισης με το έθνος-κράτος, όπου ταυτόχρονα υπάρχουν μειονοτικές ομάδες με διαφορετική ταυτότητα, που διακρίνεται από την επίσημη εθνική. Έτσι, φτιάχνονται τα εθνικά κόμματα(με σκοπό την διαμόρφωση εθνικής ταυτότητας) και τα τοπικά-μειονοτικά κόμματα(ενδέχεται να έχουν αποσχιστικές πλεύσεις).

Η Βιομηχανική Επανάσταση, προκαλεί ρήγματα στο οικονομικό και κοινωνικό τοπίο. Η κοινωνία, χωρίζεται σε τάξεις, την εργατική και την αστική, καθεμία από τις οποίες δημιουργεί με τη σειρά της μορφές κομματικής οργάνωσης, για την υπεράσπιση και προώθηση των συμφερόντων της. Κατ'αυτόν τον τρόπο τα αστικά συντηρητικά και φιλελεύθερα κόμματα με κοινό τον οικονομικό και όχι τον θρησκευτικό άξονα εκπροσωπούν τους “αστούς”, ενώ τα σοσιαλιστικά,

κομμουνιστικά και σοσιαλδημοκρατικά την εργατική τάξη. Η ρήξη αυτή προκαλεί ρήγμα στα αστικά κέντρα και την ύπαιθρο. Η ύπαιθρος σταδιακά, ‘‘οικοδομεί’’ τα Αγροτικά Κόμματα¹(η ελληνική περίπτωση του Αγροτικού Κόμματος, αποτελεί μορφή ιδιαίτερου ενδιαφέροντος, καθώς το ίδιο συμμετείχε στην δημιουργία του Εθνικού Απελευθερωτικού Μετώπου το 1941, μαζί με άλλα αριστερά κόμματα). Είναι εύλογο να επισημανθεί σ αυτό το σημείο, ότι εφόσον όλα τα κράτη δεν έχουν τις ίδιες ανάγκες και τον ίδιο ρυθμό προόδου, οι διαιρετικές τομές, δεν ακολούθησαν την ίδια ένταση σε όλα τα νεωτερικά κράτη.

Όσον αφορά τώρα την λειτουργία των διαιρετικών τομών, είναι δεδομένο ότι ‘‘πάνω τους’’ συγκροτούνται τα πολιτικά κόμματα και ότι λειτουργούν ως διαμεσολαβητές και εκπρόσωποι των ρήξεων στο πολιτικό σκηνικό. Άρα, ένα κόμμα εκπροσωπεί συμφέροντα των ρήξεων και ταυτόχρονα δεν τις αφήνει να λειτουργήσουν διαβρωτικά για το κομματικό σύστημα, αφού τις ενσωματώνει. Ο τρόπος οργάνωσης και σύγκρουσης που προκύπτουν από κάθε μια τομή, εξαρτάται από τέσσερις παράγοντες, οι οποίοι με τη σειρά τους σχετίζονται με θεσμούς του πολιτικού συστήματος. Πρώτον, μεγάλη σημασία έχει ο βαθμός νομιμοποίησης ενός συμφέροντος από το πολιτικό σύστημα. Κατά πόσο δηλαδή επιτρέπει σε μια ομάδα να δράσει ελεύθερα στο πολιτικό σύστημα. Δεύτερον, ακολουθεί, ο βαθμός ενσωμάτωσης των επιμέρους ομάδων στον πολιτικό ανταγωνισμό. Εδώ έχει σημασία να σημειώσουμε, ότι ενδέχεται να επιτρέπεται η τομή, αλλά όχι η ισότιμη συμμετοχή στην πολιτική διαδικασία. Τρίτον, πρέπει να λάβουμε υπόψη μας την μορφή αντιπροσώπευσης, αν αυτή είναι με λίγα λόγια διευρυμένη ή περιορισμένη, από το εκλογικό σύστημα. Αν ένα πολιτικό σύστημα έχει αναλογική λογική, δίνει τη δυνατότητα σε όλες τις διαιρετικές τομές να εκφραστούν, ενώ σε αντίθετη περίπτωση το πλειοψηφικό σύστημα, αποκλείει τα μικρά κόμματα. Τέταρτον, υπολογίζουμε και τον παράγοντα της δυνατότητας ριζικού μετασχηματισμού του πολιτικού συστήματος και της κοινωνίας².

Με βάσει αυτές τις επεξεργασίες, κατά τη δεκαετία του 1990, επιστήμονες συμπλήρωσαν θεωρητικά το αρχικό σχήμα των τομών. Υποστήριξαν ότι οι διαχωρισμοί αναπτύσσονται διαδοχικά σε τρία διαφορετικά επίπεδα. Στο κοινωνικό,

¹ Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*. Τρίτη έκδοση. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2000, σελ 38-40.

² Lipset & Rokkan, *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments*, Oxford: Oxford University Press, 1990, σελ 113-114

που αποτυπώνεται στην κοινωνική δομή, στο ιδεολογικό-αξιακό, αν οι διαχωρισμοί εμπεδώνονται στην κοινωνική αντίληψη των υποκειμένων, και στο πολιτικό-οργανωτικό, όταν το κοινωνικό και ιδεολογικό επίπεδο, αποκτήσουν οργάνωση και θεσμική μορφή, με την ολοκλήρωση τους σε κόμμα³. Η διάκριση αυτή, σκόπευσε στο να απαντηθεί το ερώτημα “πότε ολοκληρώνεται μια τομή;”. Ολοκληρώνεται λοιπόν, όταν τα τρία επίπεδα, βρεθούν σε σχέση αλληλεξάρτησης. Όταν οι κοινωνικές συγκρούσεις αποκτήσουν ένταση και διάρκεια και όταν αυτό οδηγήσει στη διαμόρφωση αξιακών κρίσεων, που θα εκφραστούν μέσα από τα πολιτικά κόμματα⁴.

Τι σημαίνει όμως πλήρης διαίρεση; Η διαιρετική τομή, έχει τις προϋποθέσεις να παγιωθεί. Μπορεί να εγκατασταθεί σε ένα πολιτικό σύστημα, μέσα στο χρόνο. Αυτό προκαλεί την ευθυγράμμιση του εκλογικού σώματος, οι ψηφοφόροι συνδέονται με σταθερό τρόπο με το κόμμα που εκπροσωπεί τα συμφέροντα τους. Η ευθυγράμμιση αυτή, βοηθά στην παγίωση του κομματικού συστήματος (στον δικομματισμό μετά την Μεταπολίτευση).

Σε περίπτωση που συναρθρώνονται μόνο 2 από τα επίπεδα της πλήρους διαιρετικής τομής, τότε λέμε ότι έχουμε μη δομικές διαιρετικές τομές⁵. Παραδείγματος χάριν, ενδέχεται να υπάρχει ευθυγράμμιση του ιδεολογικού και πολιτικού πεδίου, αλλά όχι του κοινωνικού. Η κατάσταση αυτή με τη σειρά της, οδηγεί σε μια τομή πολιτικών ζητημάτων όπως στην περίπτωση του ρήγματος δεξιά-αντιδεξιά στην Ελλάδα, όπου απουσίαζε η κοινωνική προσφορά. Επίσης, μπορεί μια τομή να συναρθρώνει τον κοινωνικό και ιδεολογικό διαχωρισμό, χωρίς όμως πολιτική έκφραση. Οι τομές αυτές ονομάζονται δομές κοινωνικών θέσεων, όπως στην περίπτωση από την έναρξη της βιομηχανικής επανάστασης μέχρι τον πλήρη σχηματισμό των κομμάτων.

Από την δεκαετία του '70-'80, οι επιστήμονες, άρχισαν να εντοπίζουν ευρήματα και στάσεις, που διαφοροποιούνταν από τα μέχρι τότε θεωρητικά και εμπειρικά δεδομένα. Αμφισβητήθηκε η ερμηνευτική ερμηνεία λαμβάνοντας υπόψη συγκριτικούς παράγοντες, αλλά όχι η ιστορική αποτύπωση των κομμάτων. Τα κόμματα άρχισαν να απομακρύνονται από τις αυστηρές ιδεολογικές διαφορές. Ένδειξη της υφιστάμενης αλλαγής είναι το πολυσυλλεκτικό κόμμα. Ταυτόχρονα,

³ Lane & Ersson, *Politics and Society in Western Europe*. 3rd edition. London: Sage, 1994, σελ 41-44

⁴ Bartolini & Mair *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990 σελ 215-6

⁵ Μοσχονάς, *Η διαιρετική τομή Δεξιάς- Αντιδεξιάς στη μεταπολίτευση (1974-1990). Περιεχόμενο της τομής και όψεις της στρατηγικής των κομμάτων του «αντιδεξιού υποσυστήματος*. Σε Ν. Δεμερτζής, επιμ., *Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα Σήμερα*. Αθήνα: Οδυσσέας, 1994, σελ 161

εμφανίστηκαν νέες τομές ασύνδετες άμεσα με τους κλασικούς διαχωρισμούς. Οι κοινωνικοί αυτοί διαχωρισμοί συνδέονταν με τις νέες αξίες της μεταβιομηχανικής κοινωνίας που ονομάστηκαν μεταυλιστικές αξίες. Στη βάση τους εμφανίζονται νέες πολιτικές κρυσταλλώσεις, κινήματα και στη συνέχεια κομματικές μορφές, όπως τα οικολογικά κόμματα.

Τέλος, όλες οι διαιρετικές τομές, τείνουν να συνενωθούν σε ένα θεμελιώδες διαχωρισμό, που ενσωματώνει τις ρίζες των δυο μεγάλων επαναστάσεων. Είναι η διαιρετική τομή Δεξιά-Αριστερά. Η Δεξιά, αν θέλουμε να σκιαγραφήσουμε τις δυο τομές, έχει στον πυρήνα της την έννοια της εξουσίας και την ιεραρχία, χωρίς να αποδέχεται την κοινωνική ισότητα. Όπου η Αριστερά θέτει την αλληλεγγύη, η Δεξιά απαντά με τάξη, μέσω των κατασταλτικών-καταναγκαστικών μέσων. Δίνει έμφαση στην έννοια του καθήκοντος, χωρίς να γνωρίζει δικαιώματα. Είναι θεματοφύλακας της παράδοσης με πλαίσιο αναφοράς των ατόμων, το Έθνος. Στην αντίπερα όχθη, η Αριστερά προτάσσει την Ελευθερία, την κοινωνική χειραφέτηση και δίνει έμφαση στην κοινωνικοπολιτική ισότητα, στα δικαιώματα και στις σχέσεις αλληλεγγύης. Είναι συνυφασμένη με την πρόοδο και σαν ριζικό της μετασχηματισμό, νοεί τον σοσιαλισμό(κομμουνισμό) και τη μεταρρύθμιση. Ο διεθνισμός είναι ένα σημαντικό σημείο στον πολιτικό της λόγο. Για την Ελληνική περίπτωση, ο άξονας Δεξιά-Αριστερά, συμπυκνώθηκε στο πεδίο ανάλυσης της Εθνικόφρονος και μη Εθνικόφρονος μερίδας και στην Δεξιά-Αντιδεξιά⁶

II. Η παράδοση των διαιρετικών τομών στον Ελλαδικό χώρο

Η πολιτική ζωή στην σύγχρονη κοινωνιολογία προσεγγίζεται ως σύστημα με ιδεολογικοπολιτικούς άξονες πολιτικής και κομματικής, ενίοτε, αντιπαράθεσης. Ενδεικτικά, ο Maurice Duverger, στο σημαντικό έργο του *Les partis politiques* (1951) εντοπίζει 3 άξονες οι οποίοι προσδιορίζουν την θεματολογία της γαλλικής πολιτικής ζωής. Οι αντιθετικοί αυτοί άξονες, περιλαμβάνουν κατηγοριοποιήσεις όπως τον διαχωρισμό των αστικοφιλελεύθερων από τα κρατοπαρεμβατικά κόμματα, τα φιλοεκκλησιαστικά ή αντεκκλησιαστικά κόμματα καθώς και φιλοδυτικά ή φιλοανατολικά. Το Ροκανιανό πλαίσιο των διαιρετικών τομών (cleavage), αποτελεί το κυρίαρχο σύστημα ανάλυσης του σχηματισμού των Ευρωπαϊκών κομμάτων. Ο όρος

⁶ Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα: Σαββάλας, 2006 σελ 222-242

διαιρετική τομή, συμπυκνώνει έναν ιδιαίτερο τύπο σύγκρουσης στη δημοκρατία που εντοπίζεται στους δομικούς κοινωνικούς μετασχηματισμούς που συντελέστηκαν μέσω ευρείων διαδικασιών όπως οι συνθέσεις εθνών, η εκβιομηχάνιση και ενίοτε ο απόηχος της μεταβιομηχανικής εποχής. Πιο συγκεκριμένα, ο Stein Rokkan, υποστηρίζει πως τα κόμματα κατα κανόνα ανταποκρίνονται σε παγιωμένες κοινωνικές διαφοροποιήσεις και αντιπαραθέσεις, τις οποίες διαπραγματεύονται και αέναα αναδιρθώνουν⁷.

Η πολιτική πραγματικότητα που εξέφραζε ο όρος πολιτικό κόμμα στην Ελλάδα του 19ου και στις αρχές του 20ου αιώνα, συνίστατο σε ένα σύνολο ανθρώπων κοινής συνήθως γεωγραφικής προέλευσης και προσωπικά προσκείμενων σε κάποιον τοπάρχη, με προσβάσεις στο κρατικό μηχανισμό ο οποίος προσπαθούσε να προωθήσει τα προσωπικά ή τοπικά συμφέροντα της εκλογικής του βάσης. Το κύριο χαρακτηριστικό του ελληνικού κοινωνικού σχηματισμού ήταν η ύπαρξη ενός υπερδιογκωμένου αντιπαραγωγικού πληθυσμού του οποίου η συντήρηση διασφαλιζέτο κυρίως χάρη στη σταδιακή παλινόσταση των ελληνικών κεφαλαίων της διασποράς. Μόνο μετά το 1880, λόγω μεταβολών στο διεθνές πολιτικό και οικονομικό κλίμα, ξεκίνησε μια συστηματική παραγωγική επένδυση κεφαλαίων στο ελεύθερο βασίλειο σε τομείς όπως ο χρηματιστηριακός, ο εμπορικός και ο βιομηχανικός. Συνακόλουθα, ο αναπροσανατολισμός των εισαγόμενων κεφαλαίων, δεν οδήγησε σε διόγκωση του βιομηχανικού προλεταριάτου αλλά σε αύξηση και ιδιαίτερα σε εσωτερική αναδιάρθρωση της μεσαίας τάξης, ήτοι έμποροι, ελεύθεροι επαγγελματίες, κ.α.

Η εποχή του εθνικού διχασμού, η πρώτη περίοδος όπου μπορεί κάποιος να εντοπίσει κοινωνική σύγκρουση τέτοιου βαθμού στον ελληνικό 20ο αιώνα, αποτελεί μια περίοδο όπου μεγάλες κοινωνικές μερίδες εντάχθηκαν σε πολιτικά στρατόπεδα με σαφή και ρητή θέση έναντι των εσωτερικών ζητημάτων που τους απασχολούσαν.

Η σύγκρουση των δύο φυγόκεντρων τάσεων έμελλε να είναι καθοριστική για την πολιτική ζωή του τόπου, κατάλειπα της οποίας εντοπίζονται μέχρι και σήμερα. Μετά απο το Κίνημα στο Γουδί, η Ελληνική πολιτική σκηνή νοσηματοδοτείται και κυριεύεται απο την αμφιλεγόμενη προσωπικότητα του ηγέτη, Ελευθέριου Βενιζέλου. Η πολιτική φιλοσοφία του βενιζελισμού της περιόδου αυτής συνίστατο πράγματι

⁷ Lipset, S.M. & Rokkan, S., *Party Systems and Voter Alignments*. Cross National Perspectives. New York: Free Press, 1967

στην επιδίωξη της δημιουργίας ενός κράτους δικαίου με εκσυγχρονισμένη διοικητική μηχανή, προωθημένες κοινωνικές και οικονομικές λειτουργίες, ενιαία συνολική αντίληψη των εθνικών θεμάτων, και ευρύτερο στόχο την λειτουργική οικονομική και πολιτιστική ενσωμάτωση στη Δύση μιας αστικοποιημένης και γεωγραφικά διευρυμένης Ελλάδας⁸.

Ας δούμε όμως, πως οι διαιρετικές αυτές τομές εμφανίστηκαν ή όχι, στην πολυτάραχη πολιτική περίοδο της επικράτησης αυτού που ονομάζουμε Βενιζελισμός. Η θρησκευτική διάσταση δεν αποτέλεσε κύριο σημείο της πολιτικής αντιπαράθεσης. Δεν υπήρξε επίσημη κομματική θέση για πάλι κατά της εκκλησίας και της πολιτικής επιρροής από τις δυο αντιθετικές παρατάξεις. Έλαβε, όμως, σημαντική διάσταση μετά τον αναθεματισμό του Ε. Βενιζέλου από τον Αρχιεπίσκοπο το 1917. Ορισμένοι φιλελεύθεροι, στο πλαίσιο των διώξεων που τους ασκούσαν από τις παρακρατικές στρατιωτικές οργανώσεις των Επιστράτων, αναγκάστηκαν να διαβάσουν οι ίδιοι γονυπετείς τον αναθεματισμό. Βέβαια, η συγκεκριμένη διαρετική τομή ουδέποτε απασχόλησε την ελληνική πολιτική σκηνή στον βαθμό που προβλέπει τόσο ο Duverger όσο και ο Rokkan. Ούτε δημιουργία χριστιανοδημοκρατικών κομμάτων είχαμε, ούτε ουσιαστικό διαχωρισμό εκκλησίας-κράτους.

Η διάσταση οικονομίας(ιδιοκτησία-ανέχεια), όπως αναφέρει και ο Διαμαντόπουλος (1993), δεν οδήγησε στην αναμενόμενη αντιπαράθεση κατεχόντων-μή κατεχόντων αλλά περισσότερο σε μια διαταξική αντιπαράθεση μεταξύ εν δυνάμει κατεχόντων Σε μια κοινωνία όπως η ελληνική με υπανάπτυκτη ιδιωτική οικονομία και κοινωνία, το κράτος κατέληξε ως κύριος μοχλός κοινωνικοοικονομικής ανέλιξης με αποτέλεσμα οι πολιτικές δυνάμεις να αγωνίζονται για την κυριαρχία τους επί του κρατικού μηχανισμού. Οι επίστρατοι είχαν κυρίως μικροαστική προέλευση μια και όπως χαρακτηριστικά είχε πεί ο Μεταξάς “ Ο Έλληνας εργάτης είναι μάλλον υποψήφιος μικροαστός παρά οριστικός προλετάριος”. Επίστρατοι έγιναν οι μικροκτηματίες της Παλαιάς Ελλάδας. Στην πρωτεύουσα, επιβεβαιώνεται ο εν γένει μικροαστικός χαρακτήρας του κινήματος από την παράλληλη ίδρυση του Πανελληνίου Συνδέσμου Συντεχνιών και Εργατικών Σωματείων. Σαφής εκλογική υπεροχή του

⁸ Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Οι πολιτικές δυνάμεις της Βενιζελικής περιόδου, Ο Βενιζελισμός*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα,

Βενιζέλου σε εκείνες τις περιοχές που εξαιτίας της γεωγραφικής τους θέσης, ήσαν πιο ανοιχτές στα δυτικά ιδεολογικά ρεύματα, τα νησιά⁹.

Η μικροαστική αντεπανάσταση των Επιστράτων μπροστά στην πολύπλευρη απειλή του αστικού εκσυγχρονισμού υπήρξε άρρηκτα συνυφασμένη και με την αντίσταση τους στην Ανταντ-κατεξοχήν εκπρόσωπο των φιελελεύθερων αστικών δημοκρατιών. Ήρθαν μάλιστα στην επιφάνεια προαιώνια αντιδυτικά ανατακλαστικά¹⁰. Η διαιρετική τομή κέντρο-περιφέρεια απέκτησε ιδιαίτερη διάσταση κατά την περίοδο παγίωσης της διαμάχης βενιζελισμού-αντιβενιζελισμού. Πιο συγκεκριμένα και όπως διακρίνει ο Διαμαντόπουλος (1993), εμφανίζονται κόμματα τα οποία ως αντίδραση, στις ενεργοποιημένες δυνάμεις εθνικής αποσύνθεσης ή εξόρμησης τοποθετούνται στο συντηρητικό πολιτικό φάσμα και δεν αποκλείουν τον κρατικό παρεμβατισμό της ελεύθερης οικονομίας. Εν γένει, επιδιώκουν την συντήρηση καταστάσεων και δομών αντιτιθέμενα σε κάθετι νέο και προοδευτικό όπως ακριβώς και το κίνημα των επιστράτων που επιδίωκε μια εθνική ομοιογένεια αντιμετωπίζοντας εχθρικά τους Μικρασιάτες πρόσφυγες αλλά και τους Κρητικούς¹¹. Τέλος, ανεξάρτητα της έκτασης και της έντασης που έλαβε η ιδεολογική αλλά και πολιτική αντιπαράθεση των δύο αντίπαλων κοινωνικών τάσεων, έκαστη αυτών, έλαβε στο συλλογικό φαντασιακό του σύγχρονου Έλληνα, ιδιαίτερο εθνικό φορτίο. Οι δύο εμβληματικοί πολιτικοί εκπρόσωποι του δίπολου, τόσο ο Βενιζέλος όσο και ο Μεταξάς, θα αποτελέσουν σημείο αναφοράς της πολιτικής και κοινωνικής ζωής έως σήμερα, ενώ θα μπορούσε να λεχθεί πως και για τις δύο πολιτικές τάσεις, δεν προέκυψαν πολιτικές φυσιογνωμίες που να αντικαταστήσουν την εμβληματικότητα των χαρακτήρων της περιόδου του Εθνικού Διχασμού.

Ωστόσο, όσο μεγάλη κι αν ήταν η επίδραση του δίπολου “Βενιζελισμός-Αντιβενιζελισμός” και όσο κι αν σημάδεψε την πολιτική ελληνική ζωή των αρχών του 20^{ου} αι., τα πράγματα έμελλε να αλλάξουν στο μέλλον και οι παίχτες να γίνουν σκληρότεροι. Έτσι, αν το δούμε σχηματικά, η μέχρι τότε δεσπόζουσα διαιρετική τομή, εξελίχθηκε μέσα στην κατοχή και αργότερα “αντικαταστάθηκε” από μια άλλη, αυτή των “Εθνικοφρόνων- Αντεθνικών”. Λόγω του ενδιαφέροντος που παρουσιάζει η συγκεκριμένη τομή και λόγω της θεωρητικής χρησιμότητας της για την μελέτη μας,

⁹ Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Οι πολιτικές δυνάμεις της Βενιζελικής περιόδου, Ο Βενιζελισμός*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1985

¹⁰ Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση, Οι επίστρατοι του 1916*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1996, σελ 138

¹¹ Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση, Οι επίστρατοι του 1916*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1996, σελ 78

στο παρόν κεφάλαιο δεν θα προχωρήσουμε σε λεπτομέρειες, αλλά θα αφιερώσουμε παρακάτω μια εκτενή σκιαγράφιση για το τι σημαίνει “εθνικόφρων” και “αντεθνικός” στην μεταπολεμική και μετεμφυλιακή Ελλάδα.

Με την μερική εφησύχηση της εμφυλιακής εμπειρίας και την παρουσία πλεον κομμάτων, η άλλοτε “εθνική πάλη” μεταφέρθηκε μετά από διάφορες διεργασίες, στον άξονα “Δεξιά-Αριστερά”. Αν και η εμπειρία του εμφυλίου σπαραγμού ξέσπασε ουσιαστικά με την δικτατορία των συνταγματαρχών, ταυτόχρονα τα κόμματα της εποχής, λάβανε θέσεις ιδεολογικών στρατοπέδων. Την πρώτη εκπροσώπηση του ΕΑΜογενούς κοινωνικού μπλοκ αναλαμβάνει η Εθνική Πολιτική Ένωση Κέντρου (ΕΠΕΚ), που ιδρύθηκε το 1950 από τον Νικόλαο Πλαστήρα. Η ΕΠΕΚ αποτέλεσε τον (βασικό) πολιτικό εκπρόσωπο του ΕΑΜογενούς κοινωνικού στρατοπέδου την περίοδο 1950-1952¹².

III. Η παράδοση των διαιρετικών τομών στον Κρητικό χώρο και η επίδραση τους.

Όπως είδαμε παραπάνω, οι διαιρετικές τομές του “Βενιζελισμού-Αντιβενιζελισμού - Εθνικόφρονες-Αντεθνικοί - Δεξιά-αντιδεξιά”, σημάδεψαν τη ζωή των ανθρώπων στον 20^ο αι. Συνέβη το ίδιο και στην Κρήτη;

Αν αρχίσουμε την ανάλυση μας χωροταξικά, θα δούμε ότι η Κρήτη ως τόπος, διέθεται ήδη από τις αρχές του αιώνα τοπική διοίκηση. Το γεγονός αυτό παράλληλα με την οικονομική αυτάρκεια που προσδίδει η αγροτική παραγωγή και η άριστη γεωγραφική θέση, δημιούργησαν σταδιακά μια ιδιαίτερη πολιτική ταυτότητα στους κατοίκους του νησιού. Το πνεύμα “φιλελεύθερο” και “αδούλωτο” και η Κρήτη ως ξεχωριστό κομμάτι μέσα στην υπόλοιπη Ελλάδα. Λόγω της “οριζόντιας” θα λέγαμε, ταξικής διάστασης, με την έννοια της ήπιας ανίσωσης, οι κρήτες ως μόνη απειλή, θεωρούσαν τον ξένο κατακτητή, και όχι τον εσωτερικό αντιφρονούντα. Διαιρετικές τομές φυσικά και υπήρξαν, ωστόσο δεν έλαβαν την ένταση και τον χαρακτήρα που παρατηρείται στην υπόλοιπη Ελλάδα.

Η ηγετική φυσιογνωμία με καταγωγή από την Κρήτη, ο Βενιζέλος, ήδη από την ένωση με την υπόλοιπη Ελλάδα το 1913, συνδέθηκε με την μορφή του “εθνάρχη”, ο

¹² Περίοδο που έχει χαρακτηριστεί ως «κεντρώο διάλειμμα» (Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η Καχεκτική Δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946/1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2001)

οποίος έδωξε τις μεγάλες δυνάμεις από το νησί- την ξένη παρέμβαση- αποκαθιστώντας έτσι την γαλήνη και την ηρεμία, που ο λαός είχε ανάγκη. Η παράδοση του Βενιζελισμού, αποτέλεσε σημείο καμπής και έφερε την Κρήτη στο κέντρο της πολιτικής σκηνής, ως μήτρας της δεσπόζουσας για την εποχή ιδεολογίας. Η αντιμοναρχική συνείδηση έγινε περισσότερο αισθητή το 1935, με την παλινόρθωση της βασιλείας, ενώ ως κορυφαία στιγμή της περιόδου μπορεί να θεωρηθεί η απεργία των σταφιδεργατών στο Ηράκλειο με αποτέλεσμα νεκρούς αλλά και τραυματίες¹³. Με τη διαμόρφωση του φιλελεύθερου πνεύματος και τις καταβολές από τον βενιζελισμό, η αντίσταση των κρητικών στην δικτατορία του Μεταξά, ήταν επίσης σθεναρή¹⁴.

Προχωρώντας η ροή της ιστορίας, φτάνουμε στη δεύτερη σημαντική τομή, με ρίζες στην Κατοχή και τον Εμφύλιο. Η τομή δεν είναι άλλη από αυτή των “Εθnikοφρόνων- Αντεθνικών”, που όπως αναφέρθηκε θα αφιερωθεί ξεχωριστό υποκεφάλαιο παρακάτω. Η περίπτωση της Κρήτης και πάλι αποτελεί εξαίρεση, καθώς δεν βίωσε την εμπειρία αυτή με τον ίδιο τρόπο. Η αντιστασιακή ορμή και το πάθος των κρητικών για ελευθερία, βρήκαν στέγη κάτω από το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο το 1941, ως συνέχεια της Μάχης της Κρήτης. Παράλληλα, εκτός από το Ε.Α.Μ, άρχισαν να δημιουργούνται σταδιακά και άλλες “εθνικές” οργανώσεις (θα ακολουθήσει επίσης λεπτομερειακή σκιαγράφηση τους), η πιο γνωστή από τις οποίες ήταν η Εθνική Οργάνωση Κρήτης, Ε.Ο.Κ. Αυτές στην αρχή της κατοχικής περιόδου, συνεργάστηκαν με το Ε.Α.Μ, αν και υποστηρίζονταν από τους Άγγλους. Από το 1945 και εξής, τα πράγματα άλλαξαν ρότα, όπως και οι στρατηγικές. Έτσι, οι “υπερεθνικόφρονες” της Ε.Ο.Κ και των Άγγλων, τάχθηκαν ενάντια στις δυνάμεις του Ε.Α.Μ. Ωστόσο, όσο χαμηλής ισχύος κι αν ήταν η έκφραση της διαιρετικής αυτής τομής, υπήρξαν συγκυρίες που η σύγκρουση μεταξύ των δυο αντίθετων ιδεολογικών στρατοπέδων, έλαβε μεγάλη διάσταση, που η συλλογική μνήμη ακόμα συντηρεί. Ενδεικτικά, όπως αναφέρει στο βιβλίο του “Εθνική Αντίσταση και Δημοκρατικοί Αγώνες στην Κρήτη” ο Μ.Χριστοφοράκης (οργανωτικό στέλεχος και γιατρός στον ΕΛΑΣ), μετά τη σύλληψη του από την Εθνική Οργάνωση Ρεθύμνου:

“ Προσωπικά δοκίμασα αφάνταστη πικρία σαν φτάσαμε συνοδεία στο χωριό Μυξόρουμα όπου εκεί μας υποδέχτηκε ένας όχλος εξαγριωμένων χωρικών των γύρων χωριών και ο κύριος στόχος ήμουν εγώ, ο πρώην γιατρός πολλών από αυτούς, και

¹³ Χρηστάκη Γ και Γ. Πατεράκη, *Η Κρήτη και η ιστορία της*, Εκδόσεις Καλέντη, Αθήνα, 1995, σελ 343

¹⁴ Χρηστάκη Γ και Γ. Πατεράκη, *Η Κρήτη και η ιστορία της*, Εκδόσεις Καλέντη, Αθήνα, 1995, σελ 363

τοτινός “εαμοβούλγαρος” σύμφωνα με τις βρισιές που ξεστόμιζαν ενάντια μου, καθώς προσπαθούσαν να με αποσπάσουν από τους χωροφύλακες που μας προστάτευαν σαν φτάσαμε στο χωριό. Τους είχαν ποτίσει με το δηλητήριο εναντίον μας οι εθνικόφρονες κήρυκες του αντικομμουνισμού που είμαι βέβαιος πως μερικοί από αυτούς, αν μπορούσαν εκείνη τη στιγμή θα με έγδερναν ζωντανό, γιατί δεν θελαν οι ταλαίπωροι τον γιατρό τους κομμουνιστή, γιατί “οικομμουνιστές είναι άθεοι, δεν έχουν πατρίδα, δεν έχουν οικογένεια, τα μοιράζονται όλα, είναι κακούργοι...”¹⁵

Όπως λοιπόν μαρτυρούν τα πρόσωπα που έζησαν τον Εμφύλιο, η επίδραση που αυτός κατάφερε, δεν φαίνεται να είχε ισχυρή απήχηση στους κρητικούς. Ίσως, η δήλωση ενός από τους εκδότες εφημερίδας στο Ηράκλειο, μας βοηθήσει να καταλάβουμε επακριβώς την φιλοσοφία οικοδόμησης των ιδεών, “ Στην Κρήτη, όπου και να ανήκει πολιτικά ο καθείς, σχεδόν όλοι, είτε δεξιός, είτε προοδευτικός, στο βάθος ήταν οι πάντες Βενιζελικοί. Αυτός ο πολιτικός παρανομαστής των Κρητών είναι που τους βοήθησε, σε σχέση με τους υπόλοιπους Έλληνες, να μην έχουν ακραία πολιτικά μίση και σκληρές εμφύλιες συγκρούσεις. Παλιότερα, σε πολλά χωριά άνθρωποι αντίθετων παρατάξεων, αφού τσακώνονταν και αλληλοβρίζονταν, έλεγαν “Ζήτω ο Βενιζέλος, ζήτω και τση Κρήτης” και άρχιζαν να ρακοπίνουνε και να το ρίχνουνε στο γλέντι όλοι μαζί αγκαλιαστά”¹⁶. Στο ίδιο βιβλίο, μέσα από συνέντευξη της Μ.Κ, συμπεραίνουμε ότι ο Βενιζελισμός, στην περίπτωση της Κρήτης τουλάχιστον, βρέθηκε ενάντια στην “εθνικόφρονα Δεξιά”: “ Μεταπολεμικά το ηράκλειο χαρακτηριζόταν από την κυριαρχία της Εθνικής Αντιστασης στην κοινωνία και το πολιτικό σκηνικό που έστησαν οι δυτικοί σύμμαχοι με την επικράτηση της “εθνικόφρονος” δεξιάς η οποία, όμως ειδικά στην Κρήτη είχε την αντίσταση του Βενιζελισμού. Οι περισσότεροι ηρακλειώτες ήταν βενιζελικοί, με την αντίσταση πήγαν στις τάξεις του Ε.Α.Μ. Αυτό τους ριζοσπαστικοποίησε ένα βήμα παραπέρα και τελικά βρέθηκαν να εκφράζονται από τον Ανδρέα. Αυτοί που συμμετείχαν στις τάξεις του ΕΛΑΣ δεν ταυτίστηκαν με το ΚΚΕ. Όλοι οι δημοκρατικοί άνθρωποι άνηκαν στο Ε.Α.Μ”.

Όσον αφορά τώρα την Τρίτη διαιρετική τομή, αυτή της “Δεξιάς-αντιδεξιάς”, η Κρήτη τάχθηκε με την αντιδεξιά μερίδα και βάφτηκε με πράσινο. Όμως, αν και στην πλειοψηφία του νησιού εντοπίζεται αυτή η τάση, υπάρχουν διαφοροποιήσεις. Ο

¹⁵ Χριστοφοράκης Μιχάλης, *Εθνική Αντίσταση και Δημοκρατικοί Αγώνες στην Κρήτη*, Αθήνα, 1984, σελ 47, 86

¹⁶ Χάρης Μ., *Το μεταπολεμικό Ηράκλειο*, εκ Αλήθεια, Αθήνα 1999, σελ 62

πληθυσμός με εξαίρεση τους μικρασιάτες, ήταν ομοιογενής, ενώ η πολιτική συμπεριφορά κρίνεται ανάλογα με την ανάπτυξη των εκάστοτε περιοχών. Έτσι, η “σοσιαλιστική” λογική, ήταν πιο έντονη στην επαρχία(και εδώ εντοπίζεται διαφορά στο σημείο της γεωγραφικής θέσης βουνό ή πεδιάδα), σε αντιδιαστολή με τις περισσότερο αποκομμένες και ορεινές περιοχές, λόγω των ισχυρών οικογενειών που κατεύθυναν την πολιτική υποστήριξη, η δεξιά απολάμβανε μια σχετική δυναμική. Και η πόλη όμως του Ηρακλείου για παράδειγμα, με τη συγκεντρωμένη αστική τάξη, έδινε μεγάλα ποσοστά στην Νέα Δημοκρατία. Το ίδιο ισχύει και για το Ρέθυμνο, αλλά και τα Χανιά, όμως εδώ προστίθεται και το ισχυρό πελατειακό δίκτυο των συγκεκριμένων περιοχών, λόγω των καταγόμενων πολιτικών προσωπικοτήτων. Στην αντίπερα όχθη, υποστηρικτές του ΚΚΕ, υπήρχαν σε περιοχές με προσφυγικό περισσότερο πληθυσμό, όπου είχε αναπτυχθεί η συνεταιριστική δομή παραγωγής και προώθησης προϊόντος σταφίδας κλπ, αλλά και σε αυτές που υπήρχαν ακόμα απόγονοι των εαμιτών κρητών αγωνιστών. Σε περιοχές επίσης που ο Εμφύλιος είχε σημαδέψει την τοπική κοινωνία και είχε επηρεάσει προς αυτήν την κατεύθυνση την πολιτική συνείδηση, λόγω των καθοριστικών γεγονότων του. Γρήγορα όμως οι πιο ριζοσπαστικές δυνάμεις απορροφήθηκαν από το σοσιαλιστικό ΠΑΣΟΚ, που φάνηκε να προβάλλει ένα αισιόδοξο πρόγραμμα για τις αγροτικές μάζες.

ΤΑ ΜΑΥΡΑ ΧΡΟΝΙΑ ΤΟΥ 1941-1949

«Έφτανε ένα σπύρτο για να πάρει η Αθήνα φωτιά σαν ένα δοχείο μπενζίνα»¹⁷

I. Από την Κατοχή, στον Εμφύλιο...

Αναμφισβήτητα ο 20ος αι. αποτελεί για την Ευρώπη και για τον κόσμο στο σύνολο του, καθοριστική εποχή και δίκαια θα μπορούσε να ονομαστεί ‘Μεγάλος Διαμορφωτής’. Οι πολιτικές εξελίξεις ραγδαίες και τα αποτελέσματα τους ακόμη σημαντικότερα, αν αναλογιστεί κανείς, ότι η κοινωνία βίωσε ακραίες καταστάσεις, όπως ο ναζισμός και ο φασισμός ή την εφαρμογή του ‘κομμουνιστικού ιδεώδους’ στο Ανατολικό μπλοκ. Ωστόσο, από όποια σκοπιά κι αν το δει κανείς, προσπαθώντας να ταξινομήσει τα γεγονότα του κομβικού αυτού αιώνα, σίγουρα θα καταλήξει στο συμπέρασμα, ότι ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και η ναζιστική τρέλα του Χίτλερ, αποτέλεσε το μεγαλύτερο γεγονός, μετά την Οκτωβριανή Επανάσταση. Το τέλος του πολέμου, σίγουρα έφερε αλλαγές στο ισχύον πολιτικοοικονομικό πεδίο, οδήγησε στην εγκαθίδρυση Λαϊκών Δημοκρατιών, ενώ παλιές αποικίες (κυρίως σε Αφρική και Ασία) μετέβησαν στην κατάσταση ελεύθερων χωρών. Το πιο αξιοπρόσεκτο όμως ‘τέκνο’ της θηριωδίας αυτής, είναι το φαινόμενο της Αντίστασης. Της θυσίας δηλαδή ανθρώπων, που οραματιζόνταν έναν κόσμο ελευθερίας και ισότητας μετά τον πόλεμο και για 5 ολόκληρα χρόνια πάλευαν για να δουν την χώρα τους ελεύθερη και εκδημοκρατισμένη. Η Ελλάδα φυσικά δεν αποτέλεσε εξαίρεση στον κανόνα του αντιστασιακού αγώνα, όπου στη συγκεκριμένη περίπτωση, πήρε τη μορφή Εμφυλίου Πολέμου.

Αν ορίζαμε χρονολογικά το κατοχικό περιβάλλον στην Ελλάδα, θα το κατατάσσαμε μεταξύ 1940-1944. Η Ελλάδα ως σημαντικός σύμμαχος στον ‘Αγώνα κατά του φασισμού’, έδωσε μεγάλες μάχες, θυσίασε μεγάλο πλήθος αγωνιστών και ως αποτέλεσμα υπέστη αναρίθμητες φθορές, τόσο ποσοτικές όσο και ποιοτικές. Όσον αφορά την πληθυσμιακή κατάσταση της εποχής, και δε τη μείωση του, πρέπει να γίνει με πιο συγκεκριμένους όρους και με χωρισμό ‘φάσεων’, ανάλογα με την έκβαση του πολέμου και την γενικότερη φύση των συμβάντων. Έτσι, στο διάστημα μεταξύ 1940-1944, λόγω της έκρηξης της ιταλικής και μετέπειτα γερμανικής εισβολής, η συγκέντρωση στα αστικά κέντρα ήταν γεγονός. Το πρώτο λοιπόν κύμα ‘εσωτερικής

¹⁷ Θεοτοκάς Γιώργος, Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953, Αθήνα: Εστία

μετανάστευσης’’, προήλθε με την πτώση του αλβανικού μετώπου. Οι άνθρωποι, επέλεξαν την Αθήνα, προκειμένου να αποφύγουν την κατάσταση των πολυμελών αγροτικών οικογενειών και την δύσκολη διαβίωση μέσα σ αυτές. Παράλληλα σημειώθηκε βαρύνουσα σημασία αποχώρηση προς το εξωτερικό, είτε με την βοήθεια των βρετανών, είτε αναγκαστικά ως εργατικό προσωπικό των γερμανών. Την περίοδο 1941-1942, υπήρξε σημαντική μείωση του πληθυσμού λόγω του λιμού και της μεγάλης απώλειας ζώων και σιγά-σιγά άρχισε η μεταφορά από την Αθήνα στην ύπαιθρο, για την αναζήτηση μιας καλύτερης ζωής. Μεταξύ 1943-1944, ο πληθυσμός και κυρίως ο ‘ενεργός ’πληθυσμός, μειώθηκε λόγω εκτελέσεων, εξαιτίας της κλιμακούμενης δραστηριότητας της Αντίστασης αλλά και της υπογεννητικότητας.

Σε ένα γενικότερο πλαίσιο, η απορρύθμιση της νομισματικής και δημοσιονομικής πολιτικής ήταν δεδομένη. Υπήρχαν μόνο δαπάνες και όχι έσοδα, ενώ η μόνη λειτουργία της Κεντρικής Τράπεζας ήταν η έκδοση χρήματος για την κυβέρνηση και τις κατοχικές δυνάμεις, γεγονός που οδηγούσε συχνά σε αποπληθωρισμό, αφού δεν υπήρχε αντίκρισμα. Το νήματα της κατοχικής οικονομίας κινούσε η ‘μαύρη αγορά’’, που αποτελούταν από μικρές κοινωνικές ομάδες τους ‘μαυραγορίτες’’. Με δυο λόγια είναι ο μηχανισμός άνισης ανταλλαγής μεταξύ κατόχων εμπορευμάτων με ελαστικότητα διαμεσολάβησης της τιμής τους , και κατόχους σταθερού εισοδήματος. Αναπτύχθηκε στην εκχρηματισμένη οικονομία των αστικών κέντρων και αφορούσε τα μικροαστικά στρώματα και τους μισθωτούς. Άνθισε στον τομέα των βασικών ειδών διατροφής και πρώτης ανάγκης και ήταν ο επίσημος μηχανισμός αναδιανομής πλούτου της κατοχής και παράλληλα μια ξεκάθαρη συσσώρευση κεφαλαίου. Η χρυσή εποχή της ήταν το χειμώνα του 1941-1942, ενώ αργότερα άρχισε να φθίνει και από τα μέσα του 1943 μέχρι το τέλος της Κατοχής ανάκαμψε πάλι με περιορισμένο αυτή την φορά ρόλο.

Η συνθηκολόγηση μεταξύ των συμμαχικών χωρών και των κατοχικών δυνάμεων, επέτρεψαν στον ερυθρό σταυρό την διανομή τροφίμων με δελτίο στα μεγάλα αστικά κέντρα, που ήρθε ως επιτακτική λύση, μετά την εμπειρία του δραματικού χειμώνα που επέφερε απίστευτες απώλειες σε έμψυχο υλικό. Η ‘συνταγή’ του δελτίου, ήταν ο βασικός τρόπος διανομής τροφίμων, μέχρι και το 1943, ενώ επέφερε σταδιακά και ένα είδος ‘αντιπραγματισμού’’, παρέχοντας τρόφιμα και όχι μισθό τόσο στο δημόσιο όσο και τον ιδιωτικό τομέα. Η διανομή τροφίμων, δεν εξαρτιόταν από την κατοχή εισοδήματος, ενώ οι δυνάμεις της Αντίστασης το στήριζαν με σθένος και δύναμη ως μια μορφή κοινωνικής παρουσίας της κυβέρνησης Τσολάκογλου. Επιπλέον, ήταν μια

ευκαιρία από μεριάς τους, δίνοντας βάση στη διανομή, να περιορίσουν την τακτική της μαύρης αγοράς που σημάδευε την εποχή.

Όσον αφορά τώρα την τακτική των δυνάμεων κατοχής, θα μπορούσε να περιγραφεί ως εντελώς “σφετεριστική”. Η επιδίωξη τους ήταν η κάλυψη της πολεμικής οικονομίας της Γερμανίας και των στρατευμάτων κατοχής στην Ελλάδα, την βόρεια Αφρική και όπου αλλού υπήρχε. Έφεραν στην διαχείριση τους μεγάλες βιομηχανίες και εξορυκτικές μονάδες, ώστε να εφοδιάζουν με πρώτες ύλες την γερμανική βιομηχανία, ενώ θέσπιζαν διοικητικές περιφέρειες στη χώρα, όπου κάθε δύναμη κατοχής (Γερμανία, Ιταλία, Βουλγαρία), είχε τον έλεγχο συγκεκριμένης περιοχής. Στόχος ήταν ο περιορισμός του εσωτερικού εμπορίου και ο έλεγχος των πλεονασμάτων της τοπικής αγροτικής παραγωγής. Η τακτική τους ήταν να εκμεταλλεύονται το μέρος του προϋπολογισμού που αναλογούσε στις αμυντικές δαπάνες κάθε κατεχόμενης χώρας και με αυτό να συντηρούν τα δικά τους στρατεύματα, όμως στην Ελλάδα, δεν εφαρμόστηκε κάτι τέτοιο. Σταδιακά η οικονομία οδηγήθηκε σε πληθωρισμό. Ο μεγάλος αριθμός των δημοσίων υπαλλήλων μισθωτών του τραπεζικού συστήματος ορισμένων μεγάλων επιχειρήσεων και η πληθώρα επιδομάτων, καλύπτονταν από τον δημόσιο προϋπολογισμό, φτάνοντας τις δαπάνες πολλές φορές στο 70% του προϋπολογισμού. Δαπάνες για αμυντικά έργα τέθηκαν σε ισχύ, υπό τον φόβο των συμμάχων. Τον πρώτο χρόνο υπήρξε στοιχειώδης συγκέντρωση φορολογικών εισόδων, αν και η πρόσβαση στην Τράπεζα της Ελλάδος ήταν ανεξέλεγκτη. Όμως με την κατάρρευση του αστικού τομέα της οικονομίας, οι έμμεσοι φόροι και οι δασμοί μειώθηκαν και συνεπώς η διαδικασία συλλογής φορολογικών εσόδων. Αρχικά, χρησιμοποίησαν την τακτική έκδοσης ειδικού στρατιωτικού νομίσματος (κατοχικό μάρκο), που όμως απέτυχε και κατέφυγαν στην έκδοση δραχμών. Το φαινόμενο είχε ως αποτέλεσμα την αλματώδη αύξηση του πληθωρισμού, αφού η δραχμή έχασε το αντίκριμά της και υπέστη διαδοχικές υποτιμήσεις. Την άνοιξη του 1943, η Γερμανία, προσηλωμένη στις στρατιωτικές προτεραιότητες της, αμέλησε την οικονομία, η οποία επήλθε σε χάος και οι κατοχικές δυνάμεις στράφηκαν στην τακτική του χρυσού. Συνεπώς, όπως είναι φυσικό, η οικονομική πορεία, επηρεαζόταν άμεσα από τις πολιτικές εξελίξεις, την έκβαση των στρατιωτικών επιχειρήσεων, την πορεία του αντιστασιακού αγώνα και την οικονομική πολιτική των δυνάμεων. Μετά το 1943, ο όλο και αυξανόμενος έλεγχος της Αντίστασης σε πολλές περιοχές, αποδυνάμωσε τη δυνατότητα των δυνάμεων να ελέγχουν τους παραγωγικούς πόρους. Η προς το τέλος του πολέμου συνεχής

κλιμάκωση του υπερπληθωρισμού, συνοδεύτηκε από την αύξηση ζήτησης της χρυσής λίρας και των ξένων τραπεζογραμματίων, στο ευρύτερο πλαίσιο της νομισματικής απορρύθμισης. Έτσι, η χρυσή λίρα καταστάθηκε ως βασικό μέσο χρηματικής κυκλοφορίας αι μέτρο αποτίμησης των τιμών. Η Αντίσταση εδραιώθηκε ως δύναμη ελέγχου, κυρίως στις αγροτικές περιοχές, ενώ οι κατοχικές δυνάμεις ήλεγχαν τα αστικά κέντρα, δημιουργώντας μια ευδιάκριτη τομή, από γεωγραφικής άποψης.¹⁸

Η ελληνική κυβέρνηση μετά την πτώση του ‘‘οχυρού της Κρήτης’’, βρισκόταν εξόριστη, μαζί με τις εναπομείναντες στρατιωτικές δυνάμεις της χώρας. Στο μεταξύ, ως εξουσιαστική δομή στην Ελλάδα οι κατοχικές δυνάμεις, είχαν ορίσει κυβέρνηση με πρωθυπουργό τον Γιώργο Τσολάκογλου. Υπο την τριπλή κατοχή, η χώρα βρισκόταν ουσιαστικά διαμελισμένη και παραδομένη, από προδότες στα χέρια του κατακτητή. Σταδιακά, κάτω απ αυτές τις συνθήκες, το αντιστασιακό κίνημα αρχίζει να γεννιέται και τελικά τον Σεπτέμβρη του 1941, ιδρύεται το Εθνικό Απελευθερωτικό Μέτωπο, η αντιστασιακή οργάνωση που θα αποτελούσε στο μέλλον ένα από τους σημαντικότερους πολιτικούς δρώντες στο πολιτικό σκηνικό, με καθοδηγητή το κατακρεουργημένο από την μεταξική δικτατορία ΚΚΕ και τη στήριξη αριστερών και κεντρώων κομματικών οργανώσεων, όπως το Σοσιαλιστικό Κόμμα Ελλάδος, την Ένωση Λαϊκής Δημοκρατίας και το Αγροτικό Κόμμα Ελλάδος. Την ίδια περίοδο, ιδρύεται και ο Εθνικός Δημοκρατικός Ελληνικός Σύνδεσμος, ,ε πολιτική καθοδήγηση από τον βενιζελικό χώρο και υπό την ηγεσία του Νικολάου Πλαστήρα. Πλειάδα αντιστασιακών οργανώσεων άρχισαν να εμφανίζονται, μεταξύ των σημαντικότερων ήταν η ΠΑΟ(Πανελλήνια Απελευθερωτική οργάνωση, 1941), η ΠΕΑΝ(Πανελλήνια Ένωση Αγωνιζομένων Νέων,1941), η ΕΚΚΑ(Εθνική και Κοινωνική Απελευθέρωση, 1942), η ΕΠΟΝ(Ενιαία Πανελλαδική Οργάνωση Νέων, 1943).

Μέσα από την οργανωμένη πλέον δράση, η αντίσταση έδωσε το αγωνιστικό πρόσημο ενάντια στον κατακτητή. Η απήχηση της ήταν μεγαλύτερη κυρίως στην ύπαιθρο και τη Βόρεια Ελλάδα, ενώ τα αντίποινα σε πράξεις απελευθερωτικές, από τη μεριά των εισβολέων, δεν άργησαν να ωθήσουν την κατάσταση στη δημιουργία ενόπλων αντάρτικων δυνάμεων. Το Ε.Α.Μ στην αυγή του 1942, ίδρυσε τον Εθνικό Λαϊκό Απελευθερωτικό Στρατό, το στρατιωτικό του σκέλος. Την ίδια χρονιά, ιδρύθηκαν οι Εθνικές Ομάδες Ελλήνων Ανταρτών, ως ένοπλο σώμα αυτή τη φορά του ΕΔΕΣ, υπό τον Ναπολέοντα Ζέρβα και το αντάρτικο της ΕΚΚΑ, υπό τον Δημήτριο Ψαρρό. Ωστόσο, ως κυριότερη δύναμη κατέστη πανελλαδικά ο ΕΛΑΣ, ενώ

¹⁸ Βλ. περισσότερα στο Δόγμα Τρούμαν Σταθάκη.

οι υπόλοιπες ομάδες λόγω ανοργανωσιάς, εστίασαν την δράση τους σε συγκεκριμένες περιοχές της Ελλάδος. Ιστορικής σημασίας συνεργασία μεταξύ Ε.Α.Μ-ΕΛΑΣ – ΕΔΕΣ και βρετανών, παρά τις ιδεολογικές διαφορές τους, υπήρξε η ανατίναξη της γέφυρας του Γοργοποτάμου τον Νοέμβρη του 1942, όπου έφερε καίριο πλήγμα στις δυνάμεις κατοχής.

Με την συνθηκολόγηση της Ιταλίας το 1943(η ιταλική μεραρχία Πινερολο, προσχωρεί στον ΕΛΑΣ, μετά την συνθηκολόγηση), οι γερμανοί επιχείρησαν αρχικά κάμψη του αγωνιστικού πνεύματος, αφενός με την δημιουργία Ταγμάτων Ασφαλείας και αφετέρου με σκληρά αντίποινα, μορφής εκτελέσεων άμαχου πληθυσμού και αφανισμό ολόκληρων χωριών. Η αντίσταση εξαπλώθηκε έτσι στα αστικά κέντρα και πήρε τεράστιες διαστάσεις. Άνθρωποι όλων των ηλικιών και κοινωνικών στρωμάτων, επιδόθηκαν σε ποικίλες δράσεις, με αφίσες, παράνομο Τύπο, συνθήματα, σαμποτάζ, εκδηλώσεις διαμαρτυρίας και ένοπλες συγκρούσεις. Παράδειγμα ηρωικής στάσης αποτελεί στο σημείο αυτό το συλλαλητήριο κατά της επιστράτευσης Ελλήνων εργατών και το κάψιμο των ονομαστικών καταλόγων.

Η επιτυχία και η επιρροή του ΕΛΑΣ, ήταν πλέον γεγονός. Τα πλήγματα στην προδοτική χωροφυλακή ήταν μεγάλα. Το κοινό όμως αίτημα για απελευθέρωση που προέβαλε ο αντιστασιακός αγώνας, δεν ήταν όπως φάνηκε αρκετό μπροστά στους πολιτικούς στόχους που δρούσαν πίσω από τις οργανώσεις. Το 1943, η διαμάχη για την διεκδίκηση της μελλοντικής πολιτικής διαχείρισης στη χώρα κορυφώθηκε ανάμεσα στο Ε.Α.Μ και τις υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις. Το Ε.Α.Μ κατέστη κυρίαρχο στις υπαίθριες απελευθερωμένες από τους γερμανούς περιοχές. Τον Μάρτη του 1944, ιδρύει την δεύτερη πολιτική εξουσιαστική δομή της εποχής, την Πολιτική Επιτροπή Εθνικής Απελευθέρωσης και μέσα από εκλογές συστήνει την “Βουλή του βουνού”, ως αντιπροσωπευτική κυβέρνηση παράλληλη με τη νόμιμη του Καιρού, όπου διεκδικούσε την παραίτηση Τσουδερού και συμμετοχή στην δημοκρατική κυβέρνηση που οραματιζόταν. Το πολιτικό μέλλον, αποκτούσε πλέον αγεφύρωτες διαστάσεις.

Όσο η γερμανική ήττα φαινόταν να είναι πλέον ορατή, οι εκπρόσωποι των πολιτικών και αντιστασιακών δυνάμεων πραγματοποίησαν συνέδριο στον Λίβανο τον Μάιο του '44. Όπου και συμφωνήθηκε η κοινή συμπόρευση όλων των αντιστασιακών οργανώσεων, υπό την εξουσία της εξόριστης κυβέρνησης. Το Σεπτέμβρη του ίδιου έτους, η συμφωνία της Καζέρτας, ολοκλήρωσε τον όλεθρο του

οποίου τα αποτελέσματα θα φαίνονταν αργότερα. Όλο το ένοπλο δυναμικό, ελληνικό, βρετανικό και αντάρτικο, θα τίθονταν υπο την επιτήρηση και τον έλεγχο του αγγλου στρατηγού Σκόμπι. Τα στρατόπεδα κοινωνικά και πολιτικά, παρά τον ενωτικό χαρακτήρα που ήθελαν να προβάλουν οι “υπογραφές”, είχαν ήδη τεθεί σε ισχύ και υπονόμευαν τα χειρότερα που έρχονταν. Η Μεγάλη Βρετανία, από τώρα και στο εξής, θα έδειχνε το πραγματικό της πρόσωπο, αν και η βοήθεια της στην διάρκεια των τεσσάρων κατοχικών χρόνων, υπήρξε καθοριστική.

Αν και τυπικά για την Ευρώπη ο Β΄ παγκόσμιος τελείωσε στις 9 Μαΐου του 1945, με την είσοδο του Κόκκινου Στρατού στο Βερολίνο, για την Ελλάδα η απελευθέρωση ήρθε στις 18 Οκτωβρίου 1944, με την άφιξη της εξόριστης κυβέρνησης του Καιρου, υπό την συνοδεία των βρετανών συμμάχων και του Γεωργίου Παπανδρέου. Όπως σε όλες τις ευρωπαϊκές χώρες (ή όχι), άρχισαν αμέσως εργασίες προκειμένου να σχηματιστεί Προσωρινή κυβέρνηση, η οποία θα οδηγούσε την κοινωνία σε εκλογές και θα την εισήγαγε στον μετά τον πόλεμο ομαλό βίο. Ο Παπανδρέου, ως πρόεδρος της Κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας, υπόσχεται από το βήμα, εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από τους συνεργασθέντες με τον κατακτητή, ανασυγκρότηση του στρατού, διακήρυξη δημοψηφίσματος για το πολιτειακό ζήτημα και εκλογές. Στον συνασπισμό δυνάμεων, συμμετέχει και το Ε.Α.Μ με έξι υπουργεία, όπως είχε συμφωνηθεί τότε. Η ελπίδα ωστόσο, για μια ομαλή εξέλιξη, αποδείχτηκε φρούδα, όταν η κυβέρνηση και ο υπεύθυνος στρατηγός Σκοπό, διέταξαν τον αφοπλισμό του ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ, εξαιρώντας όμως την Τρίτη Ελληνική Ορεινή Ταξιαρχία και τον Ιερό Λόχο.

Το ΚΚΕ, διοργανώνει συλλαλητήριο διαμαρτυρίας για τις 3 Δεκεμβρίου, καταδικάζοντας την υποκριτική στάση του Παπανδρέου και την συμφεροντολογική των βρετανού, οι οποίοι βλέποντας την επιρροή που ακούς το Ε.Α.Μ-ΕΛΑΣ στις κοινωνικές μάζες θέλησε να το αφανίσει. Έτσι, αρχίζουν τα Δεκεμβριανά, η πρώτη μαύρη σελίδα στο βιβλίο του ελλαδικού αδελφοκτόνου εμφυλίου και η πρώτη προσπάθεια για την αντιμετώπιση του “κομμουνιστικού κινδύνου”, πάνω στο άοπλο πλήθος, με την συγκατάθεση της αστυνομίας, του στρατού, δοσιλόγων και ξένων δυνάμεων. Οι ένοπλες συμπλοκές, κατέληξαν σε στρατιωτική ήττα του ΕΛΑΣ και έναρξη διαπραγματεύσεων. Οι πρώτες μέρες του 1945, έφεραν ανακωχή μεταξύ ανταρτών και βρετανικών δυνάμεων, ενώ οι αριστεροί, υποχρεώθηκαν να εγκαταλείψουν την Αττική και την Θεσσαλονίκη. Η ταφόπλακα στην πορεία μιας δημοκρατικής και χωρίς ξένες παρεμβάσεις διοίκησης της χώρας, μπήκε με την

λυτρωτική για τις αστικές δυνάμεις Συμφωνία της Βάρκιζας, μεταξύ κυβέρνησης(Νικολάου Πλαστήρα) και Ε.Α.Μ.

Η περίοδος που ακολούθησε την υπογραφή της συμφωνίας, δημιούργησε μια νέα πραγματικότητα για τον αριστερό κόσμο. Αμέσως μετά την συνθηκολόγηση ένα πρωτοφανές φαινόμενο βίας, άρχισε να λαμβάνει χώρα σε όλη την Ελλάδα, που έμεινε στην ιστορία, ως Λευκή Τρομοκρατία. Οι στερήσεις και οι διωγμοί των αριστερών, εντοπίζονταν κυρίως στην ύπαιθρο και όχι τόσο στις πόλεις, λόγω της “ανωνυμίας” που παρέχει σε κάθε περίπτωση η αχανής μάζα ανθρώπων. Τον ρόλο του επιτηρητή της ασφάλειας στις αγροτικές περιοχές, ενάντια στους κατηγορούμενους υποστηρικτές του Ε.Α.Μ, ανέλαβε η χωροφυλακή σε συνεργασία με τις παρακρατικές οργανώσεις που αφέθηκαν ελεύθερες να δρουν¹⁹.

Το μεγάλο χτύπημα και ουσιαστικά η μετάβαση από την Λευκή Τρομοκρατία των προηγούμενων χρόνων, στην ωμή εμφύλια σύγκρουση, ήρθε με τις εκλογές του Μάρτη 1946. Μέσα στο αναμενόμενο κλίμα διχόνοιας, πραγματοποιήθηκαν οι πρώτες μεταπολεμικές βουλευτικές εκλογές. Η θεμελίωση του ιδεολογικού παράγοντα που θα στοίχειωνε την ελληνική κοινωνία για σχεδόν 30 χρόνια ήταν γεγονός. Το αποτέλεσμα που έδωσε η εντελώς νοθευμένη διαδικασία, σε συνδυασμό με την αποχή του ΚΚΕ, έφεραν κυβέρνηση μοναρχικής Δεξιάς με πρωθυπουργό τον Κωνσταντίνο Τσαλδάρη. Η απουσία αυτή του ΚΚΕ, σύμφωνα με κάποιους ήταν η καθαρή διεκδίκηση για την παρουσία του στην νόμιμη-πλέον- πολιτική σκηνή. Ταυτόχρονα, η στάση αποχής, ταυτοποίησε και επίσημα το αριστερό φρόνημα των ελλήνων ανταρτών.

Η νέα κυβέρνηση μαριονέτα, τήρησε αδιάλλακτη στάση απέναντι στην Αριστερά. Από το 1946 έως το 1948, συνέταξε σειρά ψηφισμάτων, με κινητήριο δύναμη μονάχα τον εκφοβισμό, την εκδίωξη και την παραδειγματική τιμωρία των κομμουνιστών. Η σημαντικότερη δε “πρόνοια”, ήταν το Ψήφισμα Γ’ “περί έκτακτων μέτρων, αφορούντων την δημόσιαν τάξιν και ασφάλεια”. Με θέσπιση της θανατικής ποινής για ένοπλη στάση. Τα εκτάκτου χαρακτήρα μέτρα, υπέρ της “σωτηρίας της πατρίδος”, ήταν σαφώς αντισυνταγματικά. Η εφαρμογή τους καθ όλη την διάρκεια του Εμφυλίου, έδειξε ξεκάθαρα, τόσο την υπο όρους λειτουργία των

¹⁹ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 61, 62

κοινοβουλευτικών θεσμών, όσο την ρευστότητα του δημοκρατικού πολιτεύματος, αλλά έφερε και την ωμή παρέμβαση του στρατού στην πολιτική ζωή του τόπου.

Προς τα τέλη του '46, η Βρετανική αυτοκρατορία, συνειδητοποίησε ότι δεν μπορούσε να αντέξει το οικονομικό βάρος της κυριαρχίας του συμφωνημένου 90% της Γιάλλτας και αποφάσισε να παραδώσει την σκυτάλη του ελέγχου στις Η.Π.Α, οι οποίες ήδη καταλάβαιναν ότι η στρατηγικής σημασίας θέση της Ελλάδας, κινδύνευε από τους εισβολείς του Ανατολικού μπλοκ. Επιπλέον, οι Η.Π.Α, συμπέραναν ότι με την αποχώρηση των βρετανικών στρατευμάτων από την “σύμμαχο” χώρα, το πεδίο θα ήταν ελεύθερο ώστε το ΚΚΕ να καταλάβει και την πολιτική εξουσία, με τη βοήθεια όχι τόσο του Στάλιν, όσο των Γιουγκοσλάβων κομμουνιστών. Ο νέος πάτρωνας των ελληνικών συμφερόντων, άρχισε σταδιακά να εγκαθιδρύει το πρόγραμμα του. Η πρώτη επέμβαση της Αμερικής στα ελληνικά πολιτικά πράγματα ήρθε με το “Δόγμα Τρούμαν”²⁰. Ήταν η στιγμή που ο αντικομμουνισμός συνδέονταν πλέον καθαρά με την κύρια επιδίωξη του κράτους, που η ελευθερία μεταφράζονταν ως υπερατλαντική προστασία και που ο ολοκληρωτισμός αποκτούσε βαθύ κόκκινο χρώμα²⁰. Η Αμερική είχε σύμφωνα με τα προστάγματα της το ρόλο του επιτηρητή της τάξης και του πολιτισμού και την αποστολή να διαπαιδαγωγήσει τον κόσμο και να τον ντύσει με την σημαία των αξιών. Αρχικά, η ιδεολογική στράτευση της κοινωνίας και στη συνέχεια ο οικονομικός εγκλωβισμός μέσω του Σχεδίου Μάρσαλ, άνοιξε τις πύλες, για τον απόλυτο έλεγχο των Η.Π.Α στην εσωτερική πολιτική της χώρας.

Το έτος 1947, και ενώ ο εμφύλιος βρισκόταν σε αρχικό στάδιο, σημαδεύτηκε από την έκρηξη αριθμού πολιτικών κρατουμένων, τη λειτουργία στρατοδικείων, και με εκτελέσεις. Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση συνεργασίας Λαϊκού Κόμματος και Φιλελευθέρων με πρωθυπουργό τον Σοφούλη, ψήφισε τον Αναγκαστικό Νόμο 509/27-12-1947, όπου μαζί με το Ψήφισμα Γ', αποτέλεσαν ακρογωνιαία νομοθετήματα του Εμφυλίου. Το ΚΚΕ τέθηκε εκτός νόμου, οι διαδηλώσεις απαγορεύτηκαν, ενώ η θανατική ποινή θεσπίστηκε σαν ανώτερη ποινή. Η επιχείρηση εκκαθάρισης, επεκτάθηκε τόσο στον ιδιωτικό, όσο και τον δημόσιο βίο, με “σύμβολα νομιμοφροσύνης”, για την εξέταση των φρονημάτων των δημοσίων υπαλλήλων.

²⁰ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 67, 69

Μετά από αλλεπάλληλες μάχες, η συντριβή του Δημοκρατικού Στρατού Ελλάδος, επιτεύχθηκε τελικά τον Αύγουστο του 1949 στον Γράμμο και το Βίτσι. Καθοριστικής σημασίας εξέλιξη για την επιτάχυνση αυτής της ήττας, υπήρξε το κλείσιμο των ελληνογιουγκοσλαβικών συνόρων από τον Τίτο. Κατ' αυτόν τον τρόπο, το στρατιωτικό σκέλος του Εμφυλίου έληξε. Το πολιτικό συνεχίστηκε για χρόνια αργότερα με αποκορύφωμα την Χούντα των Συνταγματαρχών τον Απρίλη του 1967.

Ο ελληνικός Εμφύλιος πόλεμος, ήταν η πρώτη πράξη του Ψυχρού πολέμου, μεταξύ των δυο ιδεολογικών στρατοπέδων της εποχής. Του υπαρκτού σοσιαλισμού και του άκρατου καπιταλισμού. Η στρατηγική θέση της χώρας, σε συνδυασμό με τους διεθνείς συσχετισμούς, τις εντόπιες συγκυρίες, την οικονομική καταστροφή της κατοχής, έθεσαν την χώρα πρωταγωνίστρια ενός τρομακτικού σεναρίου και καινοτόμων πειραμάτων στην ανθρώπινη ψυχολογία (στρατόπεδα πολιτικής διαπαιδαγώγησης). Ο απολογισμός τόσο σε έμφυχο, όσο και σε άψυχο υλικό, μαρτυρά πως ο εμφύλιος που γνώρισε η “μικρή Ελίτσα”, είχε τις μεγαλύτερες απώλειες στην νεότερη της ιστορία.

II. Η Συμφωνία της Βάρκιζας και η Λευκή Τρομοκρατία

Όπως είδαμε παραπάνω, τα Δεκεμβριανά, ο πρόμαχος του ελληνικού Εμφυλίου, λήγουν με την Συμφωνία της Βάρκιζας, τον Φεβρουάριο του 1945, η οποία λόγω της φύσης της, αποτέλεσε ένα είδος “προστάγματος”, αφού αφενός το περιεχόμενο της περιελάμβανε διατάξεις συνταγματικού χαρακτήρα με πολιτική βάση και αφετέρου προέβλεπε το πέρασμα στη δημοκρατική νομιμότητα με πολιτικές σκοπιμότητες²¹. Είναι η στιγμή που η ηγεσία του ΚΚΕ, αποφάσισε την έναρξη για το επίσημο κυνηγητό των κομμουνιστών, αριστερών, συνοδοιπόρων. Είναι η στιγμή που τέσσερα χρόνια αγώνα, θα χάνονταν απλά κάτω από μια υπογραφή. Είναι η στιγμή που ο Βελουχιώτης, βγήκε στα βουνά, γιατί δεν άντεχε τον τρόπο που ένας “ηγέτης”, έσβηνε την αγωνιστική φλόγα από τις καρδιές των μαχόμενων με το τέρας του φασισμού και της υποταγής. Είναι η στιγμή που η βούλα μιας σειράς λαθών και ασυνείδητων στρατηγικών επιλογών, έγινε θεσμική πράξη. Ο πλήρης έλεγχος του Στάλιν, και της 3^{ης} Διεθνούς, δεν ήταν αμέτοχος.

²¹ Αλιβιζάτος Νίκος, *Οι πολιτικοί Θεσμοί σε κρίση 1922-1974, όψεις της Ελληνικής εμπειρίας*, Ιστορική Βιβλιοθήκη, Θεμέλιο, γ' έκδοση, 1995

Η φιλοσοφία της συμφωνίας, χαρακτήριζε τόσο τα Δεκεμβριανά, όσο και την γενικότερη στάση του Ε.Α.Μ, σαν πολιτικό αδίκημα. Προέβλεπε μεταξύ άλλων την διάλυση του ΕΛΑΣ και κάθε ένοπλης δύναμης του Ε.Α.Μ και δημιουργία εθνικού στρατού, με γραφειοκρατική διοίκηση, εκκαθάριση του κρατικού μηχανισμού από συνεργασθέντες με τους γερμανούς, δοσίλογους και φασίζοντας προσωπικότητες, διενέργεια δημοψηφίσματος και εκλογές. Ως “γενική αμνηστία”, νοούνταν “τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από τις 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος. Εξαιρούνται της αμνηστίας τα συναφή κοινά αδικήματα, κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήσαν απαραίτητως αναγκαία δια την επιτυχία του πολιτικού αδικήματος”(άρθρο 3). Στην ουσία, το “πολιτικό αδίκημα”, απολάμβανε εύνοιας μόνο στο κομμάτι των αποφάσεων των οργάνων του Ε.Α.Μ-ΚΚΕ, δίνοντας αμνηστία μόνο σ αυτούς. Οι απλοί αγωνιστές των συγκρούσεων των Δεκεμβριανών, θα κρίνονταν ξεχωριστά, ενώ το παραπάνω αποτελούσε απλά μια διατύπωση.

Οι “εθνοσωτήρες” του μεταβαρκιζιανού καθεστώτος φυσικά δεν τήρησαν τίποτα από τα παραπάνω. Ο κρατικός μηχανισμός παρέμεινε να ελέγχεται από τις βρετανικές δυνάμεις και τους δοσίλογους. Επιπλέον, αξιοποιώντας το υπογραφέν άρθρο, οι “δημοκράτες” χειριστές της εποχής, εξαπέλυσαν ένα άγριο κυνηγητό, ουσιαστικά αποτέλεσε έναν “μονόπλευρο εμφύλιο” και σηματοδοτήθηκε ως Λευκή Τρομοκρατία.

Η Τρομοκρατία των ετών 1945-1946, πήρε το όνομα αυτό, καθώς δεν ασκούσαν με κλασικές μορφές βίας, αλλά σε πολιτικό επίπεδο, από μέρους της κρατικής εξουσίας. Το αθώο φυσικά όνομα της, είναι άκρως ύπουλο, αφού δημιούργησε ένα κλίμα υποχθόνιων ή και ανοιχτών εκβιασμών, έναν ψυχολογικό πόλεμο, από διάφορα παρακρατικά στοιχεία και συμμορίες εναντίον δημοκρατικών πολιτών, μελών του ΚΚΕ και μη βασιλοφρόνων οπαδών. Πρόκειται για μια πολιτική πράξη στα μύχια της κοινωνίας, προκειμένου να απομονωθεί ο ταξικός εχθρός της αστικής τάξης, η Αριστερά.

Η μετά τη Βάρκιζα εποχή, χαρακτηρίζεται από την αγωνιώδη προσπάθεια της αστικής τάξης και των βρετανών να ανακτήσουν τον έλεγχο της κοινωνικοπολιτικής ζωής. Το δύσκολο δεν ήταν όμως το πώς θα σκορπούσαν τα σπέρματα του μίσους στην κοινωνία, αλλά το πώς όλος ο αντικομμουνιστικός παραλογισμός θα νομιμοποιούνταν. Ο νομιμοποιητικός παράγοντας ήρθε με τις εκλογές τις 31^{ης}

Μαρτίου 1946. Οι εκλογές αυτές αποτέλεσαν το μέσο του Εθνικόφρονος στρατοπέδου, μέσα από το οποίο θα μπορούσε να δράσει και να επιβάλει την ανασύνταξη του πολιτικού σκηνικού σε σχέση με αυτό που η Αντίσταση είχε διαμορφώσει.

Την εν λόγω ωστόσο περίοδο, η Τρομοκρατία δεν ασκείται με την ίδια ένταση. Το φαινόμενο, εμφανίζει σταδιακή επιδείνωση ανάλογη κάθε φορά με την κυβέρνηση που βρίσκεται στα ινία του κρατικού μηχανισμού, τουλάχιστον τυπικά, αφού ουσιαστικά μέχρι το '47 ο έλεγχος είναι στα χέρια των βρετανών. Κατ' αυτόν τον τρόπο από τον Πλαστήρα στον Βούλγαρη και από τον Δαμασκηνό στον Κανελλόπουλο και τον Σοφούλη στον Τσαλδάρη, ο δρόμος για την ενδυνάμωση των παρακρατικών οργανώσεων και της παραπέρα επέκτασή τους, είναι στρωμένος με ροδοπέταλα. Η στάση των Βρετανών σ' όλη αυτή την κατάσταση, προφανώς και είναι άκρως καθοριστική και υποκριτική, αφού όπως επισημαίνεται σε αναφορά της Βρετανικής Αντιπροσωπείας στην Ελλάδα τον Αύγουστο του 1946, "Αυτές οι ένοπλες συμμορίες είναι προφανώς ανεκτές από τις αρχές και δε γίνεται καμιά προσπάθεια να τις καταστείλουν. Αν και ισχυρίζονται...ότι σκοπός τους είναι να εμποδίσουν την εξάπλωση του κομμουνισμού, το γεγονός είναι ότι αυτοί...αφιερώνονται στην τρομοκράτηση των χωριών και την άσκηση εκφοβισμού"²². Σε ποια ανοχή άραγε αναφέρεται; Σ' αυτή που οι ίδιοι καλλιεργούσαν; Ή μήπως δεν είναι ευρέως γνωστό, ότι από την Κατοχή κιόλας η πάσης θυσία καταπολέμηση των κομμουνιστών και η περιθωριοποίησή τους, έγινε σκοπός και αφορμή για την πρώτη-σύμφωνα με μερικούς(άτυπη)- πράξη του εμφυλίου το 1943; Επιπροσθέτως, αν αναλογιστούμε τον τρόπο με τον οποίο συγκροτούνταν τα Σώματα Ασφαλείας, με την απόρριψη δηλαδή αριστερών, σε αντίθεση με την ένταξη προσωπικοτήτων "βεβαρυμμένου ποινικού μητρώου", τόσο κατά την κατοχή όσο και πριν, στην μεταξική περίοδο, θα καταλάβουμε πόσο προκλητική ήταν η ευκολία αυτή.

Είναι σημαντικό να επισημανθεί στο σημείο αυτό, ότι η περίοδος που μελετάμε, και τόσο η δράση όσο και η συμπεριφορά των βρετανών, είναι άρρηκτα συνδεδεμένη με τα πολιτικοοικονομικά συμφέροντα της άρχουσας τάξης, μεταπολεμικά. Το Ε.Α.Μ κατάφερε στην κατοχή να οικοδομήσει ένα ολόκληρο "λαϊκό κράτος" με τις αρχές της αλληλεγγύης, της αλληλοβοήθειας και του βαθειά ριζωμένου πνεύματος για

²² Γουινερ Λώρενς, *Η Αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991

ελευθερία και ανεξαρτησία. Μέσα στο αξιακό αυτό οικοδόμημα η παλαιοκομματική τάξη, υπερασπιζόμενη τα ξένα συμφέροντα και μέσω της βοήθειας της, θέλησε σταδιακά να αποδυναμώσει την επιρροή που το Ε.Α.Μ ασκούσε στη βάση της κοινωνία, προκειμένου να είναι αυτή που θα συνδεθεί μαζί της.

Όσον αφορά τον παράγοντα της έντασης που είδαμε παραπάνω, πρέπει να προστεθεί, ότι οι εκάστοτε κυβερνήσεις και μεν επηρέαζαν σε μεγάλο βαθμό την ένταση που λάμβανε το κύμα εκφοβισμού, ωστόσο οι μορφές τρομοκρατίας ακόμα και η “ένταση” σε πρακτικό αυτή τη φορά επίπεδο, διαφέρουν ανά περιοχές κυρίως μέσα στο δίπολο πόλη-ύπαιθρος. Έτσι, αν πάρουμε ως δεδομένο τα διαφορετικά χαρακτηριστικά της ζωής στην πόλη σε σχέση με την ύπαιθρο, θα δούμε ότι οι μέθοδοι των παρακρατικών στοιχείων αλλά και των επίσημων κρατικών οργάνων, ήταν εντελώς διαφορετικές. Επιπλέον, η “μαζοποίηση” του αχανούς μιας μεγάλης πόλης, εξασφάλιζε την απαραίτητη ανωνυμία για τον “αριστερό υποψήφιο κίνδυνο”, αλλά δημιουργούσε ταυτόχρονα και μια μεγάλης κλίμακας δυσκολία στον “παρακρατικό κυνηγό”, ώστε να βρει τον στόχο του...Λόγω ακριβώς αυτής της κατάστασης, την περίοδο αυτή, παρατηρείται μεγάλου ρυθμού ερήμωση της υπαίθρου και συγκέντρωση σε μεγάλα κέντρα. Τέλος, οι δύο παραπάνω παράγοντες σε συνδυασμό με την διαβάθμιση της μαζικότητας της Αντίστασης και των δυνάμεων του Ε.Α.Μ-ΕΛΑΣ καθώς και των αντανακλαστικών άμυνας που ανέπτυσαν, δείχνει ότι η Τρομοκρατία στην ύπαιθρο, ήταν πιο βάνουσα απ αυτήν των πόλεων.

III. Η επίσημη ιδεολογία της Εθνικοφροσύνης και η εφαρμογή της, ως αποκλεισμός των άλλων

Το γεγονός ότι η σύγκρουση “Βενιζελισμός-Αντιβενιζελισμός”, άφησε ανεξίτηλο το αποτύπωμα της στην ελληνική πολιτική ζωή, αποτελεί κοινή παραδοχή. Τα δύο στρατόπεδα που μονοπόλησαν το πολιτικό και κοινωνικό πεδίο τις πρώτες δεκαετίες του 20^{ου} αι., διαμόρφωσαν τον προσανατολισμό τους, γύρω από τον “διαφορετικό” σεβασμό στον βασιλιά-με την έννοια της διαφορετικής βλέψης όσον αφορά τον ρόλο του-και τη βασιλική λατρεία, το Έθνος και το Κράτος.

Η δεκαετία του '30, ήταν αυτή των μεγάλων αλλαγών. Η μεγάλη οικονομική κρίση του '29, σε συνδυασμό με την εκλογική άνοδο του ΚΚΕ, τις διεκδικήσεις των εργατών, την κυβερνητική αστάθεια και τα διάφορα στρατιωτικά πραξικοπήματα σε

εσωτερικό και εξωτερικό, ώθησαν σε συσπείρωση τον αστικό κόσμο και σταδιακά βενιζελικές και αντιβενιζελικές μερίδες, άρχισαν να αποκτούν κοινή πορεία πλεύσης, ενώ ο ελληνικός συντηρητισμός ωριμάζε. Αυτό που έλλειπε ήταν ο κοινός εχθρός. Ο κομμουνισμός φαινόταν να προσφέρεται για το ρόλο αυτό. Την περίοδο αυτή, γίνεται η χρήση του όρου “Εθνικοφροσύνη”, προκειμένου να δηλωθεί η αντικομμουνιστική και αστική συνείδηση των ελλήνων, ανεξάρτητα από την κομματική τοποθέτηση²³.

Η “Εθνικοφροσύνη” που εμφανίζεται στον Μεσοπόλεμο και αργότερα στη μεταπολεμική και μετεμφυλιακή Ελλάδα, ως πλήρως συγκροτημένη ιδεολογία, λαμβάνει χώρο σαν επίσημη ιδεολογία του κράτους, αποτελεί την πιο ακραία έκφανση του αντικομμουνισμού και χάρις αυτήν, για 30 ολόκληρα χρόνια ο ελληνικός πληθυσμός, ήταν διαιρεμένος σε “εθνικόφρονες” και “αντεθνικώς δρώντες”. Πώς όμως η ιδεολογία της εθνικοφροσύνης αναπτύχθηκε, οριοθετώντας μια κοινότητα “υγιώς σκεπτόμενων ελλήνων”; Ποιες ήταν οι κοινωνικές της βάσεις και ποια τα ιδεολογικά της χαρακτηριστικά;

Όπως προαναφέρθηκε, η εθνικοφροσύνη έχει ως πυρήνα σύστασης της τον ακραίο αντικομμουνισμό και ως σκοπό την εξάλειψη του “εθνοκτόνου-κακοποιού μείγματος” που αυτός φέρει. Ο αντικομμουνισμός στην Ελλάδα, υπάρχει από τότε που ιδρύεται το ΚΚΕ. Ωστόσο, επισημοποιείται και αποκτά θεσμική έκφανση το 1929, όταν ο αρχηγός των Φιλελευθέρων Ελευθέριος Βενιζέλος εισάγει στη Βουλή το νόμο “περί ιδιωνύμου αδικήματος”, για την ποινικοποίηση των “ανατρεπτικών ιδεών” και τη δίωξη των κομμουνιστών²⁴. Ο νόμος έθεσε την αρχή για τους μετέπειτα βασιανισμούς, εξορίες και φυλακίσεις των αριστερών. Επιπλέον, με την ενέργεια αυτή, φαίνεται ότι το ζήτημα του κομμουνισμού κατά τον Μεσοπόλεμο, αντιμετωπίζονταν ως ζήτημα ασφαλείας, ενώ η ίδια η ιδεολογία ήταν συνυφασμένη με το έγκλημα, αφού οι κομμουνιστές κατηγοριοποιούνταν μαζί με τους ζωοκλέφτες και τους ληστές²⁵. Αργότερα το δικτατορικό καθεστώς της 4^{ης} Αυγούστου 1936, εντείνει περισσότερο τις αντικομμουνιστικές πρακτικές, που ήταν θεσμικά γνωστές τα προηγούμενα χρόνια, διαπνεόμενες φυσικά από τον απαραίτητο αντικοινοβουλευτικό και αντιφιλελεύθερο χαρακτήρα που απαιτούνταν.

²³ Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 2006, σελ 15

²⁴ Κατηφόρης Γιώργης, *Η νομοθεσία των Βαρβάρων: Δοκίμια*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα, σελ 64, 65

²⁵ Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 2006, σελ 207

Ο Απρίλης του 1941, εγκαινιάζει για την Ελλάδα, την περίοδο της “τριπλής κατοχής”, όπου κάθε οικονομική και πολιτική δομή διαλύεται. Οι διορισμένες από τους κατακτητές κατοχικές κυβερνήσεις, ορκίζονται πίστη στις αιμοσταγείς δυνάμεις του Άξονα, οδηγώντας την χώρα στην οικονομική εξαθλίωση και στο έλεος της πείνας. Ο λαός μέσα στο δυσμενές περιβάλλον που αρχίζει να διαμορφώνεται, είναι και πολιτικά αβοήθητος, αφού μεγάλο μέρος από τον παλιό πολιτικό κόσμο διαφεύγει στη Μέση Ανατολή, με τη βοήθεια των Βρετανών, ενώ άλλοι εκπρόσωποι του αστικού κόσμου, όχι μόνο δε δείχνουν σημάδια συμμετοχής στον Αγώνα, αλλά ούτε δρουν για να στηρίξουν τους κατακτημένους.

Μέσα σ’ αυτήν την απάνθρωπη κατάσταση, το αντιστασιακό κίνημα αρχίζει να γεννιέται, όπως είδαμε και τελικά το Σεπτέμβρη του ’41, ιδρύεται το Ε.Α.Μ, ενώ νωρίτερα είχε ιδρυθεί από βενιζελικούς αξιωματούχους ο ΕΔΕΣ. Μέσα από τον ΕΔΕΣ, οι Βρετανοί, ευελπιστούσαν να εξασφαλίσουν τα οικονομικοπολιτικά τους συμφέροντα στη χώρα, μεταπολεμικά, ενώ οι προσπάθειες τους για ενδυνάμωση της εν λόγω οργάνωσης με οπλισμό και υλικά μέσα, εντάθηκε όταν η κοινωνική δύναμη του Ε.Α.Μ, άρχισε να ξεχωρίζει. Το ’43 το στρατιωτικό σκέλος του Ε.Α.Μ, ο ΕΛΑΣ σημειώνει μια αλματώδη ενδυνάμωση, χάρις τον αφοπλισμό της μεραρχίας Πινερόλο, ως συνέπεια της συνθηκολόγησης της Ιταλίας και τη μετατόπιση της στο πλευρό των συμμάχων. Η εξέλιξη αυτή έδωσε την ώθηση στο γνήσιο αντιστασιακό τμήμα να καλύψει μεγαλύτερο μέρος της επικράτειας και να δώσει τις υπηρεσίες του σε περισσότερους. Έτσι, το Ε.Α.Μ σταδιακά, οικοδομεί ένα ολόκληρο “Λαϊκό Κράτος”, διαπνεόμενο με της αρχές της δημοκρατίας και ως σκοπό την Εθνική Ανεξαρτησία.

Ο αστικό κόσμος από την άλλη, μένει ανενεργός, παρά τις έντονες προσπάθειες των Βρετανών για επαγρύπνηση, μέχρι τις αρχές του ’42, που πραγματοποιούνται κινήσεις συσπείρωσης. Στο πλαίσιο αυτό, ιδρύονται διάφορες οργανώσεις από εκπροσώπους του αστικού κόσμου, όπως ο ΠΑΣ(Πανελλήνιος Απελευθερωτικός Συνασπισμός), η ΡΑΝ(Ρωμυλία - Αυλών - Νήσοι), προκειμένου να δημιουργηθεί ένα εθνικό μέτωπο, αναχαίτισης του Ε.Α.Μ. Είναι η εποχή που στο προσκήνιο έρχεται σιγά-σιγά η ιδεολογία της “Εθνικοφροσύνης”, για να ζυμωθεί με καινούργια υλικά και κατά κάποιο τρόπο να μεστώσει πάνω σε μια ιδεολογική πλατφόρμα, πιο συγκροτημένη αυτή τη φορά.

Η αντι-εαμική τομή, θα συγκροτηθεί το '43, όταν θα αρχίσουν οι συγκρούσεις του ΕΔΕΣ με τον ΕΛΑΣ, αλλά η εθνοφροσύνη, ακόμα δεν έχει προσλάβει τον τελικό της χαρακτήρα²⁶. Οι αστικές δυνάμεις που βλέπουν την προαναφερόμενη άνοδο και επιρροή του ΕΛΑΣ, θεωρούν ότι η ίδια η οργάνωση έχει ανοίξει μέτωπο με τις υπόλοιπες αντιστασιακές οργανώσεις που έχουν ριχτεί στον ‘ΕΘΝΙΚΟ ΑΓΩΝΑ’, γεγονός που τους επιτρέπει να θεωρήσουν την πορεία αυτή, προδοτική και ενάντια προς τα εθνικά συμφέροντα. Στην πραγματικότητα φυσικά, το αντικομμουνιστικό μένος και η διαφύλαξη των βρετανικών συμφερόντων, είναι η πηγή έκφρασης των ιδεών αυτών. Έτσι, βλέπουμε δειλά-δειλά να καταργούνται οι όποιες διαχωριστικές γραμμές μεταξύ παραδοσιακού πολιτικού κόσμου, εθνικών αντιστασιακών οργανώσεων, ταγμάτων ασφαλείας, δοσιλογικών συμμοριών και οργανώσεων και όλες μαζί οι δυνάμεις να ρίχνονται στη μάχη ενάντια στους εκφραστές του κομμουνισμού στην Ελλάδα. Επιδιώκεται δηλαδή, μια συγκροτημένη αποδυνάμωση του Ε.Α.Μ, η οποία στηρίζεται στην ανάγκη να πιστούν όλοι πως πρέπει να συγκροτηθεί ένα καθαρά εθνικόφρον μέτωπο, που να αντιτίθεται στις αντεθνικές επιδιώξεις των κομμουνιστών.

Μετά τα αιματικά συμβάντα των Δεκεμβριανών, την υπογραφή της Συμφωνίας της Βάρκιζας και την Λευκή Τρομοκρατία, η εθνοφροσύνη είναι η επίσημη ιδεολογία του Κράτους. Τον Οκτώβρη του '46, αρχίζει ο Εμφύλιος Πόλεμος. Οι Βρετανοί και ο αστικός συνασπισμός τα κατάφεραν. Διαμέλισαν την Ελλάδα σε δύο στρατόπεδα. Αυτό των ‘Ελλήνων’ και το άλλο των ‘μη Ελλήνων’. Εισηγάγαν την έννοια του αποκλεισμού, ως τρόπο αναγέννησης του αστικού κόσμου και ως μέσο για την εξασφάλιση των οικονομικών συμφερόντων τους.

Όταν το 1947, η Βρετανία κατάλαβε ότι δεν μπορούσε πλέον να αντέξει το οικονομικό βάρος των επιχειρήσεων της, τον λόγο πήραν οι Η.Π.Α, οι οποίες με τις πολιτικές του προέδρου Τρούμαν, εμπλούτισαν περισσότερο την ιδεολογία της εθνοφροσύνης, αλλά και τις πρακτικές της αντικομμουνιστικής αποστολής. Οι Ηνωμένες Πολιτείες, θεωρούσαν τον εαυτό τους ‘θεματοφύλακα της Ελευθερίας’ και αυτό διακήρυτταν. Θέλησαν να προβάλουν την φύση τους ως ‘πολιτισμό’ σε αντίθεση με την βαρβαρότητα του σοβιετικού ολοκληρωτισμού. Εφοδίασαν έλληνες εθνικόφρονες με εξελιγμένα όπλα και μέσα προκειμένου να σκοτώνουν έλληνες που το κακοποιό μικρόβιο του κομμουνισμού είχε κατακτήσει το νου τους, είχε οπλίσει τα

²⁶ Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 2006, σελ 209

χέρια και τη θέληση τους. Πώς όμως να χωρέσει η ηθική στην πολιτική των συμφερόντων;

Μετά την απαγόρευση του ΚΚΕ το '47, επανήλθαν σε ισχύ νόμοι του μεταξικού καθεστώτος, όπως ο περίφημος νόμος 509 και το ψήφισμα γ', όπου ποινικοποιούσαν οποιαδήποτε πράξη ήταν ενάντια στα θέλω των ξένων, ενώ παράλληλα έδιναν την δυνατότητα στην "ακαθάριστη" από φασίζοντα υποκείμενα ασφάλεια να δρα ανεξέλεγκτα, εφαρμόζοντας το νόμο ανάλογα με τη διάθεση της. Εισήχθησαν οι όροι των κοινωνικών φρονημάτων, προκειμένου να διαβεβαιωθεί ο ελεύθερος κόσμος, πως η αποικία "Ελλάδα, σκέπτεται υγιώς". Ο κοινωνικός ιστός κατακρεουργήθηκε και κάθε αξία, βούλιαξε στο βούρκο. Η μετεμφυλιακή εποχή ήταν ακόμα πιο δύσκολη, καθώς οι όροι από την "υπερατλαντική προστάτιδα", γινόταν ακόμα πιο στενοί. Το '49 η νίκη των "ελλήνων", θεωρήθηκε ως νίκη του ελεύθερου κόσμου, αφού τα ανθρώπινα ιδανικά και οι φιλελεύθεροι θεσμοί, που γι αυτά αγωνίζονταν, ήρθαν από το "καθαρό ελληνικό πνεύμα". Εντάθηκαν περισσότερο οι καταγγελίες φίλων συναδέλφων, κατάσταση που έφερε την προσβολή της ανθρώπινης αξιοπρέπειας, με όρκους νομιμοφροσύνης και αποχρωματισμού και απόδοση χαρακτηρισμών, όπως "προδότης". Πως η κατάσταση αυτή να μη θεωρηθεί κοινωνική, πολιτική και οικονομική πόλωση;

Στο σημείο αυτό, ίσως είναι χρήσιμο, να δούμε τις διαφορές στον αξιακό χάρτη κάθε μιας από τις δύο αντιμαχόμενες μερίδες. Των "εθνικοφρόνων" και των "αντεθνικών". Αρχικά το πρώτο που πρέπει να γίνει σαφές, είναι για ποια μορφή του πολιτειακού ζητήματος μάχονταν κάθε πλευρά. Για την δεξιά, επιδίωξη ήταν η αποκατάσταση της μοναρχίας, αν και δεν έτρεφε καμία συμπάθεια στο πρόσωπο του Γεωργίου. Εντούτοις, θεωρούσε ότι η μοναρχία ήταν αυτή που θα λειτουργούσε σαν ανάχωμα στον κομμουνιστικό κίνδυνο, αφού προέβαλε τις συντηρητικές ιδέες. Επιπλέον, και οι ξένες δυνάμεις ήταν της άποψης ότι η παλινόρθωση της μοναρχίας θα έφερνε την σταθερότητα, εξ ου και η εύνοια στους αντιβενιζελικούς πολιτικούς του Λαϊκού Κόμματος²⁷. Από την άλλη η αριστερά, οραματίζονταν μια κοινωνία, με κέντρο βάρους το λαό και τις αποφάσεις αυτού. Βασική της επιδίωξη λοιπόν, ήταν η λαοκρατία που συγκρούονταν με τον συντηρητισμό των εθνικοφρόνων.

²⁷ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 54

Βασικά όργανα και υποστηρικτές της δεξιάς, ήταν οι αστοί, ο στρατός και η αστυνομία, που φυσικά στους κόλπους τους κρύβονταν δοσίλογοι της κατοχής, μαυραγορίτες και άλλου είδους γερμανοτσολιάδες. Το μίσος τους για τον κομμουνισμό. Τους οδηγούσε στο να ενδιαφέρονται περισσότερο για την δίωξη αριστερών, παρά των προδοτών της κατοχής, με την αφελή δικαιολογία, ότι η συνεργασία με τον κατακτητή οφείλονταν στον αντικομμουνισμό που τους διακατείχε²⁸. Οι σοσιαλιστικές δυνάμεις, είχαν ως κέντρο αναφοράς το Ε.Α.Μ και καθοδηγητή το ΚΚΕ. Επικαλούνταν τις λαϊκές μάζες, δηλαδή αγρότες, μικροεπιχειρηματίες, εργάτες και από αυτούς αντλούσαν νομιμοποίηση αν και ήταν παράνομο για σχεδόν 30 χρόνια²⁹. Όμως εκτός από τις εργατικές μάζες, το αριστερό φάσμα, προσέλκυε και πολίτες με προβληματισμούς για την προπολεμική κοινωνία, ι οποίοι οραματίζονταν κυβερνήσεις συνεργασίας για την οικονομική ανάπτυξη και την ευημερία των λαών³⁰

Πίσω από τη δεξιά και τις δυνάμεις που τη συγκροτούσαν, κρύβονταν ταξικά συμφέροντα επιχειρηματιών, οι οποίοι αγόραζαν στην κατοχή περιουσίες με αντάλλαγμα τρόφιμα και φοβούνταν οποιαδήποτε κυβέρνηση θα αύξανε την άμεση φορολογία³¹. Επιπλέον, μικρές ομάδες επιχειρηματιών ευνοούνταν σε βάρος του υπόλοιπου λαού, αφού η ιδέα για δικαιότερη κατανομή πλούτου, αντιμετώπιζονταν ως απόδειξη κομμουνιστικής διάθεσης³². Την ίδια στιγμή, οι αριστεροί υιοθετούσαν μια αντιπλουτοκρατική τάση, με προτάγματα όπως η κρατική παρέμβαση, για το τέλος της κερδοσκοπίας των επιχειρήσεων έναντι των καταναλωτών, κράτος πρόνοιας, έμφαση στην ανοικοδόμηση της βαριάς βιομηχανίας ώστε η χώρα να είναι ανεξάρτητη από τις ανεπτυγμένες βιομηχανικές χώρες³³. Άλλη σημαντική επιδίωξη ήταν τα δικαιώματα για τις γυναίκες, που ήδη από την Κυβέρνηση του Βουνού (ΠΕΕΑ) είχε δοθεί το δικαίωμα ψήφου.

Την περίοδο του εμφυλίου, έγινε ακόμα σαφέστερη η σύγκρουση μεταξύ της εαμικής αντίληψης του λαού και της δεξιάς-συντηρητικής του έθνους. Έτσι, η ονομασία του στρατού της εθνικόφρονος παράταξης ως ‘‘Εθνικός Στρατός’’, δείχνει ότι το κέντρο βάρους έπεφτε στο έθνος. Από την άλλη, οι δημοκρατικές δυνάμεις, με τον ‘‘Δημοκρατικό Στρατό’’, έδειχναν ότι πάλευαν μαζί και για το λαό, πέρα από

²⁸ CloseDavid, *Ελλάδα1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 50

²⁹ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 48, 55

³⁰ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 57

³¹ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 52

³² Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 62

³³ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 55

διακρίσεις εις βάρος εθνοτικών και άλλων θρησκευτικών μειονοτήτων³⁴ Οι αριστερές δυνάμεις, υιοθέτησαν την τακτική του ανταρτοπόλεμου, τόσο στην κύρια φάση του πολέμου, όσο και στην περίοδο της Λευκής Τρομοκρατίας. Από την άλλη η δεξιά, επέλεξε να δρα συντονισμένα με ενέργειες μέσα από την Εθνοφυλακή αρχικά, η οποία όπως αναφέρθηκε απαρτίζονταν από δοσίλογους και εξοπλίζονταν από τους Βρετανούς μεταξύ '45-'47. Αυτή αργότερα, αντικαταστάθηκε από την Χωροφυλακή, η οποία στελεχώνονταν από μοναρχικούς παλαιμάχους της δικτατορίας του Μεταξά³⁵. Σύμμαχος ήταν επιπλέον και η εκκλησία, που ήταν υπεύθυνη για την διασφάλιση της πολιτικής νομιμοφροσύνης με αποστολή τον διαχρονικό αντικομμουνισμό, ενάντια στους άθεους. Το γεγονός βέβαια αυτό, δεν σήμαινε ότι πολλοί ιερείς τάκτικαν με την πλευρά της αριστεράς και διώχθηκαν γι αυτό, αφού η επίσημη γραμμή του κόμματος δεν ήταν αντικληρικαλιστική³⁶. Άλλοι ανεπίσημοι σύμμαχοι του “κράτους της δεξιάς”, ήταν το λεγόμενο παρακράτος, κυρίως στην ύπαιθρο.

Στην ουσία το κράτος ήταν Δεξιό από το 1933(μέχρι το 1981), όταν το Λαϊκό κόμμα κέρδισε τις εκλογές του Μαρτίου και εγκαταστάθηκε στο μηχανισμό, με παραλλαγές ανα περιόδους³⁷. Μια τέτοια παραλλαγή ήταν ο χαρακτήρας που προσέλαβε μετά τη Συμφωνία της Βάρκιζας, όπου και μετατράπηκε σύμφωνα με τις μεθόδους και την επίσημη ιδεολογία της εθνικοφροσύνης, σε “αντικομμουνιστικό”. Ο πυρήνας που συγκροτεί το εγκαθιδρυμένο πλέον αντικομμουνιστικό κράτος, είναι η ένωση του αστικού χώρου και η οριοθέτηση του εαμικού στρατοπέδου μέσω της τρομοκράτησης. Μετά τον εμφύλιο (αλλά και πριν) το κράτος και οι κατασταλτικοί μηχανισμοί του, ήταν οι διαμορφωτές του ιδεολογικού προσανατολισμού, με τη συμμαχία φυσικά τόσο της εκκλησίας και του στρατού, όσο και των εκπαιδευτικών καθοδηγητών, προς μια κατεύθυνση. Την διαστρέβλωση των εαμικών διεκδικήσεων³⁸. Η διαίρεση που παγιώθηκε την περίοδο αυτή, ήταν αποτέλεσμα, οπωσδήποτε, μιας “καθαρής πάλης των τάξεων”, με αξιακό περιεχόμενο³⁹, που σταδιακά διαμόρφωσε σαφείς πολιτικές ταυτότητες. Το δίδαγμα ήταν το εξής: “όποιος δεν είναι εθνικόφρον τάσσονταν αυτομάτως στην πλευρά του εχθρού του

³⁴ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 56

³⁵ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 50, 51

³⁶ Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006, σελ 58

³⁷ Μελετόπουλος Η. Μελέτης, *Δεξιό Κράτος 1949-1967*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ 13

³⁸ Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 171-172

³⁹ Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 173

Έθνους’’. Η εξαπόλυση αυτή της ιδεολογικής βίας, από την άρχουσα τάξη και τους “νικητές”, μετά το τέλος του εμφυλίου, συμπλήρωνε στο αντικομμουνιστικό κράτος, τα χαρακτηριστικά της αστυνομοκρατίας και του ημι-ολοκληρωτισμού. Οι τακτικές που υιοθετήθηκαν από την πλευρά των επικρατούντων, ωστόσο, δεν συμπλήρωναν μια σίγουρη δικτατορία, λόγω της μακράς ελληνικής παράδοσης στην ολιγαρχική λατρεία, αλλά μια “Καχεκτική Δημοκρατία”⁴⁰. Την κατάσταση αυτή ήρθε κάπως να εξομαλύνει, η Κεντρική διακυβέρνηση των ετών ’50-’52, με δεσμεύσεις για ελαφρύνσεις προς τους παράνομους, αλλά και προσωρινές παύσεις εκτάκτων εμφυλιακών νόμων (509-Ψήφισμα Γ’).

Η εθνικόφρονα παράταξη, χρησιμοποιήθηκε σαν συνώνυμο της δεξιάς μετά την εκλογική νίκη του 1952, των πολιτικών δυνάμεων της δεξιάς, που συσπειρώθηκαν γύρω από τον Ελληνικό Συναγερμό. Ο Παπάγος, ενσωμάτωσε την εθνικοφροσύνη καθιστώντας την εναλλακτική έννοια της εχθρότητας προς τους “διεθνείς ανατροπείς”, έτσι η δεξιά έγινε ταυτόσημο της εθνικοφροσύνης⁴¹. Επιπλέον με τις ενέργειές του ο Παπάγος, ολοκλήρωσε την τριετία 1952-1955 την ανασυγκρότηση της αστικής τάξης, αφού η οργάνωση της στηρίχθηκε αφενός στην σύζευξη στρατού(ΙΔΕΑ) και Πρωθυπουργού και αφετέρου στην διατήρηση του μοναρχικού θεσμού, με τις ευλογίες φυσικά των Η.Π.Α⁴².

Για τον ηττημένο εαμικό μετεμφυλιακό χώρο, η εκπροσώπηση, αφού το ΚΚΕ ήταν παράνομο από το ’47, ήρθε από δυνάμεις του Κέντρου, ΕΠΕΚ(Πλαστήρας) και από την Αριστερά, ΕΔΑ. Κατά την περίοδο ’52-’61, η ΕΔΑ, μέσα από την οποία δρούσε το ΚΚΕ, είχε τον ηγεμονικό ρόλο στην εκπροσώπηση των εαμιτών⁴³. Το 1961, η εμφάνιση της Ένωσης Κέντρου, αποδυνάμωσε την ΕΔΑ. Η Ένωση Κέντρου, φάνηκε στα μάτια των εαμιτών, ως περισσότερο φερέγγυος δύναμη, για τον αντιδεξιό αγώνα. Η αμυντική στάση της ΕΔΑ, είναι μια από τις αιτίες για την περιθωριοποίηση που υπέστη, ώστε τα έτη ’61-’67 το Κέντρο και όχι η Αριστερά, εκπροσωπούσε τους “πρώην” αγωνιστές⁴⁴. Ωστόσο, αφού γίνεται λόγος για τις πολιτικές δυνάμεις που εκπροσωπούσαν τα δύο αντιμαχόμενα στρατόπεδα του εμφυλίου, είναι θαρρ

⁴⁰ Μελετόπουλος Η. Μελέτης, *Δεξιό Κράτος 1949-1967*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα, σελ 11-12

⁴¹ Παπαδημητρίου Ι. Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνικοφρόνων: η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Σαββάλας, 2006, σελ 233

⁴² Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 169

⁴³ Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 183

⁴⁴ Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 184, 185

χρήσιμο να γίνει αναφορά και στην Ε.Ρ.Ε, υπο την αρχηγία του Κωνσταντίνου Καραμανλή, μιας προσωπικότητας που θεωρητικά, αν και εγκατέλειψε την δικτατοριοκρατούμενη Ελλάδα, θεωρήθηκε ο πατέρας της μεταπολιτευτικής Δημοκρατίας... Το κόμμα της Ε.Ρ.Ε, ήταν ένα άκρως προσωποπαγές κατασκεύασμα. Δεν είναι τυχαίο ότι μετά την αποχώρηση του ηγέτη του, διαλύθηκε. Αν θέλαμε να το τοποθετήσουμε στο πολιτικό φάσμα(αν και τα στρατόπεδα είναι δύο την εποχή αυτή), φυσικά θα επιλέγαμε την δεξιά πλευρά. Ο Καραμανλής, αγαπημένος των ανακτόρων, ανέλαβε την διακυβέρνηση κατά τα έτη '56 , '58 και '61(εκλογές χαρακτηρισμένες ως “βίας και νοθείας”). Αγαπημένος επίσης του Παπάγου και το κόμμα προκάτοχος του Ελληνικού Συναγερμού, δε μας αφήνει αμφιβολίες για την εθνικόφρονα ταύτιση του. Σταδιακά αποκαλύφθηκαν συνεργασίες του κόμματος με παρακρατικές-φιλοφασιστικές οργανώσεις, ενώ και η δολοφονία του Λαμπράκη το '63, βαραίνει την ιστορία του κόμματος.

Είδαμε λοιπόν, ότι η εθνοφοροσύνη που ως βασικό της στοιχείο έχει τον αντικομμουνισμό, εμφανίστηκε στο Μεσοπόλεμο με εκφραστές τον αστικό κόσμο και στην αντίπερα όχθη, φυσικά τους κομμουνιστές. Στην περίοδο της κατοχής παρακολουθήσαμε πως άρχισε να αποκτά σάρκα και οστά, ενώ στην μεταπολεμική Ελλάδα το πώς στάθηκε στα πόδια της για να κυριεύσει την μετεμφυλιακή εποχή. Ο λόγος της εμποτισμένος με το σκεπτικό της εγκληματικής δράσης από την αριστερά και την εθνοσωτηρία από τους εθνικόφρονες , απομόνωσε μεγάλο μέρος της κοινωνίας, υποστηρικτές του Ε.Α.Μ, που προέρχονταν από τις λαϊκές μάζες και τα μεσαία κοινωνικά στρώματα. Στον περί εθνοφοροσύνης λόγο, ο κομμουνιστικός μύθος ή συχνότερα η σλαβική συνομοσία, εμφανίζει τρανταχτές αναλογίες με την αντικομμουνιστική θεωρία στις Η.Π.Α, που εκφράστηκε λυσσαλέα την περίοδο του μακαρθισμού. Η Αμερική ως εκφραστής της ελευθερίας, θέλησε να εφαρμόσει τη δική της τακτική στο “δυτικό κόσμο”. Και τα κατάφερε με τη βοήθεια των “προσκυνημένων” της αστικής μερίδας. Η ιδεολογία της εθνοφοροσύνης κατάλαβε το μυαλό των ανθρώπων μέχρι το '74, αφού σκέπασε πάλι τη χώρα με το “λοιμό” της δικτατορίας του '67. Με την κατάρρευση του δικτατορικού ξεπεσμού, καταρρέει και το εμφυλιακό και μετεμφυλιακό εποικοδόμημα. Ωστόσο ο εσωστρεφής αντικομμουνισμός στον πυρήνα της αστικής ιδεολογίας, εξακολουθεί να υπάρχει σε μικρότερη ένταση⁴⁵.

⁴⁵ Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012, σελ 354

Οι έλληνες αντικομμουνιστές , μαζί με τους φίλους δυτικούς, σημείωσαν αξιόλογες επιτυχίες ου οπωσδήποτε ικανοποίησαν τα εθνικά του “αισθήματα”. Επανέφεραν τη βασιλεία και οικοδόμησαν την πιο αντιδραστική Δεξιά. Δεν εγκαθίδρυσαν μια σίγουρη δικτατορία, ωστόσο οι Έλληνες αριστεροί, κρίνονταν πλέον με το μεταξικό νομικό πλαίσιο, σαν ξεχωριστοί μέσα στον ελλαδικό χώρο. Το Ε.Α.Μ και η γενικότερη εμφύλια σύγκρουση με ότι ακολούθησε πέρα από ότι εξυπηρέτησε τα ξένα συμφέροντα, Βρετανικά και Αμερικανικά, ήταν και το ξέσπασμα των κοινωνικών αντιθέσεων που είχαν ξεκινήσει δύο δεκαετίες, πριν το ξέσπασμα του Β’ Παγκοσμίου Πολέμου.

Μια δήλωση του Γιώργου Παπανδρέου τον Ιούνιο του 1950, συμπυκνώνει όλη την θεωρία της πόλωσης και του αποκλεισμού.

“ Εις την ανωτέραν σφαίραν διακρίσεως υπάρχουν Έλληνες και προδότηι της Ελλάδος. Και προδότηι της Ελλάδος είναι το ΚΚΕ και οι συνοδοιπόροι του. Αυτοί είναι η πρώτη διάκρισις, εθνικά και μη εθνικά κόμματα(...). Πέραν όμως της εθνικής διακρίσεως υπάρχει η πολιτική διάκρισις. Εντός της εθνικής παρατάξεως υπάρχει δεξιά, κέντρον και αριστερά (...). Εκτός της εθνικής παρατάξεως είναι το ΚΚΕ. Και ποιοι άλλοι; Και οι συνοδοιπόροι του. Και ποιοι πρέπει να θεωρηθούν συνοδοιπόροι του; Όσοι αρνούνται ότι το ΚΚΕ είναι κόμμα προδοσίας και εγκλήματος “ (Νικολακόπουλος, 2001 : 102)

“ Και καθώς μπαίναμε στη σκηνή της διαλογής, ακούγονταν ομιωγές και φωνές, γεμάτες τρόμο και αγωνία. Προετοιμαζόμασταν ψυχικά γι αυτό που επρόκειτο να αντιμετωπίσουμε. Τι είναι αυτό; -Κάνεις δήλωση; -Όχι, δεν κάνω δήλωση. – Φώναζε “Ζήτω η Μεγάλη Ελλάδα!” –Δε φωνάζω. –Δεν είσαι για τη Μεγάλη Ελλάδα; - Όχι δεν είμαι για την Μεγάλη Ελλάδα, όπως εσείς την εννοείται... Έπεφτε η νύχτα, άκουγες ουρλιαχτά και έβλεπες ομάδες σαν να ήταν αγέλες λύκων, που χύνονταν μέσα στα αντίσκηνα, βαράγανε όπου ήταν δυνατό να βαρέσουνε, άφηναν αλαφιασμένους ανθρώπους, ξανάφευγαν και σε λίγο ξανάρχονταν πάλι. Το μακρονήσι ήταν μια εφιαλτική δοκιμασία. Δεν ξέρω μήπως ήταν και ένα παγκόσμιο πείραμα, για τα όρια της αντοχής, της ανθρώπινης συνείδησης. Να έχεις μπροστά σου 3.000 ανθρώπους και αυτούς τους 3.000 ανθρώπους να τους μετατρέψεις από ανθρώπους μιας ορισμένης αντίληψης και να τους κάνεις να γίνοννε θηρία, να γίνοννε λύκοι...”
(Λεωνίδας Κύρκος, απόσπασμα από συνέντευξη στην εκπομπή “Ρεπορτάζ Χωρίς Σύνορα”)

ΚΑΤΟΧΗ ΚΑΙ ΕΜΦΥΛΙΟΣ ΣΤΟ “ΟΧΥΡΟ” ΚΡΗΤΗ

I. Χαρτογράφηση της Κρητικής Αντίστασης

Η κατάληψη της Ελλάδας, -και η είσοδος της στον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο-, από τις δυνάμεις του άξονα, ολοκληρώθηκε σε τρία μέρη. Πρώτα ήταν το αλβανικό μέτωπο τον Οκτώβρη του 1940. Στη συνέχεια η εισβολή των Γερμανών τον Απρίλη του 1941, μετά την κατάρρευση του οχυρού Ρούπελ, και τελευταία στάση η Μάχη της Κρήτης τον Μάιο του ίδιου έτους. Η Μάχη της Κρήτης, από τα σημαντικότερα κεφάλαια στην ιστορία της χώρας, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για την παλλαϊκή άμυνα των κρητικών στο πλευρό των συμμάχων. Στην Κρήτη έγινε η πρώτη από αέρος επιδρομή, από χιλιάδες αλεξιπτωτιστές, στην επονομαζόμενη επιχείρηση “Ερμής”. Οι απώλειες για το γερμανικό στράτευμα ήταν τέτοιες, ώστε ποτέ από τότε να μην επαναληφθεί ανάλογο εγχείρημα.

Από γεωστρατηγική σκοπιά, η Κρήτη αποτελεί το μέρος στην μέση της Μεσογείου, λειτουργώντας σαν “πόρτα” για την Ανατολή και την Αφρική. Την περίοδο που εξετάζουμε το νησί, έχει ιδιαίτερη σημασία, τόσο για τους Γερμανούς, όσο και για τους Βρετανούς, για την εξυπηρέτηση των συμφερόντων του κυρίως στην Εγγύς Ανατολή⁴⁶. Κατ' αυτόν τρόπο, αν και ο Τσώρτσιλ διαμήνυε ότι το νησί πρέπει να κρατηθεί πάση θυσία, η ελληνική ηγεσία με τον Τσουδερό και τον Βασιλιά Γεώργιο, έχουν ως μόνο σκοπό να μεταβούν μέσω της Κρήτης στην Αίγυπτο⁴⁷.

Μερικές μέρες μετά την έναρξη του πολέμου τον Νοέμβρη του 1940, κατέφτασαν οι πρώτες βρετανικές στρατιές, προκειμένου να οργανώσουν την άμυνα του νησιού, με αεροδρόμια στο Μάλεμε, το Ρέθυμνο και το ήδη υπάρχον του Ηρακλείου. Παρά την οργάνωση που ήθελε να προσφέρει ο συμμαχικός παράγοντας, καθοριστικής σημασίας γεγονός για την έκβαση της Μάχης της Κρήτης, ήταν ο προγενέστερος αφοπλισμός των κρητικών. Παραδοσιακά, οι κρητικοί είχαν όπλα στο σπίτι τους. Μετά το αποτυχημένο κίνημα του 1938 ενάντια στο μεταξικό καθεστώς, αφαιρέθηκε

⁴⁶ Κωστή Σανουδάκη, *Η Μάχη της Κρήτης και το Μεσανατολικό ζήτημα*, Κνωσός, Αθήνα 1991 σελ 8-48

⁴⁷ Ο.π σελ 20-24

όλος ο οπλισμός⁴⁸. Έτσι, ο λαός βρέθηκε άοπλος με την εισβολή των Γερμανών. Επιπλέον, η αφρόκρεμα της κρητικής νιότης η V Μεραρχία Κρήτης, βρισκόταν στο αλβανικό μέτωπο και μέριμα για την επιστροφή της δεν υπήρχε. Η υπεράσπιση λοιπόν, αφέθηκε στα χέρια των λιγοστών ελληνικών δυνάμεων, των Νεοζηλανδών και των Βρετανών συμμάχων. Από την άλλη πλευρά του ντόπιου πληθυσμού, οι ενέργειες να ρίξουν τα γερμανικά “στούκας”, έγιναν στην κυριολεξία με ο,τι βρισκόταν εκείνη τη στιγμή μπροστά τους. Αγροτικά εργαλεία, δρεπάνια και απαρχαιωμένες “γκράνες” ή αλλιώς τουφέκια, πήραν τη θέση των οπλικών συστημάτων, προκειμένου να αντιμετωπίσουν τη σύγχρονη γερμανική μηχανή της κατάκτησης.

Με τη λιγοστή αυτή οργάνωση, η Μάχη της Κρήτης μετά από 11 μέρες, έληξε τελικά των 1^η Ιουνίου 1941. Νικητές οι αριθμητικά ανώτεροι “πολιτισμένοι αρίοι” της Ευρώπης, κατακτημένοι οι ήρωες Κρητικοί που ως μόνο αληθινό όπλο είχαν την περηφάνια τους. Αποφασιστικός παράγοντας για την εγκατάλειψη της μάχης από την πλευρά των Βρετανών, ήταν οι σοβαρές απώλειες του στρατεύματός τους.

Είναι σημαντικό στο σημείο αυτό να επισημανθεί, ότι η Μάχη της Κρήτης, έβαλε στο παιχνίδι του πολέμου τον λαϊκό παράγοντα. Με την δράση των απλών άοπλων αντρών, γυναικών και παιδιών, έγινε φανερό ότι οι λαοί της Ευρώπης δεν ήταν κοπάδια προς σφαγή. Οι δράσεις, ο ηρωισμός, το σθένος και η πυγμή της μικρής νήσου, προκάλεσε στους Γερμανούς ένα παροξυσμό αιματοχυσίας και νέων πρακτικών εκδίκησης. Οι μορφές που πήραν οι δράσεις αυτές, ήταν ακατανόητες για τον ανθρώπινο-υγιή-νου. Αγριότητες, όπως μαζικές εκτελέσεις, καταστροφές ολόκληρων χωριών, ως αντίποινα για την αντίσταση των “κατώτερων όντων”, έγιναν καθημερινότητα. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι το από κορφής κάψιμο της Κανδάνου στα Χανιά, τις πρώτες μέρες της “ήττας” και η απαγόρευση ανοικοδόμησης της. Επιπλέον, στο Κοντομαρί του ίδιου Νομού, πραγματοποιήθηκε η πρώτη μαζική εκτέλεση αμάχων στην Ευρώπη...

Με το πέρας της κατάκτησης, η Κρήτη έπρεπε να οχυρωθεί σύμφωνα με τις επιταγές των αξονικών δυνάμεων. Η οχύρωση αυτή πήρε τη μορφή κατασκευής αεροδρομίων και άλλων πολεμικών εγκαταστάσεων. Για την υλοποίηση των έργων, κινητοποιήθηκε μέσω “αγγαρείας”, το ντόπιο εργατικό δυναμικό κα δόθηκε στα

⁴⁸ Λιναρδάτος Σπύρος, *Ο πόλεμος του 1940-1941 και η Μάχη της Κρήτης*, Αθήνα 1977, σελ 8-19

καταναγκαστικά έργα του γερμανού εισβολέα⁴⁹. Τα έργα που φτιάχτηκαν υπο αυτές τις συνθήκες, ήταν το αεροδρόμιο του Τυμπακίου στη Μεσαρά, στο Καστέλι Πεδιάδος και διάφορες αποθήκες καυσίμων. Η σημαντικότητα του νησιού επέτρεψε στους Γερμανούς να το θεωρήσουν κάτι ξεχωριστό απ την υπόλοιπη Ελλάδα, αφενός λόγω του δρόμου που άνοιγε για την Αφρική και τον Ρόμел και αφετέρου γιατί ετοιμάζονταν πλάνα και μετά τον πόλεμο. Έτσι, η δωσίλογη Κυβέρνηση της Αθήνας, ήλεγχε μόνο τυπικά τις πολιτικές δομές. Ο διορισμός σωμάτων ασφαλείας, δημάρχων και νομαρχών, ήταν προσωπική υπόθεση της γερμανικής στρατιωτικής διοίκησης.

Συγκεκριμένα τώρα για την αντίσταση, ουσιαστικά, αν όχι οργανωμένα σε τυπική βάση, άρχισε από την στιγμή που ο κρητικός ουρανός δέχτηκε τον πρώτο γερμανό αλεξιπτωτιστή. Οι συνθήκες δουλοπρέπειας και εξευτελισμού που υφίσταντο ο κρητικός λαός, σε συνδυασμό με το περιορισμένο του χώρου καθώς αναφερόμαστε σε νησί, δεν μπορούσαν να συντηρήσουν μεγάλες μονάδες ανταρτών, όπως συνέβαινε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Εν τούτοις, παρά τα εμπόδια που υπήρχαν, δημιουργήθηκαν διάφορες ομάδες, κυρίως με τη μορφή προσωποπαγών ισχυρών παραγόντων της κρητικής περιφέρειας. Μεμονωμένα άτομα ή συγκροτημένες ομάδες, βγήκαν στα βουνά μετά την λήξη της πύρρειος για τους Γερμανούς μάχης, οργανωμένα για να συνεχίσουν τον αγώνα της χειραφέτησης, όπως πολύ καλά ξέρουν. Ταυτόχρονα οι κατακτητές, επικήρυτταν διάφορους αγωνιστές με παρελθόν στον “αγώνα για την ελευθερία”, όπως ο Μπαντουβάς, ο “Σατανάς”, ο Πετρακογιώργης, ο Δραμουντάνης. Επιφανείς προσωπικότητες, που θα αποτελέσουν τους διαμορφωτές σε αντιστασιακές οργανώσεις, όπως θα δούμε παρακάτω. Η κρητική αντίσταση, στηρίχθηκε πρωτίστως στην αγροκτηνοτροφική τάξη με έντονο το πατριαρχικό στοιχείο, και στη συμμετοχή του προσφυγικού στοιχείου⁵⁰.

Εκτός από τις σημαντικότερες οργανώσεις που θα αναφερθούν, αξίζει να γίνει γνωστό, ότι υπήρξαν και αυτοσχέδιες ομάδες, γύρω στις εξακόσιες τον αριθμό, οι οποίες είχαν έναν μάλλον τοπικό χαρακτήρα, όπως της Κανδάνου, των Ανωγείων κλπ.

⁴⁹Κάββος Γεώργιος Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991. σελ 75

⁵⁰ Αντώνη Σανουδάκη, “Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Μάχης της Κρήτης” ομιλία στο Ηράκλειο για τα 42 χρόνια από τη Μάχη. Εφ. “Αλλαγή”, 23, 26, 27, 29 Μαΐου 1983

II. Οι οργανώσεις

Η SOE (Social Operations Executive), Διοίκηση Ειδικών Επιχειρήσεων, ήταν η πολεμική βρετανική υπηρεσία, η οποία έδρασε στην Κρήτη, την περίοδο της Κατοχής. Ιδρύθηκε στη μήτρα του βρετανικού χώρου, το Λονδίνο και είχε ως σκοπό, την δόμηση αντιστασιακών δράσεων στις κατεχόμενες χώρες, με σαμποτάζ, συγκέντρωση πληροφοριών για τις κινήσεις και τις στρατηγικές των εχθρικών στρατευμάτων⁵¹. Ειδικευμένοι βρετανοί αλλά και άντρες πέρα από τον πολεμικό κλοιό, υπήρξαν ενεργά μέλη της οργάνωσης, όπως ο αρχαιολόγος Plendlbury και ο Φέρμορ, υπεύθυνος για τον Νομό Ηρακλείου.

Ο Plendlbury ανέπτυξε επαφές με προσωπικότητες της κρητικής υπαίθρου, με πρόβλεψη για ενδεχόμενη ανάπτυξη αντάρτικων ομάδων στο μέλλον, αν και ο σκοπός δεν ήταν αυτός. Το κέντρο του ήταν το Ηράκλειο, όπου συμμετείχαν αρκετοί κρητικοί, εκπαιδευμένοι σε περίπτωση που ο εχθρός επιτίθονταν στο νησί. Ο Γρηγοράκης ή Σατανάς, ήταν βασικός συνεργάτης του, ενώ ηγέτες άλλων μελλοντικά αναπτυσσόμενων αντάρτικων ομάδων ήταν ο Μπαντουβά, ο Δραμουντάνης και ο Μπουζαλής. Επιπλέον, ο κλήρος δεν ήταν αμέτοχος στην οργάνωση του αντιστασιακού πυρετού, οπότε έλαβαν μέρος και πολλοί ηγούμενοι μοναστηριών, όπως αυτός του Πρέβελη.

Βασική πολιτική της υπηρεσίας ωστόσο, ήταν η συντήρηση μικρών ομάδων και πολλές φορές χωρίς αρκετό οπλισμό. Οι οργανώσεις που απολάμβαναν ένα σχετικά επαρκή εφοδιασμό, ήταν οι κηδεμονευόμενες της E.O.K και E.O.P. Η SOE δεν ήθελε αντάρτικο, ήθελα αγωνιστές όπου θα την βοηθούσαν στη συλλογή πληροφοριών και σε επεισόδια μικρής έκτασης. Οι βρετανοί φοβούνταν τα οπλισμένα πλήθη και δε τους κομμουνιστές. Με την ιταλική κατάρρευση, οι ιταλοί του νησιού, οι οποίοι ήταν κατακτητές στον Νομό Λασιθίου μόνο, άρχισαν επαφές με την SOE, προκειμένου να λάβουν βρετανική βοήθεια, μιας και φαινόταν ότι οι Γερμανοί, θα τους αφάνιζαν. Οι βρετανοί έκαναν τα πάντα προκειμένου να μην εισχωρήσει ο ιταλικός στρατός στην τάξη του ΕΛΑΣ και έτσι ενδυναμωθεί(όπως συνέβη με την μεραρχία Πινερόλο). Ωστόσο το αδύναμο αντιστασιακό κλίμα στο Λασιθί, σε συνδυασμό με την αδυναμία μεθοδευμένης φυγής από το νησί, ανέστειλε την βοήθεια. Σε μια εβδομάδα ο Νομός είχε καταληφθεί από τις γερμανικές δυνάμεις, και μεγάλος αριθμός “φανατισμένων

⁵¹ Κοκόνιας Νικόλαος Αλεξ, The Cretan Resistance 1941-1945, Rethymnon 1992.

φασιστών’‘ ακολούθησε το γερμανικό στράτευμα, άλλοι πήγαν με τους αντιστασιακούς, ενώ άλλοι φονεύθηκαν βάνουσα.

Η Κρήτη, ήταν η πρώτη περιοχή των Βαλκανίων που η ΣΟΕ, έλαβε δράση, λόγω των ιδιαιτεροτήτων του νησιού. Εκτός από την οικοδόμηση δικτύου πληροφοριών και συμβουλών στρατηγικής σημασίας, η υπηρεσία έδινε και πολιτικές καθοδηγήσεις...Μετά από επιτυχείς επιχειρήσεις, συνεργασία με τους κρητικούς μέσα από τους αντιστασιακούς πυρήνες που ανέπτυξε και την ευρωπαϊκή πολιτική που ακολουθούσε, έπαψε να δρα στο νησί, τουλάχιστον τυπικά, τον Φλεβάρη του 1945. Η Εθνοφρουρά και το αρχηγείο Κρήτης, ήταν πλέον αρμόδια για τις υποθέσεις της μεγαλονήσου.

Οι πρώτες ομάδες που αποτελούνταν από δυο διαφορετικούς πολιτικούς χώρους(παράλληλίζοντας εν μέρει με την περίπτωση του ΕΑΜ/ΕΛΑΣ και του ΕΔΕΣ), ήταν αυτή του Μανώλη Μπαντουβά, δομημένη από συντριπτικό αριθμό βενιζελικών και κάποιους του Λαϊκού Κόμματος, και των εξόριστων αριστερών της Φολεγάνδρου . Μια μέρα μετά το τέλος της Μάχης, οι δύο ομάδες στον Άγιο Σύλλα Ηρακλείου, αποφάσισαν στην σπηλιά του Χαμαμουτζή να ενωθούν σε κοινή αντιστασιακή δράση. Όπως αναφέρει ο Γιάννης Χρονάκης, αγωνιστής στο ηράκλειο και υπεύθυνος Δημοσίων Σχέσεων Ε.Α.Μ όλης της Ελλάδας ‘‘ Μετά την παράδοση του Ηρακλείου στους Γερμανούς, στο χωριό Άγιος Σύλλας, υπογράφηκε μια συμφωνία από τον Μανώλη Μπαντουβά και αντιπροσώπους των κομμουνιστών για την ίδρυση της Ενωμένης Εθνικής Αντίστασης. Η ενότητα αυτή κράτησε ως τον τελευταίο χρόνο της Κατοχής’’ . Σε άλλη πηγή προσθέτει ότι ‘‘Λίγες μέρες αργότερα(εννοεί από την παύση των μαχών, τον Ιούνιο του 1941) συναντηθήκανε, αυτή η αντιπροσωπεία των Αριστερών, των κομμουνιστών, με τον Καπεταν Μανώλη Μπαντουβά και συμφωνήσανε και εκάμανε ένοπλη κοινή Αντίσταση, κοινή Εθνική Αντίσταση, ανεξάρτητα από πολιτική ιδεολογία ή πολιτική τοποθέτηση ‘‘. Σύμφωνα με αυτό καταλαβαίνουμε, ότι η μορφή της οργάνωσης ήταν ενωτική, πρωτοπόρα και με μόνο σκοπό το καλό του τόπου. Η οργάνωση των δύο στρατοπέδων λαμβάνει σταδιακά παγκρήτιο χαρακτήρα, αφού ο ίδιος ο Μπαντουβάς εκτός την δράση του σε σημαντικές στιγμές της κρητικής ιστορίας, ήταν και Πρόεδρος των κτηνοτρόφων Κρήτης.

Αν ταξινομούσαμε χρονολογικά και βάσει δυναμικής τις οργανώσεις, δεύτερη μετά την Οργάνωση του Μπαντουβά, έρχεται αυτή του καπεταν Γιώργη Πετρακογιώργη.

Η συγκεκριμένη οργάνωση, είχε στενές σχέσεις με τους συμμάχους και το Στρατηγείο Μέσης Ανατολής. Από το 1941-1943, ήταν υπό την αιγίδα των Άγγλων και από το 1943 με τους Αμερικανούς⁵². Η δράση της, σε αντίθεση με την ανεξάρτητη από ξένες επιρροές παγκρήτια οργάνωση του Μπαντουβά, περιορίστηκε κυρίως στους Νομούς Ηρακλείου και Ρεθύμνου, γύρω από τον Ψηλορείτη, με τη συμμετοχή αγωνιστών της Μάχης της Κρήτης.

Στον Βουρβουρέ Χανίων, στα μέσα Ιούνη 1941, άρχισαν οι εργασίες για τη δημιουργία της Ανώτατης Επιτροπής Αγώνος Κρήτης, ΑΕΑΚ, υπό τον Αντρέα Παπαδάκη⁵³. Η ΑΕΑΚ, θα έχει κατασκοπευτικό χαρακτήρα σε συνεργασία με τους Άγγλους και κυρίως τον Τζακ Σμιθ Χιουζ, για τη μεταφορά πληροφοριών στη Μέση Ανατολή. Η πορεία της θα κρατήσει μέχρι το 1942, χωρίς αντάρτικη δραστηριότητα. Αιτία για τη διάλυση της, ήταν η δυσμένεια προς το πρόσωπο του Παπαδάκη, καθώς δεν ευθυγραμμίζοταν με τα σχέδια των Άγγλων. Ο Παπαδάκης το 1942, εκδιώχθηκε στην Μέση Ανατολή, χωρίς να ολοκληρώσει τη φιλοδοξία του για την κάλυψη όλης της Κρήτης. Με την φυγή του αρχηγού της η ομάδα έμεινε ακυβέρνητη. Απ αυτήν το 1943, θα αναδυθεί η Ε.Ο.Κ Χανίων, εφάμιλλη της Ε.Ο.Κ Ηρακλείου. Τα μέλη της προέρχονταν κυρίως από τον βενιζελικό χώρο, εξαιτίας του φιλελεύθερου πνεύματος της ηγεσίας της.

Στις 15 Αυγούστου 1941, υπογράφεται το πρακτικό της ορκωμοσίας για την ανωγειανή οργάνωση του Γιάννη Δραμουντάνη. Η ημερομηνία διόλου τυχαία, αφού η γιορτή της Θεοτόκου για τους αγωνιστές αυτούς, λειτούργησε *“ως μέρα συμβολική προς υπενθύμιση και αναζωπύρωση της έντονης αγανάκτησης και υλοποίησης του όρκου εκδίκησης των φασιστών για τον καταχθόνιο τορπιλισμό του καταδρομικού μας Έλλη και ως ημέρα ευλογίας και άνωθεσν προστασίας του ιερού απελευθερωτικού αγώνος*⁵⁴“. Η ομάδα ονομάστηκε “Επιτροπή Εθνικής Απελευθερωτικής Δράσεως”. Το ενδιαφέρον στο σημείο υπογραφής των πρακτικών είναι ότι μέλη τα οποία ήταν την εποχή εκείνη είτε δημόσιοι υπάλληλοι, είτε οπαδοί του Λαϊκού Κόμματος, δεν έβαλαν την υπογραφή τους, καθώς δεν ήθελαν να εκτεθούν στις δυνάμεις Κατοχής, όπως αναφέρει ο γιός του Δραμουντάνη. Τα ηγετικά βέβαια μέλη άνηκαν στο βενιζελικό κόμμα. Λόγω της φύσει οχρωματικής θέσης της, η ομάδα του Δραμουντάνη προστατεύονταν. Ωστόσο, από τον Σεπτέμβριο του έτους ίδρυσης της,

⁵² Χιούζ Τζακ Σμιθ, Απόρρητη αναφορά της δράσεως της S.O.E. στην Κρήτη 1941-194

⁵³ Αντρέα Μανεδάκη, Ο Εφεδροπατερας, Αθήνα 1982, σελ 112

⁵⁴ Δημήτριος Κίππης, Από τον Ψηλορείτη στη σκία του Ολύμπου, Αθήνα 1981, σελ 125

έγινε φανερή η απειλή από τους Γερμανούς. Η ομάδα εκμεταλλευόμενη την προστασία της θέσης της, αποφάσισε να μεταβάλει τον αμυντικό χαρακτήρα της, να μετονομαστεί σε “Ανεξάρτητη Ομάδα Ανωγείων” και να αφιερωθεί στον αντάρτικο ένοπλο αγώνα⁵⁵. Ο αρχηγός της, επέκτεινε την φλόγα της αντίστασης στα γύρω χωριά του Μυλοποτάμου και συνεργάστηκε με πρόσωπα της εκεί περιοχής. Τα Ανώγεια θα καταστούν λημέρι της Αγγλικής Κατασκοπείας και καταφύγιο πολλών διωκόμενων από το Ηράκλειο και το Ρέθυμνο. Ο Γιάννης Δραμουντάνης, εκτελέστηκε από τους Γερμανούς το 1944, ενώ το χωριο Ανώγεια κάηκε συθέμελα.

Φεύγοντας από τα Ανώγεια, αμέσως μετά την κατάληψη του νησιού, ιδρύεται η οργάνωση “ Κρητική Εθνική Επαναστατική Επιτροπή”, με αρχηγό τον Αλέξανδρο Ραπτόπουλο. Ο ίδιος ο Ραπτόπουλος είχε βαρή παρελθόν στην οργάνωση αντιστασιακών προσπαθειών. Ήταν βετεράνος πολέμου κατά τους Βαλκανικούς και τον Μικρασιατικό ξεριζωμό, και όπως αναφέρει ο γιος του Δημοσθένης “είχε οργανώσει την πολιτική άμυνα στην επαρχία Βιάννου κατά τη διάρκεια του Ελληνοϊταλικού πολέμου και είχε έτοιμη υποδομή σε οργάνωση και φρόνημα για την συνέχιση του αγώνα⁵⁶”. Μετά τη συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς τέλη Μαΐου του 1941, ο Ραπτόπουλος συγκεντρώνοντας κι άλλους πρόθυμους, σχημάτισαν το πρώτο σχέδιο δράσης της ομάδας, όπου ήταν η φυγάδευση ελλήνων και συμμάχων στρατιωτών. Η βάση των δραστηριοτήτων της οργάνωσης ήταν η Βιάννος και τα γειτονικά χωριά-αν και η οργάνωση απλώθηκε σε όλη την Κρήτη-, μέσω των οποίων οι φυγάδες έπαιρναν τον δρόμο της Αφρικής⁵⁷. Η ΚΕΕΕ δεν είχε αντάρτικο χαρακτήρα, αλλά λειτουργούσε ως Εθνική μυστική Οργάνωση. Ο Αλέξανδρος Ραπτόπουλος, μετά από φρικτά βασανιστήρια, εκτελέστηκε ένα χρόνο μετά στις φυλακές της Αγίας Χανίων. Η οργάνωση, διαλύθηκε αμέσως μετά. Αν και δεν ήταν εξαρτώμενη από τους Άγγλους, από ιδεολογικής άποψης ήταν πολύ δεξιά⁵⁸. Με τον θάνατο του αρχηγού της, θα αφομοιωθεί από το Ενωμένο Ε.Α.Μ του Μανώλη Μπαντουβα.

Δυτικά του Ηρακλείου, στους πρόποδες του Ψηλορείτη, δρούσε ο Αντώνης Γρηγοράκης ή Σατανάς. Παραδοσιακά ο Σατανάς πριν ακόμα τη Μάχη της Κρήτης, διατηρούσε φιλικές σχέσεις με τον άγγλο αρχαιολόγο Pendlebury και την αγγλική

⁵⁵ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991σελ 94

⁵⁶ Δημοσθένης Αλ. Ραπτόπουλος “Η αλήθεια για την Εθνική Αντίσταση στην Βιάννο”, εφημερίδα “ΠΑΤΡΙΣ”, Ηράκλειο 9 Δεκεμβρίου 1988 σελ 4

⁵⁷ Ο.π σελ 4

⁵⁸ Χιούζ Τζακ Σμιθ, Απόρρητη αναφορά της δράσεως της S.O.E. στην Κρήτη 1941-1945σελ 21

κατασκοπεία. Μάλιστα, αν και στην πλειοψηφία της η Κρήτη ήταν χωρίς όπλα, ο Pendlebury είχε δώσει στον Σατανά, *“πριν ακόμα πέσουν οι αλεξιπτωτιστές ένα μεγάλο αριθμό όπλων, τετρακόσια πενήντα με πεντακόσια όπλα, και τα οποία μεταφέρανε με ένα αυτοκίνητο εγγλέζικο στον Κρουσώνα, όπου τα μοιράσανε στους Κρουσανιώτες”*⁵⁹. Στις 10 Ιουνίου, ο Σατανάς και οι Τζουλιάδες, οι μελλοντικοί συμπεριτές συνεργάτες των γερμανών, αποφασίζουν να ιδρύσουν τη δική τους ομάδα. Η ομάδα του Σατανά, υπέδειξε άξια παραδείγματα πατριωτισμού και ανδρείας. Οι επαφές τους ίδιου με τους Άγγλους έδιναν στην κρητική αντίσταση ένα παραπάνω συν, τόσο άποψη οπλισμού όσο και ετοιμότητας. Με τη δημιουργία κλίματος αλληλοβοήθειας και παροχής στέγης και τροφής, η ομάδα επιβίωσε μέχρι την απελευθέρωση και διαλύθηκε τελικά το 1945, μάλιστα με την διαταγή της ελληνικής κυβέρνησης, για όλες τις αντάρτικες ομάδες, αν και ο Σατανάς, είχε πεθάνει από το 1943 στην Αίγυπτο.

Πέρα από την κατασκοπευτική ΑΕΑΚ στην Ασή Γωνιά Χανίων, ιδρύθηκε το 1942 το Τάγμα Θανάτου, του Βασίλη Πατεράκη, με χαρακτήρα οργανωμένου αντάρτικου τμήματος, στο Κουστογέρακο Σελίνου. Η συγκεκριμένη οργάνωση, μέχρι τη συγκρότηση του ΕΛΑΣ Χανίων, ήταν το μοναδικό αντάρτικο τμήμα στη Δυτική Κρήτη. Επιπλέον, το Τάγμα Θανάτου, είχε ένοπλη δράση και στον Κρητικό Εμφύλιο⁶⁰.

Η ανατολική Κρήτη, αποτελεί ειδική περίπτωση. Εκεί, ήλεγχαν τα στρατιωτικά πράγματα οι Ιταλοί. Οι Συνταγματάρχης και Αντισυνταγματάρχης, Γιώργος Μηλιαράς και Εμμανουήλ Πυτικάκης και ο Ταγματάρχης Μυλωνάκης, αποφάσισαν να ιδρύσουν Μυστική Οργάνωση στα τέλη Ιουνίου 1941. Θέλησαν να φτιάξουν *“τον πρώτο πυρήνα της ομάδας αντίστασης στο νομό, σαν Εθνική Αντίσταση Μεραμπέλλου”*⁶¹. Σκοπός της οργάνωσης ήταν αρχικά η εξύψωση του ηθικού των κατοίκων, η περίθαλψη των καταδιωκόμενων από τις ιταλικές αρχές, η παρακολούθηση της ιταλικής στρατηγικής και η μεταφορά πληροφοριών στη Μέση Ανατολή. Για την κάλυψη των εξόδων της, χρειαζόταν χρήματα, τα οποία δεν μπορούσαν να παρέχουν οι ίδιοι οι ιδρυτές. Έτσι, ο Επίσκοπος Μαραγκουδάκης, τέθηκε επικεφαλής της *“φιλανθρωπικής οργάνωσης”*, πίσω από την οποία δρούσαν

⁵⁹ Καπεταν Χαραλάμπου Γιανναδάκη, Απομνημονεύματα Ηράκλειο Κρήτης 1987 σελ 14

⁶⁰ Βαρδή Βαρδινογιάννη, Αντίσταση στο Σέλινο, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1988, σελ 83

⁶¹ Μιχάλη Κοκολάκη, Ανατολική Κρήτη, Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988, σελ 33

αγωνιστές. Η οργάνωση ονομάστηκε “Χριστιανική Αλληλεγγύη”⁶². Μέλη της δήτην φιλανθρωπικής οργάνωσης έγιναν προσωπικότητες της Λασιθιώτικης κοινωνίας, που δεν άνηκαν στο στράτευμα για ευνόητους λόγους. Τα χρήματα που συγκεντρώνονταν από τους εράνους, δίδονταν σε πρόνοιες για φτωχούς και στους φυλακισμένους της Νεάπολης αλλά και για εθνικούς σκοπούς⁶³.

Την 1^η Ιουλίου, ο Γιάννης Κατσιάς, ίδρυσε μικρή οργάνωση, στα όρια της Χώρας Σφακίων, που έφτασε μέχρι το Ροδάκινο Ρεθύμνου. Σκοπός ήταν αρχικά η περίθαλψη των συμμάχων τραυματιών, η αμυντική στάση ενάντια στις κατοχικές δυνάμεις και η καλλιέργεια μίσους⁶⁴. Μετά τη μάχη της Βιάννου τον Σεπτέμβριο του 1943, οι δυνάμεις του Μπαντουβά, παρέσυραν στον αντάρτικο αγώνα και αυτές του κατσιά, διαμορφώνοντας έτσι, την αντάρτικη μορφή που προσέβαλε.

Όπως προαναφέρθηκε, η συνθηκολόγηση με τους Γερμανούς, έφερε και την παράδοση. Στο χωριό Βαγιωνιά του Ηρακλείου, δεν συνέβη κάτι ανάλογο. Ο αρχηγός της πολιτοφυλακής ιερέας Νικόλαος Νεονάκης, δεν δέχτηκε να παραδώσει τον οπλισμό. Συγκρότησε λοιπόν τον Ιούνιο του 1941, δυο επιτροπές, με σκοπό την προώθηση Ελλήνων και Άγγλων προς τη Μεσαρά και από κει στη μέση Ανατολή⁶⁵.

Σε διάφορες περιοχές της Κρήτης, δημιουργήθηκαν αντιστασιακοί πυρήνες, με σκοπό τη βοήθεια στις οργανώσεις και κοινό αγώνα. Ο πυρήνας του Μπετεινάκη στο τέλος του 1941, στις Αρχάνες Ηρακλείου, φιλοδόξησε να οργανώσει σε συντονισμό, όλες τις αντιστασιακές αντάρτικες οργανώσεις της Κρήτης, κυρίως δε του Ηρακλείου. Ο σκοπός δεν επιτεύχθη καθώς ο Αντώνης Μπετεινάκης, εκτελέστηκε τον Δεκέμβριο του 1943 και ο πυρήνας του απορροφήθηκε από άλλες οργανώσεις. Συνεργαζόμενος με τις ομάδες Ραπτόπουλου και Μαντουβά, χωρίς πολιτικές διακρίσεις, βρέθηκε ο μυστικός πυρήνας του Εμμανουήλ Καμπάκη. Τελικά, η οργάνωση Μπαντουβά, επισκίασε όλη τη δράση του⁶⁶.

Η κυριότερη οργάνωση απ όλες όσες αναφέρθηκαν, όσον αφορά τη συμμετοχή, την απήχηση και δραστηριότητα, ήταν αυτή του Καπεταν Μανώλη Μπαντουβά. Ένοπλη, ενωτική που περιελάμβανε από ιδεολογική σκοπιά και τις τρεις αποχρώσεις της

⁶² Γεωργίου Κάβου, Γερμανο-ιταλική Κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηρακλειο 1991, σελ 57

⁶³ Ο.π σελ 58

⁶⁴ Ο.π σελ 57

⁶⁵ Ασκληπιον Γ. Θεοδωράκη, Έκθεσις π. Νικολή Νεονάκη, Η εθνική Αντίσταση Κρήτης, τ.Δ' σελ 137

⁶⁶ Αντώνη Σανουδάκη-Αθανασίας Ψαρουλάκη, Τα λημέρια του ΕΛΑΣ Γ. Δαφέρμου, ΚΝΩΣΟΣ, Αθήνα, 1992, σελ 32, 37

εποχής, βενιζελικούς, αντιβενιζελικούς και κομμουνιστές-αριστερούς. Πιθανώς, η οργάνωση αυτή, ήταν η πρώτη ένοπλη ανταρτική προσπάθεια στην Ελλάδα ή και τα Βαλκάνια⁶⁷. Σημαντική προσωπικότητα, που αργότερα θα παίξει καίριο ρόλο στον Εμφύλιο της Κρήτης, είναι ο Γιάννης Ποδιάς. Πήρε μέρος ως γραμματέας, του Μπαντουβά από το 1941 έως τον Σεπτέμβρη του 1943⁶⁸. Λόγω της ‘‘αναρχικής’’ συμπεριφοράς του, ο Μπαντουβάς, αν και συνεργαζόταν με τον αγγλικό παράγοντα, εν τούτοις, δρούσε χωρίς να δίνει μεγάλο βάρος στις επιταγές τους. Επιπλέον, η συμμετοχή και αριστερών, του ΠΑΜ, στους κόλπους της οργάνωσης του, δημιούργησε επιφυλακτικότητα από τη μεριά των συμμάχων⁶⁹. Προωθούσε τις ιδέες του με γνώμονα την ελληνική και εθνική του συνείδηση χωρίς ξένες γνώμες.

Εκτός από τις αντιστασιακές οργανώσεις που δρούσαν για τον απελευθερωτικό αγώνα, την περίοδο της Κατοχής δρούσαν και ομάδες με δοσιλογικό πρόσημο. Μια απ αυτές που ξεκίνησε από την Κρήτη, αλλά επεκτάθηκε και στην Βόρεια Ελλάδα, ήταν οι ‘‘σουμπερίτες’’. Οι ‘‘σουμπερίτες’’ ή ‘‘σώμα κυνηγών’’, ήταν η ομάδα που έσπειρε τον τρόμο στην κρητική γή, κατα τη διάρκεια της κατοχής. Ο Κρουσώνας Ηρακλείου, ήταν η μήτρα προέλευσης των σουμπεριτών⁷⁰, των γερμανόφιλων δοσιλόγων προδοτών, που τάχθηκαν με το πλευρό του Χίτλερ. Η ομάδα που πήρε το όνομα της από τον Γερμανό Σούμπερτ, δεν αριθμούσε πάνω από εκατόν πενήντα με διακόσια άτομα, όμως οι πρακτικές που εφαρμόζε, ήταν ικανές, ώστε τα θύματα της να φτάσουν τα εξακόσια. Η δράση τους δεν περιορίστηκε μόνο στην Κρήτη, αλλά επεκτάθηκε και στο περίφημο ολοκαύτωμα του Χοριάτη και των Γιαννιτσών Πέλλας. Ενδεδυμένοι με γερμανικές στολές, δεν είχαν κάποιο ιδιαίτερο χαρακτηριστικό, εκτός από την αιμοβόρα θωριά και το εγκληματικό ένστικτο.

Ηδη από την αρχή της αντιστασιακής δράσης στην Κρήτη, διαμορφώθηκε η διαιρετική τομή Δοσίλογοι-Αντιστασιακοί. Ο μερικώς οπλισμένος λαός, ήρθε σε απευθείας σύγκρουση με την γερμανική στρατιωτική μηχανή. Για την περίπτωση του χωριού Κρουσώνας όπου προέρχονταν το μεγαλύτερο μέρος των σουμπεριτών, η πλειοψηφία των αντρών οργανώθηκε με τον Αντώνη Γρηγοράκη ή Σατανά, ενώ οι προδότες με τους γερμανούς. Τα αντίποινα που ακουλούθησαν τις τιμωρικές εκτελέσεις των προσκυνημένων ‘‘πατριωτών’’, με τη βοήθεια του ξένου παράγοντα,

⁶⁷ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991. σελ 93

⁶⁸ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979, σελ 144

⁶⁹ Αντώνη Σανουδάκη, Καπεταν Κατσιφάρη, ΟΙ ΡΙΖΙΤΕΣ, Εκδόσεις ΚΝΩΣΟΣ, Αθήνα 1986, σελ 87

⁷⁰ Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ, The Cretan Resistance 1941-1945, Rethymnon, 1992, σελ 102

από τους αντιστασιακούς, δεν στόχευαν πλέον μόνο τους οργανωμένους αγωνιστές, αλλά και τους αμάχους.⁷¹ Η διαίρεση αυτή του συνόλου, με στρατεύση φιλοκατοχικών προσώπων, οπωσδήποτε εξυπηρετούσε την πολιτική του κατακτητή. Όχι μόνο φυσικά από άποψη αρωγής πληροφοριών και χτυπήματα άμεσα του αντιστασιακού κινήματος, αλλά περισσότερο από πλευράς σποράς διχόνοιας. Ο στρατηγικός στόχος σε κάθε περίπτωση, ήταν να δημιουργηθούν τα μέτωπα του “καλού” και του “κακού”, να προκληθεί διχασμός και αλληλοσπαραγμός, όπου κερδισμένοι θα ήταν οι καλά εξοπλισμένοι δοσίλογοι. Φυσικά, πολλά δοσιλογικά απαυγάσματα, προέρχονταν από το Λαϊκό κόμμα, ενώ η οικογένεια του Μιχάλη Τζουλιά, εφοδίασε την ομάδα Σούμπερτ με 45 άτομα. Η εν λόγω γενιά, άνηκε στις πλέον εύφορες του χωριού, ήταν αρκετά δικτυωμένη, κάτω από συνάψεις “συντεκνιάς” και συναναστροφής με άλλους πολιτικά εφάμιλλους, αποτελώντας εξαίρεση στο μείζον φιλοαγγλικό πνεύμα που κυριαρχούσε⁷².

Τα άτομα που συμμετείχαν στο “σώμα κυνηγών”, ήταν σε μεγάλο ποσοστό, από κατώτερες κοινωνικοοικονομικές τάξεις, μικροί γεωργοί, άνεργοι και κατσικοκλέφτες, ενώ υπήρχαν και πρόσωπα χαμηλού διανοητικού υποβάθρου, που βρήκαν την ευκαιρία πλουτισμού μέσω των λεηλασιών. Όμως, εκτός από εντελώς ιδιοτελή κίνητρα, η επιλογή του δοσιλογισμού, αν δεν γινόταν εξαναγκαστικά, υπόθαλπε προσωπικές και οικογενειακές διαφορές ή και κομματικές αντιπαραθέσεις⁷³.

Η δοσιλογική οργάνωση του Σούμπερτ, δεν φαίνεται να ακολουθούσε τις γνωστές νόρμες και συνήθειες των γερμανών. Ναι, και οι κατακτητές εκτελούσαν άμαχους, κατέστρεφαν ολόκληρα χωριά, πρόβαιναν σε αθλιότητες [που ξεπερνούν τον ανθρώπινο υγιή νού, όμως οι σουμπερίτες κινούνταν πέρα απ τα όρια του-αν μπορούσαμε να το ονομάσουμε- “φυσιολογικού”. Οι πράξεις τους θύμιζαν κράμα ψυχολογικών και εντελώς αλλοπρόσαλλων όντων. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι αυτό, της Καλής Συκιάς Ρεθύμνου, τον Οκτώβρη του 1943, όπου ο Σούμπερτ και η

⁷¹ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991, σελ 198-201

⁷² Θανάσης Φωτίου, Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα, 2011, σελ 90-91

⁷³ Θανάσης Φωτίου, Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα, 2011, σελ 137

ομάδα του αποτέφρωσαν τους κατοίκους του χωριού, παρακολουθώντας τους σαδιστικά να καίγονται στις φλόγες⁷⁴.

Τελικά, ο Σούμπερτ, εκτελέστηκε στις 22 Οκτωβρίου 1947. Άξιον προσοχής είναι, ότι αν και στην υπόλοιπη Ελλάδα, οι δοσιλογικές οργανώσεις εμφανίστηκαν πολύ αργότερα, ιδίως το 1944,⁷⁵ στην Κρήτη οι σουμπερίτες δρούσαν από το 1942. Με το εμφυλιοπολεμικό περιβάλλον που ακολούθησε, όποιοι αντιδρούσαν εναντίον των δοσίλογων, κινδύνευαν(!) να κατηγορηθούν ως αριστεροί ή κομμουνιστές, ενώ οι ίδιοι οι προδότες, όχι μόνο στην Κρήτη αλλά και την υπόλοιπη Ελλάδα, κυρίως, απορροφήθηκαν από τους κρατικούς μηχανισμούς.

III. Το Ενωμένο Ε.Α.Μ

Η πλειάδα των οργανώσεων που συστάθηκαν, άρχισαν αμέσως τη δράση τους, μετά την παύση των πυρών, τον Ιούνιο του 1941, με σκοπό την άκρατη θυσία στον απελευθερωτικό αγώνα. Στην κυρίως Ελλάδα, είδαμε, ότι αυτό συνέβη τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους με το Ε.Α.Μ και τον ΕΔΕΣ. Στην Κρήτη, η ανάγκη για συντονισμένο αγώνα από τις οργανώσεις, έγινε φανερή την άνοιξη του 1942. Στο Ηράκλειο τον Μάρτιο, γίνεται η μεγάλη πράξη. Η ομάδα του Μπαντουβά και των αριστερών, υπογράφουν το πρωτόκολλο για την μετονομασία της οργάνωσης τους σε Ε.Α.Μ. και την ίδια περίοδο συστήνεται η Νομαρχιακή Επιτροπή του Ε.Α.Μ Ηρακλείου⁷⁶. Στα Χανιά, σχέδιο συμφωνητικού υπογράφηκε από τον Μανώλη Μάντακα, στο Ρέθυμνο ο καθηγητής Ιωάννης Μαθιουδάκης και ο Γιώργος Μαυρίδης, ιδρυτικό μέλος του ΠΑΜ, οργάνωσαν την πρώτη Νομαρχιακή Επιτροπή του Ε.Α.Μ, ενώ στο Λασιθί, προσωπικότητες και η ‘‘Χριστιανική Αλληλεγγύη’’, η δήθεν φιλανθρωπική οργάνωση, προσχώρησαν στο Ε.Α.Μ⁷⁷.

Καταυτόν τον τρόπο, ο ενοποιητικός λίθος για την συμπόρευση των αντιστασιακών μπαίνει, και τον επόμενο μήνα, αποφασίζεται από τον Μπαντουβά παγκρήτια σύσκεψη του Ε.Α.Μ, την οποία ο ίδιος θα οργάνωνε στον Ψηλορείτη. Στη συνάντηση

⁷⁴ Θανάσης Φωτίου, Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα, 2011, σελ 400

⁷⁵ Θανάσης Φωτίου, Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα, 2011, σελ 210

⁷⁶ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 183

⁷⁷ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 175,177,179

πήραν μέρος οι αρχηγοί των αντάρτικων οργανώσεων του Ψηλορείτη(Δραμουντάνης, Σατανάς), εκπρόσωπος του Ε.Α.Μ Ρεθύμνου, εκπρόσωπος του Ραπτόπολου και άλλοι παράγοντες. Πολλοί, δεν συμμετείχαν για καθαρά ιδεολογικούς λόγους. Ο Χρίστος Τζιφάκης, επηρεασμένος από τον βασιλόφρονα αντιβανιζελικό Παπαδογιάννη και τον διοικητή χωροφυλακής Ρεθύμνου Χαλκιαδάκη, που την εποχή αυτή ουσιαστικά ήλεγχε τη μόνη ένοπλη δύναμη στον νομό και ήταν αρνητικός στην ίδρυση Ε.Α.Μ, δεν πήγε⁷⁸. Αργότερα βέβαια ο ίδιος θα προσχωρήσει στην επιτροπή Ε.Α.Μ Ρεθύμνου. Ο Πετρακογιώργης επίσης δεν παρεβρέθει. Γνωστή η αντικομμουνιστική του θωριά, λόγω βενιζελικής τοποθέτησης, άποτε και αντιαμική. Ωστόσο, αν και αντιπαρατέθηκε με τον Μπαντουβά, λόγω της συνεργασία του δεύτερου με τους κομμονιστές, τελικά θα υπογράψει το καταστατικό του Ε.Α.Μ, θα διατηρήσει παράλληλα την αντιαμική του θέση⁷⁹.

Η στάση των Άγγλων στην όλη υπόθεση, φυσικά δεν ήταν αμελητέα. Η επιρροή που ασκούσαν ήταν άμεσα συνδεδεμένη με τις διαφοροποιήσεις αυτές, όμως στην περίπτωση του Ε.Α.Μ Ηρακλείου, θα δράσουν διακριτικά. Οι καπετάνιοι του Ψηλορείτη, ορίζουν στρατιωτικό αρχηγό του αντάρτικου στην Κρήτη τον Μάντακα. Ο σύνδεσμος των Άγγλων στην Κρήτη Φέρμορ, δεν έμεινε ικανοποιημένος με την εξέλιξη αυτή ενώ παράλληλα φάνηκε καχύποπτος στην ενοποίηση του αντιστασιακού αγώνα. Από τα Χανιά ο Παπαδάκης με την ΑΕΑΚ, αρνήθηκε την οποιαδήποτε σχέση με το Ε.Α.Μ. Φυσικά και ήταν στενά συνδεδεμένος με τους Άγγλους.

Οι τριβές μεταξύ συμμάχων και αντιστασιακών οργανώσεων, θα ξεκινήσουν ουσιαστικά τέλη του 1942. Το πρόσωπο κλειδί και πάλι ήταν ο Μπαντουβάς και ο πρωτοβουλιακός χαρακτήρας που παρουσίαζε σ αυτούς. Τον καιρό εκείνο το λημέρι όλων σχεδόν των οργανώσεων, είναι ο θωρακισμένος Ψηλορείτης, όπου λίγοι μπορούσαν να διαβούν και να ανταπεξέλθουν στις δύσκολες συνθήκες που ο χειμώνας έκρυβε. Καθώς το Στρατηγείο από τη Μέση Ανατολή διένειμε τρόφιμα μαζί με την Force 133, ο Μπαντουβάς υποψιάστηκε ότι η πράξη αυτή έγινε με σκοπό την προώθηση των προϊόντων στη μαύρη αγορά. Οπότε, κάτω απ αυτές τις συνθήκες και σε τεταμένο κλίμα, μετακομίζει μαζί με τους άντρες του στις Λασιθιώτικες Μαδάρες της Δείκτη. Η μετάβαση αυτή του Μπαντουβά, σε συνδυασμό με τη συνοχή του Ε.Α.Μ, επιτρέπει στην προσωπικότητα του Ρούσου Κουμουνδούρου να συμμετέχει

⁷⁸ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 182

⁷⁹ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 211

στην οργάνωση. Την ίδια εποχή, οι οργανώσεις επέδειξαν σε συνεργασία με τους Άγγλους δράσεις κατά του κατακτητή με αποτέλεσμα την απολαβή αντιποίνων από τους Γερμανούς. Η εκτέλεση δοσιλόγων γύρω από τον Ψηλορείτη, από τις οργανώσεις του Μπαντουβά, Πετρακογιώργη και Σατανά⁸⁰, έφεραν την εκτέλεση των δώδεκα του Ηρακλείου, ανάμεσα τους και του Μηνά Γεωργιάδη, Δημάρχου Ηρακλείου. Επιπλέον, εκτός από τις εκτελέσεις, τα σαμποτάζ σε καίρια σημεία του κατακτητή, επέφεραν τρομερά αποτελέσματα. Τον Ιούνιο του 1942, η ανατίναξη αεροπλάνων στο αεροδρόμιο Ηρακλείου, κατέστρεψε τον ανεφοδιασμό του Ρόμελ στο αφρικανικό έδαφος⁸¹. Τα αντίποινα θα συνεχιστούν, όμως ο Ρόμελ έξω από τα προάστια της Αλεξάνδρειας θα μείνει έρμαιο στην τύχη του. Η πολυμορφία της αντίστασης στην Κρήτη, θα κρατήσει ως την Άνοιξη του 1943, χωρίς να χάσει ωστόσο την ενωτική της διάθεση.

IV. Η διάσπαση του Ε.Α.Μ

Με την φυγή του Παπαδάκη στην Αίγυπτο, αυτοί που μείναν πίσω μετονόμασαν την ΑΕΑΚ τον Αύγουστο του 1943, σε Ε.Ο.Κ όπως δόθηκε η ίδια διαταγή και σε όλες τις Νομαρχιακές Επιτροπές της. Η Ε.Ο.Κ, Εθνική Οργάνωση Κρήτης, ιδρύθηκε τον Οκτώβρη του 1942 από τους Βρετανούς και την υπηρεσία της SOE. Το πρόσημο της εκτός από φιλοβρετανικό, ήταν και βενιζελικό, ενώ απαρτιζόνταν από προσωπικότητες που ήδη απ την κατοχή ήταν φιλικά προσκείμενοι τους συμμάχους. Αν και στην αρχή παρουσιάστηκε ως εντελώς στρατιωτική χωρίς πολιτικό πρόσημο, αργότερα το 1944, όπου ο αντικομμουνισμός άρχισε να βρίσκει και πάλι τόπο, τάχθηκε με τη μερίδα εκείνη.⁸²

Το Ε.Α.Μ. μετά τις εργασίες του σε παγκρήτιο επίπεδο, οδηγείται τελικά σε διάσπαση την Άνοιξη του 1943. Τα αίτια της εξέλιξης αυτής είναι πολλά. Αρχικά, όπως είδαμε, στην πλειοψηφία τους οι οργανώσεις ήταν βενιζελογενείς. Η διάκριση του Βενιζελισμού από την κομμουνιστική ιδεολογία, υπάρχει μέχρι το σημείο της αντιπάθειας και όχι του μίσους, όπως αυτή διαμορφώθηκε από την πολιτική του ‘Ίδιωνύμου’ το 1931, από τον Ελευθέριο Βενιζέλο. Τα πρόσωπα που κατέφθαναν

⁸⁰ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 218

⁸¹ Beevor Antony, Crete, The Battle and the Resistance, Penguin books, London 1992, σελ 261-262

⁸² Κοκόντας Νικόλαος Αλεξ, Βρετανοί κατάσκοποι στην Κρήτη 1941-1945, Αθήνα 1991. σελ 172

από την Μέση Ανατολή, μετέφεραν το αντιαμικό πνεύμα της εξόριστης Κυβέρνησης αι σαφώς επηρέαζαν ως ένα βαθμό την αντιστασιακή συμπεριφορά των συμμετεχόντων, με ανησυχία για την εξάπλωση και την ίδρυση του Ε.Α.Μ στην Κρήτη. Ο Τσουδερός, διέταξε ουσιαστικά την τυφλή υπακοή στις φιλοβασιλικές επιταγές που έφθαναν, ζήτημα το οποίο σταδιακά συνέβαλε στη διάσπαση του ενωτικού κλίματος της αντίστασης.

Ο Αγγλικός παράγοντας από την άλλη και οι σύνδεσμοι του, όπως ο Ντουμπάμπιν, αποτέλεσαν “μικρόβια” της αντιαμικής κίνησης, κυρίως στο Ηράκλειο, από όπου δρούσαν οι σπουδαιότερες οργανώσεις. Το μένος για τον εαμικό χώρο, θα αρχίσει να φαίνεται με την ίδρυση της Ε.Ο.Κ και την καλλιέργεια εγωισμού σε ορισμένους κρητικούς, προκειμένου να χτυπηθεί το Ε.Α.Μ. Ο ρόλος φυσικά του ΚΚΕ στην έκβαση της διάσπασης του Ε.Α.Μ Κρήτης, δεν ήταν ασήμαντος. Η καχυποψία και η προπαγάνδα για την συμμετοχή στην οργάνωση ήταν μεγάλος. Οπότε ο “προσηλυτισμός”, όπως μεταφράζονταν από τους άλλους αντάρτες, αποτέλεσε σημείο αντίδρασης και αποχώρησης τελικά, ενώ η ηγεσία φαίνεται να προωθούσε ένα ελεγχτικό χαρακτήρα προς τις αντάρτικες οργανώσεις της.

Κάτω από τις βολές και τις ποικίλες παρεμβάσεις που δέχεται η Ενωμένη Αντίσταση, το Ε.Α.Μ διοργανώνει συσκέψεις, για να διατηρηθεί ενωμένο, όμως αυτές επίσπευσαν την διάσπαση του. Τον Μάιο του 1943, έγινε παγκρήτια σύσκεψη στις Καρίνες Ρεθύμνου⁸³, όμως αντί για τα στρατιωτικά θέματα του αγώνα, θίχτηκαν ζητήματα πολιτικά, και συγκεκριμένα το πολιτειακό μετά την απελευθέρωση, γεγονός που έφερε σύγκρουση μεταξύ κομμουνιστών, βενιζελικών και αντιβενιζελικών. Οι αντιδρασθέντες από το Ρέθυμνο Τζιφάκης, Βογιατζάκης, Ψυχουντάκης και Χαλκιαδάκης, απεχώρησαν και σε αντιπερισπασμό, ίδρυσαν την Εθνική Οργάνωση Ρεθύμνου, ΕΟΡ⁸⁴. Ο Μπαντουβάς από το Ηράκλειο, στην πληροφόρηση του για τα γεγονότα, αντιδρά, υποστηρίζοντας ότι μόνο με συνεργασία θα παραχθεί κάποιο αποτέλεσμα και ότι αυτός που αντιδρά, θα πρέπει να νοείται σαν προδότης. Για την μύηση και άλλων ανταρτών, ο ίδιος διοργανώνει επιπλέον σύσκεψη του Ε.Α.Μ στο Ηράκλειο.

⁸³ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 457

⁸⁴ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 317-320

Ωστόσο, όσο διαφαίνονταν τα προωθούμενα από τους βασιλικούς προτάγματα για την επιστροφή του βασιλιά μετά την απελευθέρωση, τόσο οι αντιδράσεις από τις δημοκρατικές δυνάμεις οξύνονταν. Το ΚΚΕ δήλωνε ρητά ότι δεν θα επιτρέψει κάτι τέτοιο, ενώ από αντιστασιακής πλευράς, ο Μπαντουβάς, προέτασε την ενωτική δράση πέρα από ιδεολογικούς άξονες. Θεωρούσε ότι στον πόλεμο απλά παλεύεις για την ελευθερία και ότι ζητήματα πολιτικής και πολιτειακής φύσης τίθενται με την απελευθέρωση⁸⁵.

Εν τω μεταξύ, καθώς η πορεία της ιστορίας προχωρά, φτάνουμε στην συνθηκολόγηση της Ιταλίας. Οι Ιταλοί κρεμούν τον Μουσολίνι και παίρνουν το μέρος των συμμάχων. Οι δυνάμεις του Άξονα, αρχίζουν να φθίνουν και η αντιστασιακή ορμή κατακλύζει το ηθικό των ομάδων. Σαμποταζ και πράξεις παροξυσμού, αρχίζουν να δίνουν τη θέση τους στην άλλωτε επιφυλακτική στάση του ανταρτοπόλεμου στα βουνά. Η μάχη του ενωμένου αντάρτικου στην Βιάννο τον Σεπτέμβριο του ίδιου έτους, είναι το μεγάλο βήμα. Το ‘‘εθνικοσοσιαλιστικό’’ αίσθημα του κατακτητή έχει πληγεί βαθιά. Το αποτέλεσμα ο,τι βρεθεί μπροστά του να γίνεται στάχτη.

Ταυτόχρονα το Ε.Α.Μ διασπάται και δημιουργείται ο ΕΛΑΣ Κρήτης, από τον Καπετάνιο Γιάννη Ποδιά της ομάδας Μπαντουβά και άλλων ανταρτών οργανωμένων στο Ε.Α.Μ. Το υπόλοιπο μέρος των ανταρτών θα οργανωθεί από τον αδερφό του Μπαντουβά Γιάννη, σχηματίζοντας το ένοπλο τμήμα της Εθνικής Οργάνωσης Κρήτης, Ε.Ο.Κ, με βενιζελικές και λίγες από το Λαϊκό Κόμμα, δυνάμεις. Στο Λασιθί, αν και υπάρχει η όρεξη για τη διατήρηση της ενότητας του Ε.Α.Μ, οι διασπαστικές γνώμες κάνουν την εμφάνιση τους. Τα ‘‘μη κομμουνιστικά’’ μέλη, αποχωρούν και συνδέονται με τους Άγγλους, ενώ λαμβάνουν οδηγίες για τη συγκρότηση της Ε.Ο Λασιθίου⁸⁶. Στα Χανιά, η αποχώρηση του Παπαδάκη, η διάλυση της ΑΕΑΚ, φέρνει αι τη διάσπαση του Ε.Α.Μ. Στη θέση του δρουν δυο αγγλικές οργανώσεις. Η Force 133, με ενδιαφέρον για την πολιτική κατάσταση και η Inter Service Liaison Department, ISLD, με στρατιωτικό και τεχνικό παρά πολιτικό ενδιαφέρον⁸⁷. Σύμφωνα με τον Ταγματάρχη Φίλντινγκ, το Ε.Α.Μ ήταν υποκινούμενο από τη Ρωσία,

⁸⁵ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 213-214

⁸⁶ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 326

⁸⁷ Κώσταντίνου Μητσοτάκη, Πολιτική Βιογραφία, Δ. Δημητράκος, Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1989, σελ 119

οπότε θα υιοθετούσε δράσεις σκέψεις και εφαρμογές αντίθετες προς τα συμφέροντα της Αγγλίας.

V. Οι συμφωνίες μεταξύ Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ και η Απελευθέρωση

Όπως είναι φυσικό, τα γεγονότα του 1943, δεν ήταν ανεπηρέαστα από τις εξελίξεις στην υπόλοιπη Ελλάδα και το εξωτερικό. Βρετανοί και Αμερικάνοι, μάχονταν τον Χίτλερ, ενώ η “Αρκούδα” της Ρωσίας, δυνάμωνε και επεκτεινόταν, Ταυτόχρονα, η κυβέρνηση του Καίρου, ενδιαφέρονταν για την εξωτερική πολιτική αντιμετωπίζοντας της αντιδράσεις των δημοκρατικών σε πιθανή επιστροφή του βασιλιά. Όσον αφορά το αντάρτικο εκτος Κρήτης, την εποχή αυτή ξεσπά η ένοπλη ρήξη μεταξύ Ε.Α.Μ-/ΕΛΑΣ και ΕΔΕΣ.

Με βάση λοιπόν τα παραπάνω, είναι προφανές ότι μια παραπέρα σύγκρουση μόνο κακό θα προξενούσε, εν μέσω πολέμου. Ο στρατηγός Ουίλσον από την Μέση Ανατολή, το κέντρο ελέγχου της αντίστασης, προέβαινε σε εξύμνηση των επιτευγμάτων των αγωνιστών, θέλοντας να δείξει ότι ο μόνος σκοπός είναι η κοινή συμπόρευση, η οποία τόσα καλά έχει προσφέρει στον αγώνα⁸⁸.

Οι Άγγλοι και η Ε.Ο.Κ, επιχειρούν συμφωνία με το Ε.Α.Μ, το οποίο θα αποκόμιζε απ αυτούς οπλισμό. Τελικά, αυτή επιτυγχάνεται με απόφαση όμως να διατηρηθούν ξεχωριστές οι ένοπλες δυνάμεις των οργανώσεων και να σταματήσει κάθε κριτική μεταξύ τους. Επιπλέον, αποφασίζεται να συσταθεί μια επταμελής Ανωτέρα Διοικούσα Επιτροπή, με ίσα μέλη από κάθε οργάνωση, ενώ οι δυο οργανώσεις θα διευθύνονται απ αυτήν. Η συμφωνία αυτή, ίσχυε για το Ε.Α.Μ σε όλη την Κρήτη, ενώ από πλευράς της Ε.Ο.Κ, μόνο για τα Χανιά. Υπεγράφη στο Θέρισο, και βοήθησε τόσο στο να μην ξεσπάσει Εμφύλιος στην Κρήτη, όπως συνέβη στην υπόλοιπη Ελλάδα, όσο και στην απαρχή συνεργασίας και επαφών μεταξύ των δύο πλευρών σε όλο το νησί.

Η συμμαχική αντιπροσωπεία στην Κρήτη, μετά τη συμφωνία άρχισε εργασίες προκειμένου να μυήσει στη συνεργασία τις οργανώσεις και στους υπόλοιπους Νομούς. Η στάση της Ε.Ο Ρεθύμνου, καθόλου θετική δεν ήταν. “*Η οργάνωσις ημων*

⁸⁸ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991σελ 485

δεν συνεργάζεται με τον Ε.Α.Μ και Κομμουνιστών⁸⁹“. Στο Ηράκλειο τον Ιανουάριο του 1944, έφτασε αντιπρόσωπος της εξόριστης Κυβέρνησης, όπου οργάνωσε τη συνεργασία στο Νομό. Σημαντικός όρος της υπογραφείσας συμφωνίας, ήταν “να συντονίσουν τις ενέργειες των κατά του εχθρού και μετά την δίωξιν του, να αντιταχθούν επίσης κατά πάσης δικτατορικής ενέργειας οποθενδήποτε προερχόμενης...ετέθη και το προλεταριακής⁹⁰“. Στο παγκρήτιο συνέδριο του Ε.Α.Μ-Ε.Ο.Κ, θα συμφωνηθεί τόσο ο παραπάνω όρος, όσο και άλλα σημεία, που άξιο προσοχής τους είναι η άμεση επέμβαση παντού της Ελληνικής Κυβέρνησης και του Στρατηγείου Μέσης Ανατολής. Στην ουσία η Κεντρική Επιτροπή Κρήτης, θα ήταν αυτή που θα είχε λόγο και θα ρύθμιζε τα πάντα. Στο Ηράκλειο τον Απρίλη του 1944, θα υπογραφεί η “Συμφωνία του Ηρακλείου“, μεταξύ των Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ Ηρακλείου⁹¹. Μετά το συνέδριο του Λιβάνου τον Μάιο του ίδιου έτους, όπου τελικά το Ε.Α.Μ έγινε αποδεκτό, άσχετα με ποια κίνητρα και προβλέψεις, η διαταγή ήταν να εφαρμοστούν οι συμφωνίες μεταξύ Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ στις οργανώσεις όλων των Νομών.

Το καλοκαίρι του 1944, η αποδυνάμωση των γερμανικών δυνάμεων και η επικείμενη ήττα τους, οδήγησε σε γενίκευση το αντάρτικο τόσο στον Ψηλορείτη, όσο και στις Λασιθιώτικες Μαδάρες. Ο ΕΛΑΣ οργανώθηκε στα Χανιά, από τον ηρακλειώτη καπετάνιο Νίκο Σαμαρίτη, στον Κρουσώνα και στους Ποταμούς Ρεθύμνου. Η μετριοπάθεια των αντιστασιακών σε συνδυασμό με τη συναίνεση και τις γενικές εξελίξεις, οδήγησαν τις οργανώσεις σε οριστικές συμφωνίες.

Η Κυβέρνηση του Καίρου, με πρωθυπουργό τον Παπανδρέου, συμφώνησε την συμμετοχή και του Ε.Α.Μ, στο μετά τον πόλεμο πολιτικό περιβάλλον. Μετά τις εξυμνήσεις για την ηρωική στάση των αντιστασιακών στον αγώνα κατά του κατακτητού, ο Αλέξανδρος Σβώλος, Υπουργός Οικονομικών στην κυβέρνηση Εθνικής Ενότητας, προέβη στην διάλυση της Κυβέρνησης του Βουνού(ΠΕΕΑ), με την δικαιολογία, ότι εφόσον επιτεύχθηκε η συμμετοχή και του Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ και συνεπώς του ΚΚΕ, η αποστολή της είχε τελειώσει (!). Οι Στρατιωτικοί υπεύθυνοι των τεσσάρων Νομών στην Κρήτη, μαζί με την παγκρητια επιτροπή του Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ,

⁸⁹ Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ, Αρχείο Χρήστου Τζιφάκη, Αθήνα 1986, σελ 162

⁹⁰ Πετράκης Εμμ. Α., Η Εθνική Οργάνωση Κρήτης (Ε.Ο.Κ.) τμήμα Ηρακλείου κατά την γερμανικήν κατοχήν, Ηράκλειο 1953. Κρητικά Χρονικά, τ. Γ/1956, β' έκδ. 1969 «Άγιος Γεώργιος Επανωσήφης».σελ 45,46

⁹¹ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 494-495

τους αρχηγούς των ανταρτών και τον αγγλικό παράγοντα, άρχισαν εργασίες με σκοπό των οριστική συμφωνία μεταξύ Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ.

Με την προβλέπουσα πλεον αποχώρηση των Γερμανών. Κατέφτασαν στα τέλη του 1944, επιφανείς προσωπικότητες από την Μέση Ανατολή. Αν και σκοπός ήταν, όπως καθαρά ομολογούν να αποτρέψουν με τη βοήθεια των συμμάχων, ενδεχόμενες ενέργειες των “αναρχικών” στοιχείων που ίσως ήθελαν να εκμεταλλευτούν την μεταβατική περίοδο, εν τούτοις δεν δημιούργησαν διαχωριστικές γραμμές μεταξύ των οργανώσεων. Η σημαντικότερη άφιξη, ήταν αυτή του Μανώλη Μπαντουβά, ο οποίος απουσίαζε από το 1943 και κρατιόνταν ουσιαστικά με το ζόρι από τους Βρετανούς, αφού όπως πολύ συχνά έχει επισημανθεί, και παραδέχεται και ο ίδιος ο Χιούζ “είναι δίκαιο να λεχθεί ότι ο Μπαντουβάς, δεν έπαιρνε υποστήριξη από κανέναν”⁹². Η παρουσία του Μπαντουβά, ήταν αναγκαία την περίοδο αυτή, λόγω της ενωτικής προϋστορίας που είχε επιδείξει κατά το 1941-1943, αλλά και της φήμης που είχε στο νησί. Στην Κρήτη θα φτάσει τον Οκτώβρη του 1944, ενώ στο Ηράκλειο θα μεταβεί με την απόσυρση των γερμανικών στρατευμάτων, για να συμμετάσχει στους κόλπους του ΕΛΑΣ και της Ε.Ο.Κ⁹³. Αν και τα μικροεπεισόδια μεταξύ των ομάδων δεν έλειψαν, το κλίμα συνοχής άντεξε και ο Μπαντουβάς υπήρξε ο “διαιτητής” για τις οργανώσεις. Παρά την βενιζελική του ιδεολογία, θα είναι ένας από τους πιο σημαντικούς παράγοντες για το Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ, μέχρι το 1947.

Με την εκκένωση της υπαίθρου από τους Γερμανούς και την συγκέντρωση τους στην πόλη, οι μικροέριδες μεταξύ ΕΛΑΣ και Ε.Ο.Κ, για το ποιος θα λάβει τα όπλα και πυρομαχικά, κάνουν την εμφάνιση τους. Επεισόδια, συμπλοκές και εκτελέσεις δοσίλογων, δηλητηριάζουν προς στιγμήν τον αγώνα⁹⁴. Διάφορα γεγονότα συνέβησαν, όπως κατηγορίες προς εοκίτικες οργανώσεις, ότι έπαιρναν όπλα, προκειμένου να τα χρησιμοποιήσουν ενάντια στο Ε.Α.Μ. Μετά από αντιδράσεις, οι άντρες της Ε.Ο.Κ, έδωσαν τα όπλα που υφάρπαξαν από τους Γερμανούς, για τον οπλισμό του Εθνικού Στρατού. Αποχωρώντας οι Γερμανοί και παραμένοντας συνεργάσιμοι οι αντιστασιακοί, προβαίνουν στην ανατίναξη οχυρωματικών έργων, ενώ ταυτόχρονα οι αντάρτες ετοιμάζονταν να διαβούν στο ελεύθερο Ηράκλειο.

⁹² Χιούζ Τζακ Σμιθ, Απόρρητη αναφορά της δράσεως της Σ.Ο.Ε. στην Κρήτη 1941-1945, μετ. Ελευθ. Παπαγιαννάκη, έκδοση Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1991. σελ 88

⁹³ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979.σελ 383

⁹⁴ Νάθενας Ανδρέας Εμμ., Αγνώστοι πτυχαί της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1945, Αθήνα 1978, σελ 146

Στο Λασιίθι, με μια γενική εικόνα, η φύση και η κατάταξη των αντιστασιακών οργανώσεων δεν είχε ενιαία μορφή. Στο Λασιίθι και τη Σητεία, επικρατούσαν οι “εολίτες”, ενώ ο ΕΛΑΣ Σητείας, ιδρύθηκε το 1944. Στην Ιεράπετρα το Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ, ήταν ισχυρό. Το ζήτημα δηλαδή της δυναμικής όσον αφορά τον Νομό, ήταν καθαρά γεωγραφικής μορφολογίας. Η συμμαχία Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-ΕΟΛ, θα επιτευχθεί μετά την απελευθέρωση, υπο την Κοινή Επιτροπή Συντονισμού.

Η κατάσταση στα Χανιά, και πάλι αποτελεί μια διαφορετική περίπτωση, είτε λόγω του ισχυρού βενιζελικού και οξυμένου αντικομμουνιστικού πνεύματος, είτε για λόγους ιδιοσυγκρασίας των χανιωτών. Ενώ το καλοκαίρι του 1944, οι σχέσεις Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ και Ε.Ο.Κ, στους άλλους Νομούς του νησιού, ήταν υπο καλές συνθήκες, στα Χανιά το αγκάθι στις διαβουλεύσεις των δυο οργανώσεων για συνεργασία, τέθηκε από το Τάγμα Ασφαλείας του Παπαγιαννάκης. Όπως επισημαίνει ο Hagen Fleischer, οι “ημιδοσίλογοι”, όπως ο Παπαγιαννάκης, απολάμβαναν την εύνοια των Άγγλων, αφού οι δράσεις τους τίθονταν μόνο ενάντια στο Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ⁹⁵, αναφερόμενος ίσως στην παροχή όπλων προς την Ε.Ο.Κ, από τη Χωροφυλακή και τον Παπαγιαννάκη. Εξάλλου, ήδη είχε γίνει λόγος για κινήγι ενάντια στους κομμουνιστές, όχι όμως με τη μορφή αντικομμουνιστικών οργανώσεων, καθώς η όξυνση θα οδηγούσε σε Εμφύλιο. Η ανάγκη για τη δημιουργία συνεργασίας, προκειμένου να αποφευχθούν οι ένοπλες συγκρούσεις έγινε έντονα νοητή. Προσπάθειες που πραγματοποιήθηκαν βούλιαξαν στο κενό, ενώ η δολοφονική επίθεση στον Γενικό Διοικητή Πασσαδάκη και η ανακατάταξη με την επικείμενη αποχώρηση των Γερμανών, έκαναν ακόμα πιο δυσχερή την οριστική απόφαση και πιο την γενική εικόνα, σε συνδυασμό με τις εκτελέσεις ως αντίποινα από τις κατοχικές δυνάμεις. Τον λόγο τότε ανέλαβε ο Επίσκοπος Αγαθάγγελος, ο οποίος συνέστησε συγκέντρωση για να βρεθεί λύση⁹⁶. Με πρωτοβουλία του Επισκόπου, φτιάχτηκε μια Επιτροπή, η οποία θα προέβαλε τα αιτήματα στον Γερμανό υπεύθυνο. Ωστόσο, τα γεγονότα που έλαβαν χώρα στην υπόλοιπη Κρήτη, κράτησαν πίσω το ζήτημα. Τελικά, ο ερχομός του αντιπροσώπου της ΠΕΕΑ, Νίκου Βλαντά, και η στάση του ότι *“επιδιώκουμε συμφωνία και κοινή δράση με την Ε.Ο.Κ κατά των Γερμανών, τη συγκρότηση κοινού στρατού κατά των Γερμανών, τη συγκρότηση μιας προσωρινής τοπικής Κυβέρνησης Κρήτης, που θα κατευθύνει τον αγώνα και θα διοικεί την Κρήτη ώσπου ν απελευθερωθεί ολοκληρωτικά*

⁹⁵ Fleisher Hagen, Η Μάχη της Κρήτης, Κρήτη Ιστορία και πολιτισμός, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988, τ. 2, σελ 516

⁹⁶ Μυλωνάκης Στέφανος Δ., Εκκλησία Κρήτης, Γερμανική κατοχή 1941-1945, Αγαθάγγελος Ξηρουχάκης, τύπος Κ. Μαριδάκη, Χανιά 1948. σελ 194-196

από τη γερμανική κατοχή⁹⁷“, έφερε την σημαντικότερη ίσως συμφωνία για την Κρήτη, της Τρομάρισσας. Μεταξύ των άλλων ένας από τους όρους της συμφωνίας, ήταν η διάλυση του Τάγματος Ασφαλείας Παπαγιαννάκη, χωρίς την χρήση βίας, αλλά και ο σχηματισμός Πανεθνικής Κυβερνήσεως για την προώθηση της γραμμής της. Η συμφωνία της 15^{ης} Σεπτεμβρίου 1944, ήταν μια πράξη συμφιλίωσης και υψηλής σημασίας σε εθνικό επίπεδο, αφού αποτέλεσε το ανάχωμα για την εκδήλωση Εμφυλίου σπαραγμού στο νησί, όπως έγινε στην Ηπειρωτική χώρα με τις αντίθετα ταγμένες αντιστασιακές οργανώσεις⁹⁸. Το ενωτικό πνεύμα που επικράτησε και η όρεξη για συνεργασία, ήταν μάλλον ο σημαντικότερος παράγοντας για την άμβλυνση των εντάσεων. Αν και οι συμφωνίες του Ηρακλείου, του Ρεθύμνου και των Χανίων, έπαιξαν καθοριστικό ρόλο στη σίγαση της ένοπλης σύγκρουσης, δεν ήταν οι μοναδικές. Ωστόσο, ονομάστηκαν άτυπα “Λίβανος της Κρήτης”, λόγω του ουσιαστικού βάρους τους.

Μετά τη συμφωνία του Λιβάνου τον Ιούνιο του 1944, στο Ρέθυμνο ο υπεύθυνος της Κομμουνιστικής Οργάνωσης Ρεθύμνου, άρχισε εργασίες για επαφές με τον Χρίστο Τζιφάκη της Ε.Ο.Ρ, προκειμένου να αντιμετωπιστούν οι όποιες διαφορές και να τεθούν οι βάσεις συνεργασίας των οργανώσεων, σύμφωνα με τις εξελίξεις στο Κάιρο και την υπόλοιπη Ελλάδα⁹⁹. Ο τζιφάκης, φιλικά προσκείμενος στους συμμάχους και την εξόριστη κυβέρνηση, κράτησε στάση αναμονής στην ενωτική πρόταση της Κ.Ο.Ρ, έως ότου έρθουν περαιτέρω οδηγίες από τη βάση. Όπως στα Χανιά, έτσι και στο Ρέθυμνο, ορίστηκε Επιτροπή με πρόεδρο τον Επίσκοπο Ρεθύμνης και Αυλοποτάμου Αθανάσιο, για την τελική υπογραφή. Στις 23 Σεπτεμβρίου 1944, εκπρόσωποι από την ΕΟΡ και το Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ, συνέπραξαν τελικά στο Πρακτικό Συμφωνίας. Ο βασικός σκοπός ήταν και πάλι ο συντονισμένος αγώνας και η ειρηνική συμπόρευση, μέχρι την άφιξη της κυβέρνησης Εθνικής Ενότητας στη χώρα. Το ενιαίο πλεόν αντάρτικο, υπο τον Χρίστο Τζιφάκη, ήταν έτοιμο να επωμιστεί τις διαφορές του και να εισέλθει στην πόλη του Ρεθύμνο ενωμένο. Άξιον προσοχής ήταν ωστόσο, ότι ο Γερμανός διοικητής, ζήτησε από τον Τζιφάκη συνάντηση, προκειμένου να συμφωνηθεί μη χτύπημα στα αποχωρήσαντα στρατεύματα από τους αντάρτες αφού

⁹⁷ Βλαντάς Δημήτρης, Η προδομένη επανάσταση 1941-1944, εκδόσεις Γιώργου Ευαγγελίου, Αθήνα 1977. σελ 196

⁹⁸ Μυλωνάκης Στέφανος Δ., Εκκλησία Κρήτης, Γερμανική κατοχή 1941-1945, Αγαθάγγελος Ξηρουχάκης, τύποις Κ. Μαριδάκη, Χανιά 1948, σελ 212

⁹⁹ Υπήρξαν περιστατικά όπως της 3^{ης} Αυγούστου, που όπως καταγγέλει η Ε.Ο.Ρ, πρόσωπα υψηλής ηθικής αξίας, χαρακτηρίζονταν προδότες.σελ 323.- Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ., Αρχείο Χρήστου Τζιφάκη, Αθήνα 1986

θεωρούσαν ότι αν οι κομμουνιστές λάμβαναν οπλισμό, θα ενδυναμώνονταν περισσότερο και θα υπερείχαν.

VI. Οι Γερμανοί αποχωρούν

Το πρώτο τμήμα της Ελληνικής Επικράτειας που απελευθερώθηκε, ήταν η Σητεία, στην οποία η αποχώρηση των γερμανικών δυνάμεων, άρχισε στις 5 Σεπτεμβρίου και ολοκληρώθηκε στις 8, του 1944¹⁰⁰. Σε επίπεδο αντιστασιακής δράσης, στα έτη 1941-1944, επικρατούσε ο Στρατιωτικός Σύνδεσμος, ενώ το 1944, ο Παπάς, οπλαρχηγός του Μπαντουβά και υπαρχηγός του Ποδιά, ίδρυσε τον ΕΛΑΣ Σητείας. Ένα μέρος του ΕΛΑΣ Σητείας, κατά τη διαδικασία μετέβει προς τα Λασιθιώτικα βουνά, ενώ ένα άλλο, το μεγαλύτερο, υπο τον διοικητή του ΕΛΑΣ Νάνη, παρέμεινε στην Σητεία. Με ενέργειες από πλευράς της Επαρχιακής Επιτροπής του Ε.Α.Μ και του λαού, επιτεύχθηκε η συνεργασία Ε.Α.Μ και Σ.Σ.Σ, για τη φύλαξη της Σητείας. Στην Ιεράπετρα, ο ΕΛΑΣ, αμέσως αναχώρησε προς την Βιάννο. Η ΕΠΟΝ Ιεράπετρας από την άλλη αγωνίστηκε σε συνεργασία με τον εφεδρικό ΕΛΑΣ, με φθορές ενάντια στους Γερμανούς και μάχες σώμα με σώμα. Τελικά, η αποχώρηση από την Ιεράπετρα, ολοκληρώθηκε στις 12 Σεπτεμβρίου, με τις δυνάμεις του Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ να επικρατούν. Λόγω αυτής της υπεροχής, και καθώς δεν υπήρχε άλλη σύναψη, προτάθηκε να φτιαχτεί μια επιτροπή όπου θα διαχειρίζονταν την εξουσία όλης της πόλης, ενώ και σ όλα τα χωριά θα δημιουργούνταν επιτροπές τοπικής αυτοδιοίκησης. Η ευθύνη για την τήρηση της τάξης, ήταν αρμοδιότητα του φρούραρχου και συγκεκριμένα του Μιχάλη Σκορδίλη, όπου έδινε διαταγές ακόμα και στην Αστυνομία.¹⁰¹ Στις 14 Σεπτέμβρη, απελευθερώνεται και ο Άγιος Νικόλαος, με την Νεάπολη Μεραιπέλλου. Εκεί το Ε.Α.Μ κατέχει την πρωτιά, ενώ στο Λασιθί κυριαρχεί η Ε.Ο.Λ, με τις δυνάμεις του Κρασανάκη.

Στο “Κάστρο”, αναπτύχθηκε το μεγαλύτερο μέρος της Αντίστασης, υπο την εποπτεία του Μανώλη Μπαντουβά. Οι συμφωνίες μεταξύ Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ, αν και δεν βοήθησαν σε τεράστιο βαθμό την ευεργετική συμπεριφορά των οργανώσεων, εν τούτοις δεν εμπόδισαν τα κατά καιρούς μικροπεισόδια που όμως δεν επηρέασαν

¹⁰⁰ Κοκολάκης Μιχάλης, Ανατολική Κρήτη, Αντίσταση, Εμφύλιος, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα 1988., σελ 142

¹⁰¹ Κοκολάκης Μιχάλης, Ανατολική Κρήτη, Αντίσταση, Εμφύλιος, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα 1988. σελ 143-147

την φιλική σχέση των δυο μερίδων. Θέματα και δηλώσεις για φόνους και εκφοβισμούς είτε από αριστερούς είτε από τους εοκίτες, έκαναν την εμφάνιση τους, με τη μορφή παραπόνων και σκοπό τη συμμόρφωση. Δεν έλειψε βέβαια και η προπαγάνδα ή “χαρτοπόλεμος”, όπως μπορούμε να το ονομάσουμε καλύτερα. Για παράδειγμα η Ε.Ο.Κ εξέδωσε τον Οκτώβρη του ’44, προκήρυξη, στην οποία αναφέρονταν ότι ο βούλγαρος πρωθυπουργός προέβη σε συμφωνία με την οργάνωση του Ε.Α.Μ, για την παραμονή των βουλγαρικών στρατευμάτων στην Μακεδονία και τη Θράκη, μέχρι το τέλος του πολέμου. Το Ε.Α.Μ δε, επανειλημμένα, κατάγγελλε μεμονωμένες πράξεις βίας σε μέλη του, αλλά και άλλων οργανώσεων. Παράλληλα, η στάση των βρετανών κατ’ αυτήν την εποχή σε σχέση με τους Γερμανούς, ήταν άκρως παράξενη. Όπως αναφέρει ο Hagen Fleischer, είναι καχύποπτο το ότι βρετανοί δεν θέλουν να προβούν σε αντίποινα προς τους αποχωρήσαντες γερμανούς, ενώ η στρατηγική τους, ήταν διαφορετική στο παρελθόν¹⁰². Μάχονταν μαζί με τους υπόλοιπους συμμάχους το τέρας του ευρωπαϊκού φασισμού, χαρίζοντας τις ζωές τόσων στρατιωτών τους, οπότε είναι αξιοπερίεργη η περαιτέρω αντιμετώπιση τους. Επιπλέον, πραγματοποιήθηκαν συναντήσεις γερμανών με τους αντιστασιακούς, προκειμένου να κανονιστούν οι ζώνες μεταξύ ομάδων και γερμανικών στρατευμάτων κατά την αποχώρηση, χωρίς όμως να είναι ενήμερο το Ε.Α.Μ...

Καθώς ο Μπαντουβάς και ως προσωπικότητα, αλλά και ως αρχηγός της ομάδας, επέδειξε δείγματα εξαιρετικής ανδρείας, ο Γερμανός Φρούραρχος, ζήτησε τον ίδιο για να του παραδώσει την πόλη. Η συνάντηση έγινε. Το ημερολόγιο έγραφε 11 Οκτωβρίου. Το απόγευμα της ίδιας μέρας, οι αντάρτες εισήλθαν στην πόλη του Ηρακλείου, μέσα σε κατάσταση έξαλλου πανηγυρισμού. Η αμέσως επόμενη μέρα, έφερε αλλαγές. Ο οπλαρχηγός της Ε.Ο.Κ Αναστάσιος Μπουζαλής, επιτέθηκε εναντίον του αρχηγού του ΕΛΑΣ Γιάννη Ποδιά με το αυτόματο όπλο του, τραυματίζοντας τον. Ακολούθησαν επεισόδια και τελικά στρατοδικείο, όπου η απόφαση ήταν θάνατος για τον Μπουζαλή. Μέχρι τον Ιανουάριο του 1945, το ενωτικό κλίμα θα συνεχιζόταν να συντηρείται αν και κυνισμοί δεν έλειψαν από τις δυο πλευρές. Φρούραρχος Ηρακλείου, ορίστηκε ο Γιώργης Πετρακογιώργης, ενώ για την ύπαιθρο, ανέλαβε ο Μπαντουβάς¹⁰³.

¹⁰² Fleisher Hagen, Η Μάχη της Κρήτης, Κρήτη Ιστορία και πολιτισμός, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988, τ. 2., σελ 518

¹⁰³ Σανουδάκης Αντώνης Κ., Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979 σελ 388-390

Στο Ρέθυμνο, η Συμφωνία της 23^{ης} Σεπτεμβρίου, έφερε τις δυνάμεις των ανταρτών κοντά στην πόλη. Ωστόσο, η διαταγή των Άγγλων να μην χτυπηθούν οι γερμανοί κατά την αποχώρησή τους, έφερε αντιδράσεις από το Ε.Α.Μ, αφού το ίδιο θεώρησε ότι εφόσον ο λαός που αγωνίστηκε για την απελευθέρωση του ζητούσε εκδίκηση, αυτή έπρεπε να δοθεί. Επιπρόσθετα, κατά τον εκπρόσωπο του ΚΚΕ, Σμπώκο, η κατάσταση αυτή, μπορούσε να οδηγήσει σε αδράνεια τις αντάρτικες δυνάμεις¹⁰⁴. Την 13^η Οκτωβρίου, όπως και στο Ηράκλειο, τα γερμανικά στρατεύματα έφυγαν από την πόλη κατευθυνόμενα στα Χανιά. Μέσα στο κλίμα συνεργασίας και πανηγυρισμών, η απελευθέρωση είναι γεγονός. Ωστόσο, η σκέψη όλων είναι στραμμένη τώρα στα Χανιά...

VII. Στα Χανιά...

Αν και η Σητεία ήταν το πρώτο μέρος της Ελλάδας που ελευθερώθηκε, τα Χανιά ήταν το τελευταίο, τόσο της χώρας, όσο και της Ευρώπης. Ένα εγχώριο ‘Βερολίνο’, αφού οι κατοχικές δυνάμεις αποχώρησαν στις 9 Μαΐου 1945. Οι Γερμανοί και οι εναπομείναντες Ιταλοί, είχαν συγκεντρώσει στον Νομό, όλο τους το στράτευμα, δημιουργώντας μια κατάσταση ‘άβατου’, προς τις αντάρτικες οργανώσεις. Ερωτήματα γεννιούνται για τον λόγο που οι Άγγλοι σύμμαχοι, συντηρούσαν την παραμονή αυτή, ενώ ο βιογράφος του Μητσοτάκη, αιτιολογεί ‘*Οι Γερμανοί στην ουσία ήταν ήδη αιχμάλωτοι, διότι είχαν φύγει απ τα βαλκάνια, είχε μείνει κατειλημμένο μόνο ένα κομμάτι της Κρήτης, ο μισός Νομός Χανίων, καλά οπλισμένοι γερμανοί με εφόδια, πολεμοφόδια και τρόφιμα που τους επέτρεπαν να συντηρηθούν επί πολλούς μήνες, το Συμμαχικό Στρατηγείο δεν είχε κανένα λόγο να τους εξολοθρεύσει, αφού στην ουσία ήταν αιχμάλωτοι...*¹⁰⁵’. Είναι όμως άξιο απορίας, το πώς κάτω απ τις συνθήκες που αναφέρονται, οι ‘αιχμάλωτοι’ δολοφονούσαν πολίτες και αντάρτες των οργανώσεων; Μήπως η σκοπιμότητα ήταν ο καθαρός φόβος προς το πρόσωπο των αριστερών, μέχρι οι ίδιοι οι Άγγλοι να φανερώσουν το πραγματικό τους πρόσωπο; Ήταν δηλαδή οι γερμανικές δυνάμεις χρήσιμες ενάντια στον ΕΛΑΣ;

Τον Φλεβάρη του 1945, ιδρύθηκε στα Χανιά από αντάρτες της Ε.Ο.Κ, η Ταξιαρχία Ανταρτών, με διοικητή τον Παύλο Γύπαρη. Ο Μπαντουβάς μαζί με ηρακλειώτες και

¹⁰⁴ Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ., Αρχείο Χρήστου Τζιφάκη, Αθήνα 1986 σελ 416

¹⁰⁵ Δημητράκος Δ., Κώστας Μητσοτάκης, Πολιτική βιογραφία, έκδοση Παπαζήση, Αθήνα 1989, τ. Α' σελ 215-216

λασιθιώτες, μετέβη στον Αποκόρωνα, όπου σημειώνονταν επεισόδια με τους Γερμανούς. Αργότερα, τον Μάρτιο η μάζωξη δυνάμεων του ΕΛΑ, θορύβησε την Ε.Ο.Κ, η οποία ενισχύθηκε άμεσα από τον Ελληνικό Στρατό. Οι ενδυναμωμένες πλέον δυνάμεις, έκανα έφοδο τον Απρίλιο στο χωριό Εμπρόσνερο, όπου βρήκαν τους ελασίτες να κοιμούνται¹⁰⁶.

Οι εξελίξεις απο την αυτοκτονία του Χίτλερ και την συνθηκολόγηση τελικά της Γερμανίας με τους Συμμάχους, έφερε σύγχυση για το κενό που θα προέκυπτε. Οπότε αρχές Μαΐου 1945, το Ε.Α.Μ και η Ε.Ο.Κ, υπέγραψαν νέο πρωτόκολλο συμφωνίας, όπου διαταγές θα έρχονταν πλέον από την Ελληνική κυβέρνηση¹⁰⁷. Το βράδυ της 9^{ης} Μαΐου, μετά την άφιξη του βρετανού Kirkham, υπογράφηκε τελικώς η συνθηκολόγηση με τον διοικητή Bendhak, η παράδοση και η χωρίς πολλά λόγια απελευθέρωση της νήσου¹⁰⁸. Στις 23 Μαΐου, οι αντάρτες και ο στρατός, νικηφόροι μπαίνουν στην πόλη. Η Κατοχή στην Κρήτη, είχε λήξει, ενώ τα απόμεινα χρόνια, λόγω και των γενικών εξελίξεων προβλέπονταν σημαντικά...

VIII. Τα “Γενεριανά”

Όσον αφορά την Ηπειρωτική χώρα, η χαρά της Απελευθέρωσης από την “γερμανική μπότα”, γρήγορα λόγω των πολιτικών ανακατατάξεων, επισκιάστηκε από τα “Δεκεμβριανά”. Η διαμαρτυρία που έλαβε τη μορφή “μικρού εμφυλίου”, σίγουρα δεν ήταν απ τις καλύτερες εξελίξεις για μια χώρα κατεστραμμένη και υπό μετάβαση. Όπως και να χει, ο αντίκτυπος των εξελίξεων στην Αθήνα, σε μικρό βαθμό επηρέασε την Κρήτη, τουλάχιστον μέχρι τα μέσα Ιανουαρίου 1945, όπου οι δράσεις περιορίστηκαν περισσότερο στον φραστικό πόλεμο, μέσω ανακοινώσεων. Περιστατικά ωστόσο, άσκοπων ή σκόπιμων πυροβολισμών δεν άφησαν την κατάσταση να παραμείνει ήρεμη. Προσωπικότητες όπως ο Μπαντουβάς, προέβησαν στην “απαγόρευση” ουσιαστικά της οπλοφορίας, θέτοντας περιπολίες νυκτός για την τήρηση της τάξης.

¹⁰⁶ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991, σελ 754

¹⁰⁷ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 Σελ 763

¹⁰⁸ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 209

Σε μια παράλληλη σκέψη, Δεκεμβριανά με την έννοια της ένοπλης σύγκρουσης συνέβησαν στην Κρήτη τον Ιανουάριο, οπότε οι πολεμικές αυτές συγκρούσεις ονομάστηκαν “Γενεριανά”. Αιτία στάθηκε η σύλληψη του διανομέα προκηρύξεων, επονίτη, Σμιτζή, από τον Γύπαρη στο Ρέθυμνο. Η προκήρυξη που ακολούθησε, καταδίκασε την επιστράτευση έφεδρων για την οργάνωση της Εθνοφυλακής και προέτρεπε τον λαό να μην υπακούσει την κυβέρνηση Πλαστήρα¹⁰⁹. Την επομένη κιόλας, άρχισαν επεισόδια μεταξύ Ε.Ο.Ρ και ΕΛΑΣ με αποτέλεσμα την διάλυση του ΕΛΑΣ Ρεθύμνου και τη δολοφονία των αρχηγών του. Η σύγκρουση στο Ρέθυμνο, φαίνεται ότι είχε στενά τοπικό χαρακτήρα, διαφορετικό απ αυτόν που προέβαλε το Ε.Α.Μ παγκρήτια, αφού όπως αναφέρει ο Χριστοφοράκης “είχε συμφωνηθεί με την Ε.Ο.Ρ να μην ακολουθήσει σύγκρουση, υπήρξε φαίνεται διαφωνία με τις εντολές του Βλαντά, από τα Χανιά¹¹⁰. Η πληροφορία για την ανακωχή μεταξύ Σκόμπι και ΕΛΑΣ, στις 20 του μηνός, από τον Στρατιωτικό Διοικητή Κρήτης, φαίνεται να καθυσάχασε τα πνεύματα, καθώς υποσχέθηκε ότι οι υπαίτιοι θα τιμωρούνταν, δήλωση η οποία είχε απήχηση στις οργανώσεις του Ρεθύμνου.

Προσπάθειες για αποφυγή διάλυσης του ΕΛΑΣ Ρεθύμνου, έγιναν από τον ΕΛΑΣ Αποκόρωνα Χανίων, ο οποίος μαζί με τις αντάρτικες δυνάμεις του, αποφάσισε να μετέβη στο Ρέθυμνο. Τελικά αφού η Στρατιωτική Διοίκηση Κρήτης, έστειλε τελεσίγραφο στην Επιτροπή του Ε.Α.Μ και στον συνταγματάρχη του να μην μεταφερθούν, αντιπρόσωποι από την Ε.Ο.Κ και τον ΕΛΑΣ και με την συμβολή του Επισκόπου Κυδωνίας, συμφώνησαν στην μη μετακίνηση. Επιπλέον, με νέα διαταγή, η Στρατιωτική Διοίκηση Κρήτης, όριζε τις θέσεις των οργανώσεων του Ε.Α.Μ-Ε.Ο.Κ Χανίων, μέχρι την άφιξη της Εθνοφυλακής και τον Αγώνα κατά των Γερμανών. Στο Ρέθυμνο και το Ηράκλειο δρούσαν η Ε.Ο.Κ υπό τον Πλέυρη-Μπαντουβά και τον Χρίστο Τζιφάκη. Τα Γενεριανά με πρόνοιες των Άγγλων και την βοήθεια των “συνοδοιπόρων” τους, φρόντισαν η όξυνση να μεταφερθεί και στους άλλους Νομούς¹¹¹. Στο Ηράκλειο όμως η ανάπτυξη του Εργατικού Κέντρου, αμέσως μετά την απελευθέρωση, εμπόδισε σε μεγάλο βαθμό την διάχυση της τρομοκρατίας, από την πλευρά των ομάδων που δρούσαν.

¹⁰⁹ Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 σελ 715

¹¹⁰ Χριστοφοράκης Μιχάλης, Εθνική Αντίσταση και Δημοκρατικοί αγώνες στην Κρήτη, έκδοση Σύγχρονη Εποχή, Αθήνα 1984 σελ 135

¹¹¹ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 253

Αν και σχεδόν κανείς δεν το περίμενε, τα “Γενεριανά”, έλαβαν χώρα στις 28 Ιανουαρίου στο Ηράκλειο, με χτύπημα στο μικρό απόσπασμα του ΕΛΑΣ_Ε.Ο.Κ και τον θάνατο του Ιωάννη Παναγιωτάκη της Ε.Ο.Κ. Άμεσα την επόμενη κιόλας, ο Μπαντουβάς αφόπλισε τους ελασίτες του Πόρου, όπου και έγινε το συμβάν, ενώ δυνάμεις της Ε.Ο.Κ, χτύπησαν το αρχηγείο του ΕΛΑΣ, στην πόλη του Ηρακλείου. Για την αντιμετώπιση της κατάστασης, και προκειμένου να σταματήσουν τα πυρά, με απόφαση του Νάθενα, κυκλοφορούσαν από 30 Ιανουαρίου 195, περίπολοι με αξιωματικούς από την Εθνοφυλακή¹¹².

Το Λασίθι, που αποτελεί από την αρχή της κατοχής μια ξεχωριστή περίπτωση, δεν είχαμε την ένταση που αντιμετώπισαν οι τρεις άλλοι νομοί, παρά ένα μονάχα συλλαλητήριο. Ο Φεβρουάριος ωστόσο, έφερε τη δολοφονία του ελασίτη Μανωλετσάκη από μέλη της Εθνοφρουρά και ουσιαστικά εργαλεία των Άγγλων, ανάβοντας τη φλόγα του μονόπλευρου εμφυλίου στον Νομό¹¹³, και τον διωγμό του Κούνδουρου από το Ε.Α.Μ, μετά την επίρριψη ευθυνών για τα Δεκεμβριανά, στο Ε.Α.Μ. Στην Ιεράπετρα τα πνεύματα ήταν περισσότερο οξυμένα. Τέλη Μαρτίου η χωροφυλακή, εισέβαλε στα γραφεία του Ε.Α.Μ και κατέσχεσε έγγραφα, ενώ συνελήφθησαν και μέλη της Νομαρχιακής Επιτροπής. Η πανεαμική διαδήλωση της επόμενης μέρας, είχε αποτέλεσμα βολές από τον στρατό και τη χωροφυλακή εναντίον του πλήθους και αρκετούς σκοτωμούς. Μετά από διεργασίες και πάλι η προσοχή στράφηκε στα Χανιά.

ΙΧ. ...Ο Κρητικός Εμφύλιος...

Λόγω ειδοποιών διαφορών, όπως θα δούμε παρακάτω, ο Κρητικός Εμφύλιος δεν έλαβε την έκταση που παρακολούθησαμε στην υπόλοιπη Ελλάδα. Το συνεργατικό πλαίσιο μεταξύ των παραγόντων στη διάρκεια της Κατοχής, διατηρήθηκε μέχρι τον Απρίλιο του 1947, όπου η κατάσταση άρχισε να μεταβάλλεται, από τις αρχές ήδη του χρόνου. Η δυναμική καταπολέμηση του κομμουνισμού, ήρθε με την “επτακέφαλη”, όπως ονομάστηκε κυβέρνηση του Ιανουαρίου. Η κυβέρνηση αυτή, άρχισε τη συστηματική εκκαθάριση των αριστερόφρονων πολιτών από τις δημόσιες υπηρεσίες, τα έκτακτα Στρατοδικεία και το οργανωμένο κληροπύλο προς τον Αριστερό κόσμο. Μείζονος σημασίας προσωπικότητα, που συμμετείχε σ αυτό, ήταν ο Ναπολέοντας

¹¹² Κάββος Γεώργιος, Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945, Ηράκλειο 1991 728

¹¹³ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 254

Ζέρβας, παλιός και γνωστός μαχητής του αντικομμουνιστικού στρατοπέδου, όπου είχε λάβει μάλιστα το Υπουργείο Δημόσιας Τάξης. Η εμφύλια σύγκρουση φαινόταν πλέον ότι όδευε προς γενίκευση.

Η παρούσα συγκυρία, έφερε τον Παύλο Γύπαρη Στρατιωτικό Διοικητή Χανίων και τον Χρίστο Τζιφάκη αρχηγό της Ε.Ο.Ρ, Γενικό Διοικητή Κρήτης. Η σύμπραξη Βενιζελικών και του λαϊκού Κόμματος, ήταν η απόδειξη ότι οι αστικές δυνάμεις τίθονταν πλέον καθαρά σε κοινό ταξικό αγώνα. Ο Γύπαρης με τον τίτλο που του δόθηκε, άρχισε να στρατολογεί όλα τα κακοποιά στοιχεία του Νομού και τους κατσκοκλέφτες με αιμοσταγή ένστικτα, συγκροτώντας το σώμα Άνευ Θητείας Χωροφυλάκων. Τον Φλεβάρη του 1947, επικράτησε μεγάλος αναβρασμός σε απεργιακό επίπεδο, κυρίως από τους αγρότες, γεγονός που έδωσε την αφορμή για καχύποπτη στάση απέναντι στους αριστερούς. Καθώς η αγροτική οικονομία στηριζόταν στην εμπορευματοποίηση των τοπικών προϊόντων, οι κρητικοί ήθελα να έχουν καλές σχέσεις με την κυβέρνηση, μέχρι το σημείο να εκτοπίσουν το κομμουνιστικό στοιχείο, όπου ήταν και στόχος της. Κάτω από αυτές τις συνθήκες που μας θυμίζουν συνειρμικά άλλες εποχές(όπως την μεταξική περίοδο), οι δυνάμεις κυρίως του Γύπαρη στα Χανιά βρήκαν το έδαφος να προβούν σε συλλήψεις εαμιτών, με το γνωστό πλέον πρόσχημα τη “δημόσιας τάξης”. Καταστροφές έλαβαν χώρα, αλυσιδωτά σε χρονικό περιθώριο μιας βδομάδας στο Ηράκλειο, ενώ ταυτόχρονα στην Ανατολική Κρήτη ο Δημοκρατικός Στρατός, φαίνονταν ενδυναμωμένος. Από τις πόλεις σταδιακά, η “Λευκή κρητική Τρομοκρατία”, επεκτάθηκε και στην ύπαιθρο, με τις συνήθεις πρακτικές.

Το Αντάρτικο στην Κρήτη, άρχισε τέλη Απρίλη του 1947, όταν η σύλληψη μελών του Ε.Α.Μ, έφερε την αντίδραση ομάδων του ΕΛΑΣ με επιθέσεις σε αστυνομικά τμήματα στο Φρε Αποκορώνου και σε άλλες επαρχίες. Ακολούθησε η πρώτη συμπλοκή στον Ταυρωνίτη, με τον θάνατο του υπομοίραρχου Σαριδάκη και μερικών χωροφυλάκων¹¹⁴. Την ίδια χρονική περίοδο το άκρως ενδυναμωμένο μετά την απελευθέρωση εαμικό κίνημα στο Λασιθί, είχε αναδείξει ως αρχηγό αντάρτικου τον Γιάννη Ποδιά, όπου είχε στελεχώσει την ομάδα του με δραπετές από το στρατόπεδο συγκέντρωσης του Αγίου Νικολάου.

¹¹⁴ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 36

Η αποφασιστική παρουσία του Ποδιά, έγινε με την κατάληψη της Ιεράπετρας τον Μάιου του 1947¹¹⁵. Την ίδια μέρα στο Ηράκλειο ο συγκεντρωμένος λαός, μπροστά στη Νομαρχία, φώναζε και διεκδικούσε την απομάκρυνση του Γύπαρη και των χωροφυλάκων από το νησί, ώστε να σταματήσει ο εμφύλιος. Ο Νάθενας, εξέχουσα προσωπικότητα της Εθνικής Αντίστασης και υποστηρικτής του Λαϊκού Κόμματος, καθώς και μερίδα βενιζελικών, όπως ο Μπαντουβάς, τάχθηκαν διαμετρικά αντίθετοι σε μια τέτοια εξέλιξη και αρνήθηκαν κάθε σχέση με το Ε.Α.Μ. Εξάλλου, από τον Γενάρη του 1945, στον Νομό Ηρακλείου, οι ομάδες του Πλεύρη και Μπαντουβά, δρούσαν ενάντια στους αριστερούς, με εκφοβισμό και τραμπούκικες επιθέσεις.

Σε λίγες μέρες από την μάχη στον Ταυρωνίτη, οι συγκρούσεις επεκτάθηκαν σε όλο τον Νομό, ενώ ο Γύπαρης δρούσε ξέφρενα, με την φιλική προς αυτόν χωροφυλακή, διαπράττοντας *“ειδεχθεί και αποτρόπαια εγκλήματα”*¹¹⁶. Το κέντρο των παρακρατικών μισμάτων, ήταν το Σέλινο Χανίων, όπου ομάδες δραστηριοποιούνταν δυναμικά, χωρίς οίκτο, στις ποικίλες επιχειρήσεις της αστυνομίας και του στρατού. Εκεί ήταν δυνατό και το αντάρτικο όμως. Ο Δημοκρατικός Στρατός, ο οποίος όπως θα φανεί στο τέλος, άντεξε περισσότερο, από τον Δημοκρατικό Στρατό Ανατολικής Κρήτης, που αναπτύχθηκε πρώτος. Ο Δημοκρατικός Στρατός, επέφερε τόσες απώλειες, που η κυβέρνηση της Αθήνας, αναγκάστηκε να στείλει πρόσθετες στρατιωτικές δυνάμεις, για την αντιμετώπιση του. Ωστόσο, η απομόνωση από το κεντρικό αρχηγείο του, οπότε και ο ανεπαρκής οπλισμός του σε συνδυασμό με την ελλιπή καθοδήγηση, το δύσβατο των Λευκών Ορέων και το *“ανειδίκευτο”* του επιτελείου του, τον οδήγησε τελικά στην *“ήττα”*¹¹⁷. Το μεγαλύτερο μέρος απ το δυναμικό του, αριθμήσε καθ όλα τα χρόνια του τα 200-220 άτομα, ενώ οι αγωνιστές, τουλάχιστον σε τυπικό επίπεδο, έφτασαν τους 450-500. Μέλη του γίνονταν, όσοι δεν ήθελαν να καταταγούν στον στρατό και να πολεμήσουν για την Ηπειρωτική Ελλάδα, οπότε λιποτακτούσαν. Επιπλέον, σημαντικό ποσοστό προέρχονταν από την ΕΠΟΝ Χανίων, που είχε ιδιαίτερη δυναμική την εποχή εκείνη. Στους κόλπους του περιελάμβανε και ξεχωριστή διμοιρία γυναικών, με επικεφαλής την Γεωργία Σκευάκη¹¹⁸.

Η πόλη των Χανίων, είχε μετατραπεί σε φρούριο τρομοκρατίας, όπως και οι υπόλοιποι νομοί. Οι αιμοσταγείς δυνάμεις του Γύπαρη δρούσαν ανεξέλεγκτα, ενώ οι

¹¹⁵ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 279

¹¹⁶ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 40

¹¹⁷ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 166-167

¹¹⁸ Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 152

αντάρτες ήταν έρμια υπο σφαγή. Στο Ηράκλειο, “Οι στάβλοι του Μπαντουβά”, έγιναν η Κρητική Μακρόνησος. Όποιος έμπαινε μέσα σ αυτούς, επωμιζόταν το βάρος της ιδέας του και βασανιστήρια που οι τραμπούκοι επέλεγαν. Οι εκκαθαριστικές επιχειρήσεις έδιναν και έπαιρναν, ενώ η απειλή του αντάρτικου, έκανε ακόμα πιο ζώωδη την κατάσταση. Την άνοιξη του 1948, έφτασε και η σειρά του Ποδιά. Η υπεροχή τν κυβερνητικών στα βουνά του νησιού, έφερε και τον θάνατο του. Το μόνο που πρέπει να ειπωθεί, είναι ότι σαν όρνια οι εθνικόφρονες υπερασπιστές, έπεσαν πάνω απ το άψυχο κορμί του, το αποκεφάλισαν και το περιέφεραν πανηγυρικά στα γύρω χωριά. Ο Δημοκρατικός Στρατός είχε καταρρεύσει.

Η πλειοψηφία των μελών δεν προέρχονταν από την πόλη, αλλά περισσότερο από την ύπαιθρο. Οι της πόλεις επέλεξαν την εξορία παρά το βουνό. Στον Νομό Χανίων οι αντάρτες παρά το ασφυκτικό περιβάλλον που είχαν διαμορφώσει κυρίως οι δυνάμεις του Γύπαρη, επέδειξαν δυναμική παρουσία, όπως η επίθεση στο Μάλεμε και η αρπαγή οπλισμού. Ωστόσο, τεραστίων διαστάσεων πρόβλημα, υπήρχε στο θέμα τις τροφής, όπου έγινε η μεγαλύτερη αιτία για την μη περαιτέρω οργάνωση ανταρτών στον ΔΣΕ. Το πεσμένο ηθικό, σε συνδυασμό με τις άσχημες συνθήκες, την κούραση και τις πληροφορίες για την έκβαση του αγώνα στην υπόλοιπη χώρα, ήρθαν και έδесαν με την “πρόνοια” για αμνηστία από τον Σοφούλη. Το αντάρτικο μειώθηκε αισθητά, όμως με την αντίδραση του ΚΚΕ τον Φλεβάρη του 1948, η κατάσταση καλυτέρευσε, οι αντάρτες και πάλι πολλαπλασιάστηκαν, μέλη του κόμματος βγήκαν στο βουνό και οι πολιτικές οργανώσεις απέβαλαν την αδράνεια.

Η τελική κρούση από την πλευρά του εθνικόφρονος στρατοπέδου, έγινε τον Ιούνιο του 1948. Η εθνοφρουρά, περικύκλωσε τους αντάρτες στον ομαλό Χανίων και Στη Σαμαριά, μαζί με αποσπάσματα στρατού, τη χωροφυλακή και στρατευμένους πολίτες, εκκινώντας εκκαθαριστικές επιχειρήσεις. Οι αντάρτες χωρίστηκαν σε μικρές ομάδες, και έπρεπε να βρουν τρόπους κάλυψης σε φιλικά ή συγγενικά σπίτια. Μετά τη μάχη της Σαμαριάς, ο Σεπτέμβριος έφερε και την εξασθένηση του αντάρτικου. Ενέδρες και θέματα επισιτισμού αποδεκάτιζαν τους αντάρτες. Τελικά, τον ίδιο μήνα του 1949, οι επιζήσαντες αγωνιστές, καθώς δεν είχαν άμεση πρόσβαση στην πληροφόρηση, έμαθαν για την ήττα του Δημοκρατικού Στρατού στον Γράμμο. Ο Δημοκρατικός Στρατός στην Κρήτη, παρά την διατήρηση της αξιοπρέπειας του και επιτυγχάνοντας εν μέρει τον στόχο του διαλύθηκε. Οκτώ αντάρτες του παρέμειναν κνηγημένοι, προσηλωμένοι για 17 χρόνια στην ανασυγκρότηση των παράνομων

οργανώσεων του Κόμματος. Το 1962, έξι απ αυτούς, μετά από εντολή της ηγεσίας, μετέβησαν στην Ιταλία, όπου έβρισκαν καταφύγιο πολλοί πολιτικοί πρόσφυγες.

Όσον αφορά την στάση του ΚΚΕ στην Κρήτη, αυτή ήταν συντηρητική και ταυτόχρονα διαλλακτική. Οι συμφωνίες με την Ε.Ο.Κ, κατάφεραν να περιορίσουν τις συγκρούσεις, ενώ όπως συνέβη και στην υπόλοιπη χώρα, η δύναμη του με την απελευθέρωση βρέθηκε ενισχυμένη. Εν τούτοις, αν και είχε κηρυχθεί παράνομο από το 1946, στην Κρήτη συνέχιζε η δράση του, νόμιμα και φανερά, ενώ δεν σταμάτησε να διαμηνύει τη διάθεση του για συμφιλίωση, προκειμένου να αποφευχθεί ο Εμφύλιος. Παρά την τρομοκρατία, το εαμικό κίνημα στην Ανατολική Κρήτη, αποδείχτηκε επτάψυχο. Με την ΕΔΑ το 1958, εξέλεξε στον Νομό Λασιθίου, ένα βουλευτή και στον Νομό Ηρακλείου δυο¹¹⁹.

“Οι εαμίτες που ντύθηκαν στο χακί δεν μπορούσαν να αντιδράσουν γιατί δεν τους έδωσαν όπλα σκόπιμα, όπλα κρατούσαν μόνο οι “εθνικόφρονες” και οι τραμπούκοι”

(Ηλιάκης Λευτέρης, Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη)

¹¹⁹Ηλιάκης Λευτέρης Ι. Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη, Χανιά, 2002 σελ 261

-ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-

Είδαμε στις προηγούμενες σελίδες, όλη την ιστορική διαδρομή της Κατοχής, της Αντίστασης και του Εμφυλίου, τόσο στην Ελλάδα, όσο και στην Κρήτη. Η κατάληψη της χώρας άρχισε τον Απρίλιο του 1941 και τελείωσε τον Μάιο του ίδιου έτους. Οι δυνάμεις της χώρας μαζί με τους φαινομενικά “φίλους” συμμάχους, επέδειξαν αξιόλογες μάχες στα πεδία των μαχών ενάντια στο τέρας του εθνικοσοσιαλισμού, με αποτελέσματα που φάνηκαν ή όχι...

Στην Κρήτη, όπως αργότερα και στην Ηπειρωτική χώρα μεμονωμένες ομάδες και σύνολα, αποφασισμένα μπήκαν στον αγώνα της απελευθέρωσης, θυσιάζοντας τα νιάτα και τη ζωή τους, προκειμένου να δουν τον τόπο ετούτο ελεύθερο. Με την παύση της 10ήμερης κατάληψης του νησιού, άρχισαν οι εργασίες για την συγκρότηση αντιστασιακών ομάδων. Το πολιτικό τους πρόσημο, ήταν στην πλειοψηφία του βενιζελικό, με έναν λανθάνοντα αντικομμουνιστικό περιεχόμενο. Ωστόσο, προκειμένου να συμπράξουν στον κοινό αγώνα, οι κρήτες παραμέρισαν τις διαφορές τους, έκαναν συμφωνίες και με το ενωτικό πνεύμα του “φιλελεύθερου” θεριού, ρίχτηκαν στον αγώνα. Βέβαια, στην περίοδο του Εμφυλίου, μαχητές κοινών στρατοπέδων, έγιναν εχθροί και σφάζονταν, αλλά αυτό εντάσσεται στην εισαγόμενη διχόνοια.

Τα Δεκεμβριανά και η Απελευθέρωση, η μαύρη ταφόπλακα του αντιστασιακού κινήματος, έθεσε στην ευχέρεια του ξένου συμμάχου το μέλλον της χώρας. Οι βρετανοί κατάφεραν τελικά με την ένοπλη σύγκρουση που υποκίνησαν να μυήσουν τα αδέρφια στον θάνατο. Να δημιουργήσουν μια ολόκληρη αιματηρή κατάσταση συμφερόντων και μονόπλευρου κινδύνου. Να καθοδηγήσουν τα πλήθη και τις κυβερνήσεις, όπου τους βόλευε. Ίσως το τρομακτικό περιβάλλον, μέχρι την έναρξη του εμφυλίου σπαραγμού να το βίωσε περισσότερο η υπόλοιπη χώρα και όχι τόσο η Κρήτη. Όπως όμως και στην Αθήνα, έτσι και στην Κρήτη, ο βρετανική πολιτική, πριν την καθαρή έναρξη του Εμφυλίου, προσπάθησε να δημιουργήσει προσχήματα για στρατιωτική επέμβαση, όπως συνέβη στην πρωτεύουσα. Με τις ενεργές συμμαχικές οργανώσεις της Ε.Ο.Κ και της Ε.Ο.Ρ, τα “Γενεριανά” στο Ρέθυμνο, η επίθεση εοικτών στον ΕΛΑΣ Ηρακλείου, η δολοφονία του Μανωλετσάκη στο Λασιθί, η

επίθεση στους διαδηλωτές της Ιεράπετρας, έδειξαν καθαρά ότι ο μόνος σκοπός ήταν η αντίδραση και η πρόκληση Εμφυλίου.

Ενώ ο Εμφύλιος ξεκίνησε το 1946, στην Κρήτη μόλις την άνοιξη του 1947 άρχισε και διήρκησε έως το 1948. Φυσικά και η μικρή του διάρκεια δεν άφησε ανέπαφο το μίσος μεταξύ των δυο στρατοπέδων. Η έκταση που έλαβε, σε μεγάλο βαθμό οφείλεται στο κυρίαρχο βενιζελικό φρόνημα των κρητικών και στην έντονη αλλά όχι ηγεμονική παρουσία του Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ, ενώ παράλληλα και στην κοινή οργάνωση των δυο μερίδων. Εκεί που στην υπόλοιπη Ελλάδα ο Ζέρβας και οι βρετανοί έβλεπαν έναν ΕΛΑΣ που μόνο στρατιωτικά χρησίμευε, στην Κρήτη το Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ-Ε.Ο.Κ, ήταν συνεργασία και κοινή πάλι προς τον κατακτητή. Φυσικά, δεν είναι δόκιμο να παρουσιαστεί μια ιδανική εικόνα για την Κρήτη, όπου οι διαμάχες δεν είχαν χώρο. Και δολοφονίες εαμιτών και ελασιτών συνέβησαν, και συλλήψεις και φυλακίσεις και κυνηγητά, πριν το ξέσπασμα του κυρίως Εμφυλίου, όπως τα Γενεριανά. Όμως πρέπει να γίνει κατανοητό, ότι ο εμφύλιος αν ήταν βαλτός μια φορά στην κυρίως Ελλάδα, στην Κρήτη και πιθανόν και σε άλλα μέρη, ήταν διπλά. Χαρακτηριστικό παράδειγμα είναι η παραμονή των Γερμανών στα Χανιά, σχεδόν ένα εξάμηνο μετά την Απελευθέρωση της χώρας και η συντήρηση των στρατευμάτων τους από τις βρετανικές δυνάμεις. Οι βρετανοί φοβούνταν τη δύναμη από τον οπλισμό που θα λάμβανε το Ε.Α.Μ/ΕΛΑΣ, με την παράδοση του κατακτητή. Ο Hagen Fleischer, κάνει λόγο για περίεργη αγγλο-γερμανική συγκυριαρχία στα Χανιά¹²⁰. Μετά την συνθηκολόγηση, απτόητοι και χωρίς περιορισμό, οι Γερμανοί συνέχισαν την λειτουργία Στρατοδικείων με αποφάσεις ενάντια σε έλληνες¹²¹.

Επιπλέον, στην Κρήτη, υπήρξαν μεμονωμένες περιπτώσεις συνεργασίας με τους Γερμανούς, όπως οι Σουμπερίτες, ενώ δοσίλογοι τιμωρούνταν κατευθείαν. Το γεγονός ατιμωρησίας δοσίλογων που δεν έλαβε στη νήσο την ένταση που γνώρισε η ηπειρωτική χώρα, δεν έδωσε το περιθώριο ώστε μετά τον πόλεμο οι προδότες να συμμετέχουν σε καίριες θέσεις και να επεκταθεί το αντικομμουνιστικό-αντιστασιακό αίσθημα. Και τα ακροδεξιά αισθήματα ήταν περιορισμένα. Επιπροσθέτως, σημαντικός παράγοντας για την αποφυγή συγκρούσεων ήταν ο Κλήρος. Η εκκλησία προέβαλε το ενωτικό αίσθημα μεταξύ των οργανώσεων, έκανε προσπάθειες

¹²⁰ Fleischer Hagen, Η Μάχη της Κρήτης, Κρήτη Ιστορία και πολιτισμός, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988, τ. 2 σελ 519

¹²¹ Βλοντάκης Σταύρος Γ., Η οχυρά θέσις Κρήτης, Αθήνα 1976. σελ 304

συμφιλίωσης και καθώς ο κρητικός είναι ένα με τη θρησκεία, ο λόγος της εκκλησίας έπιανε χώρο.

Οι εκλογές της 31^{ης} Μαρτίου 1946, δεν έφτιαξαν ένα Λιτόχωρο όπως προκλήθηκε εκεί. Για την Κρήτη οι εκλογές αυτές σήμαιναν σύμπραξη βενιζελικών και αριστερών και σθεναρή αντίρρηση στην επιστροφή του βασιλιά. Η Ελλαδική χώρα μετά από μια ταπεινωτική Βάρκιζα, μια περίοδο Λευκής Τρομοκρατίας, εκλογές θέατρο, εισέρχεται τελικά στον Εμφύλιο με το προσυμφωνημένο 90% της Γιάλτα. Στην Κρήτη, με αφορμή τον απεργιακό κλοιό των αγροτών, οι δυνάμεις του Γύπαρη άρχισαν τρομοκρατικές ενέργειες και συλλήψεις για τον Αριστερό κόσμο. Το ΚΚΕ ωστόσο, έβλεπε ότι η Ελλάδα τροφοδοτούνταν με κρητικό δυναμικό στους κόλπους της χωροφυλακής και του Εθνικού Στρατού, οπότε αντιδρούσε.

Η ένταση των βασανιστηρίων και οι μέθοδοι, οπωσδήποτε διέφεραν από μέρος σε μέρος, όμως ο εχθρός ήταν ένας πάντα. Ίσως, στον βορά ο φόβος να προέρχονταν από τον “εαμβούλγαρο”, στη Μεσσηνία από τον κομμουνιστή που έσφαξε στον Μελιγαλά και στην Ήπειρο από τον Αλβανό. Στην Κρήτη όμως, φόβος για τους κομμουνιστές δεν υπήρχε. Ο κρητικός λαός ήξερε καλά, ότι μόνο ο Βενιζελισμός είναι η πολιτική παράδοση. Μόνο μέσα από τα προτάγματα του μεγάλου για τους ντόπιους πατριώτη Βενιζέλου, μπορούσε να υπάρξει η ανεξαρτησία και η αυτάρκεια που αναζητούσαν.

“ Δεν κατορθώνουν να πιστέψουν οι Έλληνες ότι ένας άνθρωπος που σκέπτεται διαφορετικά από αυτούς μπορεί να είναι πολύ άξιος, πολύ έντιμος, πολύ χρήσιμος άνθρωπος. Άξιοι, έντιμοι, χρήσιμοι είναι μονάχα αυτοί που συμφωνούν μαζί μας. Οι άλλοι όλοι: φωτιά και τσεκούρι! “

(Γιώργος Θεοτοκάς, Ελεύθερο Πνεύμα)

-ΕΠΙΛΟΓΟΣ-

Ως γενική εικόνα, πέρα από τεχνικά συμπεράσματα και ερμηνείες, είναι σκόπιμο να διαπιστωθούν ορισμένα ζητήματα, γενικά για το θέμα ‘‘Κατοχή και Εμφύλιος στην Κρήτη, οργανώσεις και στρατηγικές’’. Η Ηπειρωτική χώρα, βίωσε όπως φαίνεται παραπάνω από την ιστορική γνώση, μαύρες μέρες που διαμόρφωσαν όλα σχεδόν τα επίπεδα της ανθρώπινης ζωής. Ο εμφύλιος, οι σκοτεινότερες σελίδες της ‘‘Ελλάδας των πέντε Ηπείρων και των τριών θαλασσών’’, έπνιξαν τις συνειδήσεις και διαμόρφωσαν τέρατα, που ξεπέρασαν κάθε ανθρώπινη νόηση. Όπως και να χει ο ρόλος και η κατάσταση της Κρήτης, είναι μια περίπτωση που δεν έχει απασχολήσει σε βάθος την ιστοριογραφία. Είναι μια ξεχωριστή φάση στις οδυνηρές μέρες του τόπου. Θα ήταν εξαιρετικά ενδιαφέρον, η περαιτέρω εξέταση να συμβεί στο πεδίο της πολιτικής κουλτούρας. Να διαγραφούν τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία των κρητικών και οι παραδόσεις όπως αυτή της ‘‘βεντέτας’’, όπου την περίοδο του εμφυλίου ειδικά, πήρε θέση μεταξύ των στρατοπέδων. Να αναλυθεί η ιδιομορφία της ίσως ‘‘ταξικής αδράνειας’’, καθώς η κοινωνία, αν όχι αμιγώς, στην πλειοψηφία της σίγουρα, είναι και ήταν δομημένη από την αγροτική τάξη. Να σκιαγραφηθεί ο χαρακτήρας των υπόλοιπων δοσιλογικών ομάδων, πέρα από τους Σουμπερίτες, και να αποκαλυφθούν τα κίνητρα, καθώς και η σχέση αυτών με τους Γερμανούς, αλλά και οι σχέσεις των αντιστασιακών ομάδων με τους Γερμανούς. Να διερευνηθούν κι αλλά ζητήματα, ώστε να προκύψει το πόνημα, όχι στρατηγικό, αλλά εξεταζόμενο από την κοινωνιολογική και πολιτική σκοπιά.

Κατά τη συγγραφή της συγκεκριμένης πραγματείας, είδα, ως βιβλιογραφική ερευνητριά, ότι οι πηγές προέρχονται κυρίως από αφηγήσεις. Κάτι τέτοιο δεν είναι δόκιμο και επιστημονικό για την εξαγωγή συμπερασμάτων. Επιπλέον, όπως πιθανόν είδε και ο αναγνώστης, δεν έχει καλυφθεί πλήρως το θέμα. Η παρούσα εργασία σύμφωνα με την δομή της, πρέπει να καλύψει πολλά κενά, για να εξαχθεί ένα συνολικό συμπέρασμα. Προσπάθεια που μπορεί να συνεχιστεί, σε ένα επόμενο ακαδημαϊκό επίπεδο.

-ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ Ι-

Η ΣΥΜΦΩΝΙΑ ΤΗΣ ΒΑΡΚΙΖΑΣ

Οι κάτωθι υπογεγραμμένοι, αφ' ενός οι κ.κ. Ιωάννης Σοφιανόπουλος υπουργός επί των Εξωτερικών, Περικλής Θ. Ράλλης υπουργός επί των Εσωτερικών και Ιωάννης Μακρόπουλος υπουργός επί της Γεωργίας, αποτελούντες την υπό της Ελληνικής Κυβερνήσεως εξουσιοδοτημένη Αντιπροσωπεία, και αφ' ετέρου οι κ.κ. Γεώργιος Σιάντος Γραμματέυς της Κεντρικής Επιτροπής του Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδος, Δημήτριος Παρτσαλίδης Γραμματέυς της Κεντρικής Επιτροπής του Ε.Α.Μ. και Ηλίας Τσιριμώκος Γενικός Γραμματέυς της Ενώσεως Λαϊκής Δημοκρατίας (Ε.Λ.Δ.), αποτελούντες την υπό της Κεντρικής Επιτροπής του Ε.Α.Μ. προσηκόντως εξουσιοδοτημένην Αντιπροσωπείαν, συνήλθαμεν εις διάσκεψιν εις Βάρκιζαν και από κοινού εξητάσαμεν τα μέσα και τον τρόπον της καταπαύσεως του εμφυλίου πολέμου και της συμφιλίωσεως του Ελληνικού Λαού και κατελήξαμεν εις την κατωτέρω συνομολογηθείσαν συμφωνίαν.

Η Κυβερνητική Αντιπροσωπεία εξεδήλωσε κατά την σύσκεψιν ταύτην την σταθεράν θέλησιν της Κυβερνήσεως όπως άνευ νέας αιματοχυσίας τερματίση την θλιβεράν εσωτερικήν κρίσιν, αποκαταστήση την ενότητα του Κράτους και επαναφέρει την εσωτερικήν ειρήνην και την πολιτικήν ομαλότητα. Ούτω μόνον θα δυνηθεί ο Ελληνικός Λαός να αναλάβη την δημιουργικήν προσπάθειαν δια την ανοικοδόμησιν της Χώρας εκ των ερειπίων, τα οποία σκληροί αγώνες προς τους εξωτερικούς εχθρούς και ο αδελφοκτόνος πόλεμος επεσώρευσαν.

Ίνα δε η επελθούσα συμφωνία προσλάβη τον χαρακτήρα ενός ακαταλύτου ηθικού συμφώνου, εκφράζοντος τας επιταγάς της πολιτικής συνειδήσεως του Ελληνικού Λαού, η Κυβερνητική Αντιπροσωπεία εξήτησεν όπως δι' αυτού διακηρυχθή η σταθερά θέλησις του Ελληνικού Λαού δια την ανάπτυξιν ελευθέρου και ομαλού πολιτικού βίου, του οποίου κύριον χαρακτηριστικόν θα είναι ο σεβασμός της πολιτικής συνειδήσεως των πολιτών, η ειρηνική διαφώτισις και διάδοσις πολιτικών ιδεών και ο σεβασμός προς τας ελευθερίας, τας οποίας ο Καταστατικός Χάρτης του Ατλαντικού και αι αποφάσεις της Τεχεράνης διεκήρυξαν και η συνείδησις των δι' αυτάς αγωνιζομένων ελευθέρων λαών απεδέχθη.

Κατά την διάσκεψιν διεπιστώθη πλήρης συμφωνία αντιλήψεων της Αντιπροσωπείας του Ε.Α.Μ. επί των αρχών τούτων.

Άρθρον 1ον: Ελευθερία

Η Κυβέρνησις θα εξασφάλιση σύμφωνα προς το Σύνταγμα και τας απανταχού καθιερομένας Δημοκρατικάς Αρχάς, την ελευθέραν εκδήλωσιν των πολιτικών φρονημάτων των πολιτών, καταργούσα πάντα τυχόν προηγούμενον ανελεύθερον Νόμον. Θα εξασφαλίση επίσης την απρόσκοπτον λειτουργίαν των ατομικών ελευθεριών, ως του συνέρχεσθαι, του συνεταιρίζεσθαι και της δια του Τύπου εκφράσεως των στοχασμών. Ειδικώτερον η Κυβέρνησις θα αποκαταστήση πλήρως τας συνδικαλιστικάς ελευθερίας.

Άρθρον 2ον: Άρσις Στρατιωτικού νόμου

Ο Στρατιωτικός Νόμος θα αρθή ευθύς μετά την υπογραφήν της παρούσης συμφωνίας. Άμα τη άρσει ταύτη, θα τεθή εις εφαρμογήν συντακτική πράξις πανομοιότυπος προς την ΚΔ', δια της οποίας θα επιτρέπεται η αναστολή των εν τη ΚΔ' πράξει αναφερομένων άρθρων του Συντάγματος.

Δια Διατάγματος θα ανασταλή αμέσως καθ' όλην την χώραν η ισχύς των άρθρων 5, 10, 20 και 95 του Συντάγματος. Η αναστολή αυτή θα εξακολουθήση μέχρι συμπληρώσεως του αφοπλισμού και της εγκαταστάσεως Διοικητικών, Δικαστικών και Στρατιωτικών Αρχών καθ' άπασαν την Χώραν. Όσον αφορά ειδικώτερον το άρθρον 5, τούτο δεν θα ανασταλή εις τας πόλεις Αθηνών και Πειραιώς μετά των προαστίων και συνοικισμών. Ειδικώς όμως δια τους μέχρι σήμερον συλληθέντας, συνομολογείται ότι δεν ισχύει το άρθρον 5 του Συντάγματος και ότι ούτοι θα απολυθούν εντός του συντομωτέρου δυνατού χρόνου, διδομένων των προς τούτω αναγκαίων διαταγών προς τας αρμοδίους αρχάς.

Οπαδοί του Ε.Α.Μ., ενδεχομένως συλληθέντες και κρατούμενοι υπό άλλων οργανώσεων, θα αφεθούν ως τάχιστα ελεύθεροι.

Άρθρον 3ον: Αμνηστία

Αμνηστεύονται τα πολιτικά αδικήματα τα τελεσθέντα από της 3ης Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος. Εξαιρούνται της αμνηστίας τα συναφή κοινά αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας, τα οποία δεν ήσαν απαραίτητως αναγκαία δια την επιτυχίαν του πολιτικού αδικήματος. Ο σχετικός Νόμος θα δημοσιευθή άμα τη υπογραφή της παρούσης συμφωνίας. Εξαιρούνται της αμνηστίας όσοι, υπόχρεοι εις παράδοσιν όπλων άτε ανήκοντες εις τας Οργανώσεις του Ε.Λ.Α.Σ., της Εθνικής Πολιτοφυλακής και Ε.Λ.Α.Ν., δεν παραδώσουν ταύτα μέχρι της 15 Μαρτίου 1945. Η τελευταία αυτή διάταξις περί εξαιρέσεως εκ της αμνηστίας μετά την διαπίστωσιν ότι ο αφοπλισμός του Ε.Λ.Α.Σ. επραγματοποιήθη, μη έχουσα πλέον δικαιολογητικον λόγον θα καταργηθή.

Εγγυήσεις και λεπτομέρειαι της παρεχομένης αμνηστίας αναγράφονται εις το προσηρηθένον τω παρόντι σχέδιον Νόμου.

Άρθρον 4ον: Όμηροι

Άπαντες οι πολίται οι συλληθέντες παρά του Ε.Λ.Α.Σ. ή της Εθνικής Πολιτοφυλακής ή του Ε.Λ.Α.Ν. ανεξαρτήτως ημερομηνίας συλλήψεως, θα αφεθούν αμέσως ελεύθεροι. Όσοι τυχόν κρατούνται με την κατηγορίαν ότι είναι δοσίλογοι ή ένοχοι αδικημάτων, θα παραδοθούν εις την Δικαιοσύνην του Κράτους ίνα δικασθούν υπό των αρμοδίων κατά Νόμον Δικαστηρίων.

Άρθρον 5ον: Εθνικός Στρατός

Ο Εθνικός Στρατός, πλην των κατ' επάγγελμα αξιωματικών και υπαξιωματικών, θα αποτελείται από οπλίτας των εκάστοτε στρατολογουμένων κλάσεων. Οι ειδικώς εκπαιδευθέντες εις τα νέα όπλα έφεδροι αξιωματικοί, υπαξιωματικοί και οπλίται υπάρχόντων σχηματισμών θα παραμείνουν εν υπηρεσία. Ο Ιερός Λόχος θα παραμείνη ως έχει, εφ' όσον ευρίσκεται υπό τας αμέσους διαταγάς του Συμμαχικού Στρατηγείου, συγχωνευόμενος ευθύς κατόπιν εις τον Ενιαίον Εθνικόν Στρατόν, συμφώνως προς την ανωτέρω τεθείσαν βάσιν. Θα καταβληθή προσπάθεια ίνα επεκταθή η τακτική στρατολογία καθ' άπασαν την Ελλάδα, συμφώνως και προς την τεχνικήν ευχέρειαν και τας παρουσιασθησομένας ανάγκας. Εις τας ήδη υπάρχουσας μονάδας θα προσέλθουν προς κατάταξιν μετά την αποστράτευσιν του Ε.Λ.Α.Σ., οι ανήκοντες εις κληθείσας κλάσεις συμφώνως με το προσηρητημένον πρωτόκολλον. Θα απολυθώσι δε των τάξεων πάντες όσοι κατετάγησαν εις τας υπάρχουσας μονάδας, χωρίς να ανήκωσιν εις τας κληθείσας κλάσεις. Άπαντα τα μόνιμα στελέχη του Εθνικού Στρατού θα κριθώσιν υπό των Συμβουλίων, περί ων υπ' αριθ. 7 Συντακτική Πράξις. Τα πολιτικά και κοινωνικά φρονήματα των στρατευομένων πολιτών θα είναι σεβαστά.

Άρθρον 6ον: Αποστράτευσις

Άμα τη δημοσιεύσει του παρόντος, αποστρατεύονται αι ένοπλοι δυνάμεις Αντιστάσεως και συγκεκριμένως ο Ε.Λ.Α.Σ, τακτικός και εφεδρικός, το Ε.Λ.Α.Ν. και η Εθνική Πολιτοφυλακή. Η αποστράτευσις και η παράδοσις των όπλων θέλουσι συντελεσθή κατά τα ειδικώτερον διαλαμβανόμενα εις το πρωτόκολλον το συνταχθέν υπό της Τεχνικής Επιτροπής, όπερ προσαρτάται εις το παρόν δεόντως μονογραφημένον. Το Κράτος θέλει ρυθμίσει τα των επιτάξεων των γενομένων υπό του Ε.Λ.Α.Σ. Τα παρά του Ε.Λ.Α.Σ. επιταχθέντα πράγματα, ζώα, αυτοκίνητα κλπ. άτινα θέλουσι παραδοθή εις το Κράτος, κατά λεπτομερέστερον εκτιθέμενα εις το συνταχθέν πρωτόκολλον, όπερ προσαρτάται τω παρόντι, θέλουσι θεωρηθή ως επιταχθέντα παρά του Ελληνικού Δημοσίου.

Άρθρον 7ον: Εκκαθάρισις Υπαλλήλων

Η Κυβέρνησις θα προβή δι' Επιτροπών ή Συμβουλίων τα οποία ειδικός Νόμος θέλει ορίση, εις την εκκαθάρισιν των Δημοσίων Υπαλλήλων, Υπαλλήλων Προσώπων Δημοσίου Δικαίου, Δημοτικών και Κοινοτικών τοιούτων και λοιπών υπηρεσιών εξηρητημένων εκ του Κράτους, ή επιχορηγουμένων υπ' αυτού. Κριτήρια της εκκαθάρισεως θα είναι η επαγγελματική επάρκεια, ο χαρακτήρας και το ήθος, η συνεργασία μετά του εχθρού και η χρησιμοποίησις του υπαλλήλου ως οργάνου της δικτατορίας. Υπάλληλοι εκ των ανωτέρω προσχωρήσαντες κατά τον χρόνον της κατοχής εις τας δυνάμεις αντιστάσεως επανέρχονται εις τας θέσεις των και θα κριθούν καθ' ον τρόπον και οι άλλοι υπάλληλοι. Τα αυτά ως άνω Συμβούλια θα κρίνωσι τους υπαλλήλους, οι οποίοι συμμετέσχον ή συνείργησαν εις την εκδήλωσιν των γεγονότων από της 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος. Τους εκ των τελευταίων τούτων ενεχομένους δύνανται να θέσουν εις διαθεσιμότητα επί τη βάσει των Νόμων, της οριστικής αυτών θέσεως καθορισθησομένης υπό της κυβερνήσεως ήτις θα προέλθη από τας εκλογάς της Συντακτικής Συνελεύσεως. Οι

μέχρι τούδε τεθέντες εις διαθεσιμότητα δυνάμει αποφάσεως των Υπουργών θα υποβληθούν υπό την κρίσιν των εν αρχή του παρόντος αναφερομένων Συμβουλίων. Ουδείς υπάλληλος θα διωχθή μόνον δια τα πολιτικά του φρονήματα.

Άρθρον 8ον: Εκκαθάρσις Σωμάτων Ασφαλείας

Η εκκαθάρσις των Σωμάτων Ασφαλείας, Χωροφυλακής και Αστυνομίας Πόλεων, θα συντελεσθή το ταχύτερον παρ' Ειδικών εκκαθαριστικών Συμβουλίων με τα αυτά ως και οι Δημόσιοι υπάλληλοι κριτήρια. Άπαντες οι αξιωματικοί και οπλίται των εν λόγω Σωμάτων οι επιπίπτοντες εις τας διατάξεις του Νόμου περί αμνηστίας, οίτινες κατά την διάρκειαν της κατοχής προσεχώρησαν εις τας τάξεις του Ε.Λ.Α.Σ., του Ε.Λ.Α.Ν. ή της Εθνικής Πολιτοφυλακής, θα επανέλθουν εις τας θέσεις των και θα υποβληθούν εις την κρίσιν των εκκαθαριστικών Συμβουλίων, καθ' ον τρόπον και οι λοιποί συνάδελφοι των. Άπαντες οι αξιωματικοί και οι οπλίται των εν λόγω Σωμάτων, οι εγκαταλείψαντες τας θέσεις των από της 3 Δεκεμβρίου 1944 μέχρι της υπογραφής του παρόντος, τίθενται εις διαθεσιμότητα, της οριστικής αυτών θέσεως καθορισθησομένης παρά Συμβουλίων περί των θα αποφασίση η μέλλουσα να προέλθη εκ των εκλογών κυβέρνησις.

Άρθρον 9ον: Δημοψήφισμα και Εκλογαί

Το ταχύτερον δυνατόν, πάντως δε εντός του τρέχοντος έτους θα διεξαχθή εν πάση ελευθερία και γνησιότητα δημοψήφισμα, το οποίον θα τερματίση οριστικώς το πολιτειακόν ζήτημα, υποτασσομένων πάντων εις την απόφασιν του Λαού. Θα επακολουθήσουν δε ως τάχιστα και εκλογαί Συντακτικής Συνελεύσεως δια την κατάρτισιν του νέου Συντάγματος της Χώρας. Και αι δύο αντιπροσωπείας συμφωνούν, όπως προς έλεγχον της γνησιότητος της εκφράσεως της Λαϊκής θελήσεως παρακληθούν αι Μεγάλαι Σύμμαχοι δυνάμεις και αποστείλουν παρατηρητάς.

Του παρόντος εγένοντο δύο όμοια, των το εν έλαβεν η Κυβερνητική αντιπροσωπεία και το έτερον η Αντιπροσωπεία του Ε.Α.Μ.

Εν Αθήναις, εν τω Υπουργείω των Εξωτερικών τη 12 Φεβρουαρίου 1945.

Η αντιπροσωπεία της Ελληνικής Κυβερνήσεως:

Ι. ΣΟΦΙΑΝΟΠΟΥΛΟΣ, Π. ΡΑΛΛΗΣ, Ι. ΜΑΚΡΟΠΟΥΛΟΣ.

Η αντιπροσωπεία της Κεντρικής Επιτροπής του Ε.Α.Μ.:

Γ. ΣΙΑΝΤΟΣ, Δ. ΠΑΡΤΣΑΛΙΔΗΣ, ΗΛ. ΤΣΙΡΙΜΩΚΟΣ.

Ο Γραμματεύς της Διασκέψεως:

Γ. ΒΑΡΣΑΜΗΣ

-ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ-

- Bartolini & Mair *Identity, Competition, and Electoral Availability: The Stability of European Electorates, 1885-1985*, Cambridge: Cambridge University Press, 1990
- Beevor Antony, *Crete, The Battle and the Resistance*, Penguin books, London 1992
- Close, David, *Ελλάδα 1945-2004: πολιτική, κοινωνία, οικονομία*, Θεσσαλονίκη, Θύραθεν, 2006
- Fleisher Hagen, *Η Μάχη της Κρήτης, Κρήτη Ιστορία και πολιτισμός*, έκδοση Βικελαίας Δημοτικής Βιβλιοθήκης Ηρακλείου, Ηράκλειο 1988
- Lane & Ersson, *Politics and Society in Western Europe*. 3rd edition. London:Sage, 1994
- Lipset & Rokkan, *Cleavage Structures, Party Systems, and Voter Alignments*, Oxford: Oxford University Press, 1990
- Lipset, S.M. & Rokkan, S., *Party Systems and Voter Alignments*. Cross National Perspectives. New York: Free Press, 1967
- Βαρδινογιάννης Βαρδή, *Αντίσταση στο Σέλινο*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα 1988
- Βερναρδάκης Χ. – Μαύρης Γ., *Κόμματα και κοινωνικές συμμαχίες στην προδικτατορική Ελλάδα*, Αθήνα, Εξάντας, Ανατύπωση, 2012
- Βλαντάς Δημήτρης, *Η προδομένη επανάσταση 1941-1944*, εκδόσεις Γιώργου Ευαγγελίου, Αθήνα 1977
- Βλοντάκης Σταύρος Γ., *Η οχυρά θέσις Κρήτης*, Αθήνα 1976
- Γουινερ Λώρενς, *Η Αμερικανική επέμβαση στην Ελλάδα 1943-1949*, Εκδόσεις Βάνιας, Θεσσαλονίκη, 1991
- Δημητράκος Δ. Κώσταντίνου Μητσοτάκη, *Πολιτική Βιογραφία*, , Εκδόσεις Παπαζήσης, Αθήνα 1989
- Δημοσθένης Αλ. Ραπτόπουλος “*Η αλήθεια για την Εθνική Αντίσταση στην Βιάννο*”, εφημερίδα “ΠΑΤΡΙΣ”, Ηράκλειο 9 Δεκεμβρίου 1988
- Διαμαντόπουλος Θανάσης, *Οι πολιτικές δυνάμεις της Βενιζελικής περιόδου, Ο Βενιζελισμός*, Αθήνα-Κομοτηνή, Εκδόσεις Αντ. Σάκκουλα, 1985
- Θεοτοκάς Γιώργος, *Τετράδια Ημερολογίου 1939-1953*, Αθήνα: Εστία

- Ηλιάκης Λευτέρης Ι. *Ο Εμφύλιος Πόλεμος στην Κρήτη*, Χανιά, 2002
- Θεοφωράκης Ασκληπιός Γ., *Η Εθνική Αντίσταση Κρήτης*, τ. Α, Β, Δ, Ηράκλειο 1971
- Κάββος Γεώργιος *Γερμανο-ιταλική κατοχή και Αντίσταση Κρήτης 1941-1945*, Ηράκλειο 1991
- *Καπεταν Χαραλάμπου Γιανναδάκη, Απομνημονεύματα* Ηράκλειο Κρήτης 1987
- Κατηφόρης Γιώργης, *Η νομοθεσία των Βαρβάρων: Δοκίμια*, Εκδόσεις Θεμέλιο, Αθήνα
- Κίππης Δημήτριος, *Από τον Ψηλορείτη στη σκιά του Ολύμπου*, Αθήνα 1981
- Κοκολάκης Μιχάλης, *Ανατολική Κρήτη, Αντίσταση, Εμφύλιος*, εκδόσεις Γνώσεις, Αθήνα 1988
- Κοκολάκης Μιχάλης, *Ανατολική Κρήτη, Κατοχή, Αντίσταση, Εμφύλιος*, Εκδόσεις Γνώση, Αθήνα 1988
- Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ, *The Cretan Resistance 1941-1945*, Rethymnon 1992
- Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ, *Βρετανοί κατάσκοποι στην Κρήτη 1941-1945*, Αθήνα 1991.
- Κοκόνας Νικόλαος Αλεξ., *Αρχείο Χρήστου Τζιφάκη*, Αθήνα 1986
- Λιναρδάτος Σπύρος, *Ο πόλεμος του 1940-1941 και η Μάχη της Κρήτης*, Αθήναι 1977
- Μανεδάκης Αντρέας, *Ο Εφεδροπατερας*, Αθήνα 1982
- Μαυρογορδάτος Γιώργος, *Εθνικός Διχασμός και μαζική οργάνωση, Οι επίστρατοι του 1916*, Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, 1996
- Μελετόπουλος Η. Μελέτης, *Δεξιό Κράτος 1949-1967*, Εκδόσεις Παπαζήση, Αθήνα
- Μοσχονάς, *Η διαιρετική τομή Δεξιάς- Αντιδεξιάς στη μεταπολίτευση (1974-1990). Περιεχόμενο της τομής και όψεις της στρατηγικής των κομμάτων του «αντιδεξιού υποσυστήματος*. Σε Ν. Δεμερτζής, επιμ., *Η Ελληνική Πολιτική Κουλτούρα Σήμερα*. Αθήνα: Οδυσσεάς, 1994
- Μυλωνάκης Στέφανος Δ., *Εκκλησία Κρήτης, Γερμανική κατοχή 1941-1945, Αγαθάγγελος Ξηρουχάκης*, τύποις Κ. Μαριδάκη, Χανιά 1948
- Νάθενας Ανδρέας Εμμ., *Αγνωστοί πτυχαί της Εθνικής Αντιστάσεως 1941-1945*, Αθήναι 1978

- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Η Καχεκτική Δημοκρατία: κόμματα και εκλογές 1946/1967*, Αθήνα, Εκδόσεις Πατάκη, 2001
- Νικολακόπουλος Ηλίας, *Κόμματα και βουλευτικές εκλογές στην Ελλάδα 1946-1964. Η εκλογική γεωγραφία των πολιτικών δυνάμεων*. Τρίτη έκδοση. Αθήνα: Εθνικό Κέντρο Κοινωνικών Ερευνών, 2000
- Παπαδημητρίου Δέσποινα, *Από τον λαό των νομιμοφρόνων στο έθνος των εθνοφρόνων. Η συντηρητική σκέψη στην Ελλάδα 1922-1967*, Αθήνα: Σαββάλας, 2006
- Πετράκης Εμμανουήλ. Α., *Η Εθνική Οργάνωσις Κρήτης (Ε.Ο.Κ.) τμήμα Ηρακλείου κατά την γερμανικήν κατοχήν*, Ηράκλειον 1953. Κρητικά Χρονικά, τ. Γ/1956, β' έκδ. 1969 «Άγιος Γεώργιος Επανωσήφης»
- Σανουδάκης Αντώνη-Αθανασίας Ψαρουλάκη, *Τα λημέρια του ΕΛΑΣ Γ. Δαφέρμου*, ΚΝΩΣΟΣ, Αθήνα, 1992
- Σανουδάκης Αντώνης Κ., *Καπετάν Μπαντουβά απομνημονεύματα*, εκδόσεις Κνωσός, Αθήνα 1979
- Σανουδάκης Αντώνης, "Ο κοινωνικός χαρακτήρας της Μάχης της Κρήτης" ομιλία στο Ηράκλειο για τα 42 χρόνια από τη Μάχη. Εφ. "Αλλαγή", 23, 26, 27, 29 Μαΐου 1983
- Σανουδάκης Αντώνης, *Καπεταν Κατσιφάρη, ΟΙ ΡΙΖΙΤΕΣ*, Εκδόσεις ΚΝΩΣΟΣ, Αθήνα 1986
- Σανουδάκης Κωστής, *Η Μάχη της Κρήτης και το Μεσανατολικό ζήτημα*, Κνωσός, Αθήνα 1991
- Σταθάκης Γιώργος, *Δόγμα τρούμαν και σχέδιο Μάρσαλ: η ιστορία της αμερικάνικης βοήθειας στην Ελλάδα*, , βιβλιόραμα, 2004
- Φωτίου Θανάσης, *Η ναζιστική τρομοκρατία στην Ελλάδα*, Εκδόσεις Επίκεντρο, Αθήνα, 2011
- Χάρης Μ., *Το μεταπολεμικό Ηράκλειο*, εκ Αλήθεια, Αθήνα 1999,
- Χιούζ Τζακ Σμιθ, *Απόρρητη αναφορά της δράσεως της S.O.E. στην Κρήτη 1941-1945*, μετ. Ελευθ. Παπαγιαννάκη, έκδοση Ελεύθερη Σκέψις, Αθήνα 1991
- Χρηστάκη Γ και Γ. Πατεράκη, *Η Κρήτη και η ιστορία της*, Εκδόσεις Καλέντη, Αθήνα, 1995
- Χριστοφοράκης Μιχάλης, *Εθνική Αντίσταση και Δημοκρατικοί Αγώνες στην Κρήτη*, Αθήνα, 1984